

Název:

Národní identita a asimilace na pozadí společenských poměrů Plovdivu (18. – 19. století)

Abstrakt:

Předkládaná práce vychází z pojetí národní identity jako druhu kolektivní identity, která je vyznačena jak státními (politickými) tak i mimostátními (kulturními) národotvornými znaky. Stálost, stabilitu a objektivitu těchto znaků jsem se pokusila prozkoumat na pozadí společenských poměrů v Plovdivu během procesu národní emancipace v rámci bulharského národního hnutí (18. – 19. století).

V tomto období v plovdivském společenském prostoru centrální místo zaujímala početná skupina tzv. grekomanů. Grekomani se dobrovolně vzdali své původní bulharské identity a zaměnili jí za řeckou. Předpoklady grekomanie lze hledat v dlouholetém bulharsko-řeckém kulturním a ekonomickém soužití. Již od doby středověku v Plovdivu existovala stabilní řecká komunita, která výrazně dominovala ve společenských poměrech. Tato dominance se stala hlavním motivujícím faktorem šíření grekomanie, neboť bulharští měšťané se snažili cestou vhodného sňatku a profesionálních kontaktů vstoupit do řecké komunity a tím získat vyšší sociální postavení. Maximální stupeň intenzity grekomanie dosáhla v druhé polovině 19. století, kdy řeckou elitární atmosféru ve městě udržovali nikoli „etnickí“ Řekové, ale grekomaní bulharského etnického původu.

Grekomanie obyvatelstva Plovdivu, která nebyla výsledkem cílevědomé politiky asimilace, nýbrž soukromého rozhodnutí, podléhajícího konjunkturám okolnostem, ukazuje, že stabilita národotvorných znaků je v podstatě relativní a vědomí národní identity je příliš závislé na konkrétní historické situaci a subjektivní volbě každého jednotlivce.

Klíčová slova:

Národní identita, grekomanie, Plovdiv, řecká diaspora, bulharské národní hnutí, 18. a 19. století

Title:

National identity and assimilation in relation to the social environment in Plovdiv (18th – 19th century)

Abstract:

The dissertation presented here arises from the perception of national identity being a kind of collective identity, which is designated by state (political) as well as non-state (cultural) nation-constituting symbols. I have tried to examine the permanence, stability and objectivity of these symbols in relation to the social environment in Plovdiv during the process of national awakening as part of Bulgarian national movement (18th – 19th century).

During this period the central position in Plovdiv's social environment was held by a numerous group of people so-called Graecomen. Graecomen voluntarily renounced their Bulgarian-origin identity and exchanged it for a Greek identity. The origins of Graecomania may be found in the long-term cultural and economical co-existence of the Bulgarians and the Greeks. Since the Middle Ages there was a stable Greek community in Plovdiv, which dominated significantly the social climate. This dominance became the key motivating factor for the spread of Graecomen as Bulgarian burgers tried through the means of a favourable marriage to infiltrate the Greek community and in this way to achieve a higher social status. The highest level of intensity of Graecomania was seen in the second half of the 19th century when the Greek elite atmosphere in the city was maintained not by the "ethnic" Greeks but the Graecomen of Bulgarian ethnic origin.

Graecomania of the inhabitants of Plovdiv, which was not a result of a purposeful politics of assimilation but of a personal decision, subject to booming circumstances, shows that stability of nation-constituting symbols is in actual fact relative and the awareness of national identity is far too closely linked to each specific historical situation and subjective choice of each individual.

Key terms:

National identity, Graecomenia, Plovdiv, Greek diaspora, Bulgarian national movement, the 18th and 19th century

Ráda bych tímto poděkovala své školitelce PhDr Mirjam Moravcové, DrCs. za její podporu, trpělivost a cenné rady při zpracování práce. Taktéž moje poděkování patří mým blízkým, kolegům a přátelům z Prahy a Plovdivu za pomoc a inspiraci během výzkumu.

Prohlašuji, že jsem podávanou práci vypracovala sama jen s použitím uvedené literatury. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:.....

.....
Mgr. Boriána Staneva

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

Historická antropologie

Disertační práce

2016

**Národní identita a asimilace
na pozadí společenských poměrů Plovdivu (18. - 19. století)**

Autorka: Mgr. Boriána Staneva

Školitelka: PhDr. Mirjam Moravcova, DrCs.

Obsah

Úvod	1
1. Teoretické aspekty problému formování a stabilizace národní identity	6
1.1 Formování identit evropských národů.....	6
1.2 Národní identita a politická moc	8
1.3 Vliv ideologie na formování národní identity	9
1.4 Jihovýchodní Evropa.....	11
1.5 Modely evropských národních identit.....	12
1.6 Národní identita a stát.....	14
1.7 Mimostátní znaky národní identity.....	16
1.8 Výchozí teoretické pozice výkladu.	22
2 Historické předpoklady vzniku grekomanie v bulharském etnickém prostředí... 24	
2.1 Úvod do problematiky.....	24
2.1.1 Podstata grekomanie	25
2.1.2 Charakteristika grekomanie	26
2.1.3 Volba etnika-dominanty	28
2.2 Řecká společnost a řecko - bulharské vztahy v pozdním středověku (15. - 17. století)	30
2.2.1 Pravoslaví.....	30
2.2.2 Balkánské elity.....	32
2.2.3 Geopolitické postavení Řeků v Osmanské říši	33
2.3 Řecká společnost v období novověku (18. století – první polovina 19. století)... 34	
2.3.1 Ekonomické a sociální změny	34
2.3.2 Společenské poměry	36
2.4 Řekové v bulharském obrození (18. - 19. století)	37
2.4.1 Kulturní dimenze	38

2.4.2	Ekonomická dimenze.....	43
2.4.3	Politická dimenze.....	44
3	Grekomanie v Plovdivu	47
3.1	Plovdiv během prvních století osmanské nadvlády (15. - 17. století).....	49
3.1.1	Křesťanské obyvatelstvo.....	49
3.1.2	Etnické složení Plovdivu v 16. století.....	50
3.1.3	Etnické složení Plovdivu v 17. století.....	54
3.2	Grekomanie v Plovdivu během 18. století.	57
3.2.1	Etnické poměry v 18. století.	58
3.2.2	Dominující postavení Reků.	59
3.2.3	Změna demografických poměrů na konci 18. století a vývoj grekomanie.	66
3.2.4	Šíření grekomanie cestou sňatků.	69
3.3	Grekomanie v Plovdivu během první poloviny 19. století.....	71
3.3.1	Demografické poměry a etnické složení Plovdivu	72
3.3.2	Esnafy a vývoj grekomanie.....	80
3.3.3	Pravoslavná obec	86
3.3.4	Kulturní soužití v rámci pravoslavné obce	91
3.3.5	Vývoj grekomanie. Grekomanie versus společenská pozice rodiny Čalakových ..	95
3.3.6	Šíření grekomanie cestou sňatků v první polovině 19. století	100
3.3.7	Grekomanie a stereotyp „město vs. venkov“	101
3.4	Grekomanie v Plovdivu během druhé poloviny 19. století.....	103
3.4.1	Demografický obraz města	104
3.4.2	Školství v zápase o společenský prostor.....	108
3.4.3	Grekomanie a počátky konfrontace	111
3.4.4	Grkomanie v obnoveném bulharském státě.....	120
	Závěr.....	124

Příloha č. 1. Šíření grecismu cestou sňatků	127
Příloha č. 2. Šíření grecismu cestou sňatků	132
Příloha č. 3. Závěti plovdivských měšťanů	136
Příloha č. 4. Ilustrační materiál	138
Prameny	160
Publikované prameny	160
Paměti	160
Cestopisy	161
Noviny	161
Použitá literatura.....	162

Úvod

Grekomanie

Následující výklad vychází z pojetí národní identity jako druhu kolektivní identity, která je vyznačena jak státními (politickými) tak i mimostátními (kulturními) národotvornými znaky. Pokouší se prozkoumat působení těchto znaků na pozadí společenských poměrů v Plovdivu během procesu konsolidace bulharské národní identity a to z hlediska specifického společenského jevu tzv. grekomanie. Podstata „grekomanie“ a předpoklady jejího vzniku a stability jsou hlavním objektem zájmu této práce.

Grekomani se dobrovolně vzdali své původní bulharské identity a zaměnili jí za řeckou. Považovali řecké etnikum za dominující a příslušnost k řecké národnosti za prestižní. Jejich mentální model zcela vylučoval vědomí o bulharském původu i spojení s bulharskou kulturní tradicí. Jako jazyk komunikace grekomani volili řečtinu a předávali jí svým potomkům jako jazyk mateřský.

Se svým smíšeným obyvatelstvem Plovdiv představuje dokonalou kontaktní zónu, kde po staletí žili spolu Turci, Řekové, Bulhaři, Arméni, Židé aj. Městský život neustále vyžadoval intenzivní komunikace mezi nimi a vytvářel příznivé podmínky pro zvýšení prostupnosti vymezujících hranic vůči „jiným“. Tím v podstatě usnadnil grekomanům jejich „přechod“ k zvolenému jako dominujícímu řeckému etniku. Zkoumání podmínek městského života poskytuje příležitost objasnit proč tak velká skupina Bulharů vztyčila obraz Řeků jako vzorec sociálního a společenského postavení.

Historiografie a prameny.

Bulharská odborná literatura tradičně interpretuje plovdivskou měšťanskou společnost jakožto dějiny Bulharů v Plovdivu a jaksi přehlíží problematiku kolem grekomanie místního bulharského obyvatelstva. Je zřetelné, že autoři, kteří se doposud věnovali městským dějinám, si byli vědomí její přítomnosti, ale většinou se spokojili pouze s její konstatací bez toho, aby si položili otázku, kde pramení a kdo nebo co připravilo úrodnou půdu pro její rozkvět.

Výjimkou představuje rozsáhlé dílo Nikolaje Genčeva o dějinách Plovdivu během období bulharského Obrození.¹ N. Genčev vidí kořeny grekomanie především

---

¹ Pojem *Obrození* bulharská historiografie používá do dnes, ačkoli se čím dál tím častěji objevují pokusy nahradit ho pojmem modernějším. Podle většina autorů ale tento pojem nejpřesněji definuje ono období

ve smíšených manželstvích, jež mezi sebou uzavírali Řekové a Bulhaři. Snaží se ale prokázat bulharský obraz města na základě výrazné demografické převahy Bulharů oproti Řekům na přelomu 18. a 19. století, kdy do Plovdivu přišlo velké množství přistěhovalců z okolních vyloženě bulharských měst a vesnic. Ovšem, majoritní postavení Bulharů z hlediska počtu se nijak neprojevovalo ve společenském životě. Pozice moci a autority byla na straně řecké menšiny. To způsobilo rychlou grecizaci nových přistěhovalců, skutečnost, kterou sám N. Genčev přiznává.

Ve své práci jsem se snažila sjednotit sporadické informace z odborné literatury do souvislého celku, jež nabízí nový výklad již známých historických faktů a sleduje vývoj událostí společenského života v Plovdivu s ohledem sice na demografické poměry města, ale s akcentem na demonstrovanou identitu jeho bulharského obyvatelstva.

K dobovým domácím zdrojům jsem přistupovala kriticky, neboť jsou výrazně subjektivně ovlivněné. Jejich autoři, bulharští vlastenci, projevují velice negativní, pohrdavý a odmítavý postoj vůči grekomanům, což vyžaduje opatrnost během hodnocení vyjádřených výroků. Též jsem brala do úvahy, že informace získané z cestovních deníků nemusí poskytovat spolehlivá a pravdivá fakta. Většina cestovatelů ze západní Evropy buď považovala všechny křesťany v Plovdivu za Řeky, anebo pouze zaznamenávala existenci místní bulharské populace. Kromě toho svůj popis zakládali tito autoři cestopisů spíše na povrchním pozorování, prvních dojmech či náhodných svědectvích, nikoli na vlastních zkušenostech.

Vzácnou informace o poměrech ve městě vzhledem řecko-bulharským vztahům poskytuje rukopis Konstantina Moravenova *Památník plovdivského obyvatelstva*. K. Moravenov (cca 1812 – cca 1882), plovdivský rodák a bývalý grekoman, sepsal svoje dílo mezi roky 1865 a 1870. V bulharské obrozenecké literatuře neexistuje další tvorba podobného druhu i rozsahu. Rukopis uvádí bohatý ilustrační materiál nejen o ekonomickém vývoji Plovdivu, o uspořádání obecných a společenských organizací, o struktuře různých sociálních skupin ale i velkou škálu příkladů o šíření grekomanie i její „dědičnosti“ až do druhé či třetí generace.

---

bulharských dějin od počátku 18. do 70. let 19. století, kdy bulharská společnost procházela zásadní ekonomické, sociální a kulturní změny, pojaté v západoevropské literatuře jako období modernizace. Na rozdíl od západní Evropy, která tyto změny prožívala víceméně etapovitě, v bulharské společnosti vzhledem její postavení v Osmanské říši, se modernizační procesy vyvíjely koncentrovaně a ve velmi zkráceném časovém úseku. Proto podle některých autorů pojem *Obrození* nejlíp vyjadřuje charakteristiky zmíněné epochy.

Důležitým zdrojem informací o etnickém složení pravoslavného obyvatelstva Plovdivu je hlavní kniha soukenického cechu (*Kondika*), která byla vedena bez přerušení od roku 1685 až do roku 1856. Dokument se skládá ze třech samostatných deníků: I. za období 1685 – 1771; II. za období 1772 – 1811; III. za období 1811 – 1856. Po celou dobu kniha byla vedena v řečtině. *Kondika* zaznamenává jmenování nových mistrů cechu a veškeré schůze, na kterých se volil hlavní mistr. Uvedená jsou zde jejich jména a hodnota zaplaceného poplatku. Dále *Kondika* zaznamenává všechny finanční operace, charitativní činnost, styky s metropolí či osmanskými úřady a různé události z vnitřního života cechovní organizace.

O veřejném životě pravoslavných křesťanů v Plovdivu svědčí i *Kodex plovdivské metropole*.² *Kodex* představuje sborník spisů o všech rozhodnutích metropolity a byl veden v řečtině. Obsahuje 413 dokumentů z období 1781 – 1845 týkajících se občansko-právních vztahů místního obyvatelstva – závěti, rozvody, soupisy majetku, adopce, různé dohody, oficiální dopisy, žádosti, soudní rozhodnutí atd.

Památník, *Kondika* a *Kodex* jsou důležitým pramenem. Poskytují jednak velké množství dat z různých sfér společenského života v Plovdivu, jednak umožňují tato data srovnat, zkřížit a ověřit a tím, se dostat maximálně blíž k pravdivosti historické situace.

Výklad

Výklad problému grekomanie v Plovdivu je rozvržen do třech problémových celků.

První z nich pojednává teoretické aspekty konstruování, podstaty a vývoje národní identity, její spojení s modernizačními tendencemi v evropské společnosti a kulturními vlivy, které působily během její konsolidace – osvícenství, reformace, romantismus aj.

Pozornost je věnována odlišným pojetím národa, vzniklým na základě jeho politického či etnického definování. Toto dvojí pojetí vycházelo z různých politických, sociálních a kulturních podmínek, ve kterých se nacházela jednotlivá evropská společenství. Např. ve Francii a Anglii k formování moderního národa došlo cestou působení vnitřních transformačních procesů, a to určilo politické pojetí jejich národní identity. V centrální, východní a jihovýchodní Evropě konsolidace národa se vyvíjela na základě kulturních (etnických) znaků – jazyk, náboženství, historická minulost. Tento rozdíl byl úzce spjatý s existencí či absencí vlastního centralizovaného „národního“ státu.

---

² Metropole (митрополия) – církevní okres, biskupství; metropolita – církevní hodnost odpovídající biskupovi.

V této závislosti se pak v průběhu modernizace evropské společnosti vyvinuly i tři různé formy vzniků moderního národního státu: I. - národ a stát byly konsolidovány souběžně; II - konsolidace národa předcházela založení národního státu; III. - konsolidace národa a vznik národního státu byly výsledkem úspěšného národního hnutí. (Hroch, M., 1986).

Výklad o teoretických aspektech konstruování moderního národa se dále zaměřuje na důležitost národotvorných znaků (politických a kulturních) pro vývoj národní identity a rozebírá otázku, nakolik tyto znaky byly nepodmíněně nutné a nezaměnitelné. Zaměřuje se na otázku, zda musely působit souběžně nebo v průběhu formování národa byl postačující jejich selektivní výběr, a dále, který z těchto znaků byl základní pro jednotlivé společnosti, zda vždy musely existovat a působit kompletně. (Lemberg, E. 2012; Eriksen, Th. 2012).

Druhý tematický okruh hledá sociální a kulturní předpoklady pro vzniku grekomanie. Klade si otázku, proč se dominujícím etnikem nestali osmanští Turci, kteří díky své pozici vládnoucího etnika měli k tomu veškeré předpoklady, nýbrž Řekové. Řekové nejen že nebyli etnikem vládnoucím, ale Bulharům nebyli blízcí ani jazykově ani etnicky, a vzpomínky na společnou minulost u obou etnik byly poznamenány již z období středověku neustálým soubojem a rivalitou o moc na Balkáně.

Z tohoto úhlu pohledu se druhý okruh věnuje specifickému řeckému postavení v rámci osmanské říše. Toto postavení do velké míry předurčilo vývoj řecké společnosti a způsobilo to, že díky nepřerušnému styku se zbytkem Evropy, se evropské modernizační procesy dostaly do řecké společnosti mnohem dříve než k ostatním balkánským národům. V důsledku se Řekové stali svérázným vše balkánským kulturním stavem, značně přispěli k vytváření tzv. balkánského kulturního vědomí a otázkou je, zda tato skutečnost měla vliv na vznik grekomanie.

V souvislosti s vytvářením dominujícího obrazu Řeků jsem se pokusila zjistit, nakolik byla pro tento obraz důležitá relativně neporušená řecká (byzantská) kulturní a politická kontinuita i po osmanské invazi na Balkáně. Tázala jsem se, jaký pozitivní význam mělo pro prosperitu řecké společnosti to, že Osmani nejen zachovali Konstantinopolský patriarchát, ale udělali z něj svého hlavního partnera v komunikaci s křesťanským obyvatelstvem říše, a dále jak toto nové postavení patriarchy působilo na vztahy mezi pravoslavnými křesťany.

Třetí problémový okruh se zabývá specifickými pozicemi řeckého etnika v Osmanské říši a na pozadí plovdivských poměrů a hledá spojitost mezi těmito pozicemi a

grekomanií místního bulharského obyvatelstva. Snaží se zmapovat společenské vztahy mezi Řeky a Bulhary v Plovdivu a odhalit příčiny ohromujícího společenského působení, kterého grekomanie dosáhla.

Otázkou bylo kde hledat hlavní důvod, že i přes výraznou početní převahu Bulharů, grekomanie zasáhla všechny společenské vrstvy ve městě a stala se sociálně mravním kritériem chování. Zda kromě uvedených obecných předpokladů řecké dominance nebyly v Plovdivu i další faktory, jež dopomohly k jejímu tak rozsáhlému vývoji a sociální stabilitě.

Dále mě zajímalo, zda grekomanie, která v mnoha případech představovala trvalou, kategorickou a nenávratnou změnu identity, byla výsledkem plánovaného úsilí, podporovaného určitým donucovacím oficiálním (kodifikovaným) nástrojem, nebo se vyvíjela cestou přirozenou a nenásilnou, cestou vlastní volby a přesvědčení.

Předkládaná práce si vytyčila cíl popsat historické a společenské okolnosti vzniku a vývoje grekomanie v Plovdivu a interpretovat grekomanií v souvislostech života plovdivské společnosti i v souvislostech národně-emanipačního úsilí Bulharů v tomto významném hospodářském a kulturním centru Východní Rumelie (jižního Bulharska).

1. Teoretické aspekty problému formování a stabilizace národní identity

Události a procesy, které přispěly ke vzniku rozmanité národnostní palety dnešní Evropy, jsou již několik desítek let objektem výzkumu humanitních věd. Sociální a psychologické mechanismy, jež formovaly a ovlivňovaly nacionalismus³, se staly jedním z hlavních problémových okruhů, kterým se v současné době věnují jak historikové a sociologové, tak badatelé historické antropologie a sociální psychologie.

Jednoznačné vymezení pojmu národní identita nebo jeho vtěsnání do úzkého rámce akademické definice se jeví poněkud problematické, neboť specifičnost fenoménu národní identity vyžaduje nejen brát do úvahy historické souvislosti, ale též poznat a nepřehlížet faktor lidské individuality s její výjimečnou sociální citlivostí a schopností rychle se přizpůsobit vnějšímu světu.

Jako jeden z druhů kolektivních identit se národní identita též vyznačuje pocitem sounáležitosti a vědomím o společných minulých zkušenostech. Zároveň však nese specifický politický odstín, odlišný od středověkých sociálních skupin, který se projevuje imperativním požadavkem o teritoriálním vymezení se vůči vnějšku a udržování teritoriální celistvost národního státu.

1.1 Formování identit evropských národů

Počátky formování národní identity evropského obyvatelstva, se vztahují k přelomu 17. a 18. století. Proces byl neodlučně spojen s vývojem modernizačních tendencí v evropské společnosti, kdy industrializace a následující urbanizace způsobily intenzivní sociální a geografickou mobilitu a v důsledku toho se velké množství lidí stalo účastníkem stejného ekonomického a později i politického systému.⁴ Konsolidace národní identity

---

³ Většina autorů, kteří se věnují výzkumu národní identity, připisuje pojmu nacionalismus široký výkladový smysl, navazující na otázky etnicity, národa, národní identity, na vznik národního státu a vývoj národních hnutí. Řada z nich však přidává tomuto pojmu negativní konotace, blízké nebo i přímo totožné s nacionální nenávisí, šovinismem či xenofobií. **V této práci je pojem nacionalismus použitý ve smyslu konstruování národní identity a s ní spojenou problematikou .**

⁴ Eriksen, Th., *Etnicita a nacionalismus*, Praha 2012, s. 180 – 181; též Gellner, A., *Národy a nacionalismus*, Praha 1993, s. 53.

postupovala souběžně s konstruováním moderního národního státu, což do velké míry určovalo její základní kvalitativní rysy, podmínky a směr vývoje.

Národní identita podle Sh. N. Eisenstadta⁵ byla výsledkem kombinace primordiálních (historických, etnických, náboženských, obyčejových) faktorů a symbolicky-politických charakteristik. Každé moderní národní hnutí představovalo synchronizaci jednotlivých primordiálních a konfesně-universálních komponentů. Souběžně s tím se projevovalo i specifické napětí ve vztazích mezi politickým a kulturním typem identity.

Sh. N. Eisenstadt, z jehož teoretických vývodů vycházím, pokládá tento jev za jádro tzv. „*osových civilizací*“ (*Achsenzeitcivilisation*), jakou je i ta evropská. V úzké souvislosti s křesťanskou konfesíonální etikou - královské králi, božské Bohu – se v Evropě vytvořily podmínky pro vznik jednoho či několika center společenského života, které postupně vymezily jeho sakrální, primordiální a civilní dimenze. V důsledku vztahů mezi centry a periferií v Evropě, s výjimkou Balkánu a teritoria patřícího Rusku, bylo v průběhu středověku zformováno i množství pod-center – na rozdíl od Byzance, kde se strukturální diferenciací zakládala na vnitřně homogenním sociopolitickém rámci.

Během celého období středověku byzantská říše představovala jednotný stát jak v politickém a sociálním, tak v ekonomickém i duchovním smyslu. Veškeré sociální a kulturní zdroje, se kterými disponoval byzantský císař, byly podřízeny dominující ideologii absolutní státní moci. Proto i místo pravoslavné církve v takto uspořádaném systému bylo zásadně odlišné od místa, které si zajistila katolická církev na Západě. Pravoslavná církev byla v podstatě instituce zcela závislá na státu. Měla plnit funkce podporující světskou moc a podle potřeb této moci také jednat.⁶

Kromě toho ve středověku v Evropě lze pozorovat neustálou mobilitu jednotlivých dimenzí (sakrální, primordiální a civilní), což též určovalo legitimizační model politického řádu Západu.

Na druhou stranu, podle Sh. N. Eisenstadta, každé evropské společenství a každé centrum podřizovalo svým vlastním zájmům ostatní dimenze a jim příslušné symboly. V evropských centrech neexistovala symbiózní přizpůsobivost, jak to bylo např. v Indii či

---

⁵ Eisenstadt, Sh. N., Die Konstruktion nationaler Identität in vergleichender Perspektive. In: Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit. Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt a. M. 1991, s. 21 – 33.

⁶ Мутафчиев, П., Изток и Запад в европейското Средновековие, София. 1999, s. 128 – 139.

islámských státech, kde konfese legitimovala politiku, která potom pečovala o společenské zdroje. V Evropě často docházelo ke konfliktům mezi jednotlivými centry, sub-centry a různými společnostmi. Výsledkem takovýchto konfliktů byl vznik protestantských církví v Anglii, části Německa, v Nizozemí, ve Švýcarsku a v severní Evropě.

Tento pluralismus umožňoval každému typu centra jistou autonomii a právo klást si nároky vůči ostatním centrům, např. sakrálnímu vůči politickému či sociálnímu. Kromě toho každé centrum mohlo prosadit svoje zdroje, sílu a prestiž. Nejen církev či politická moc, ale i hodně dalších *statusových skupin*, disponovaly do určité míry s nezávislostí a schopností přesunout své ideologické a materiální zdroje z periferie do centra, nebo z jedné instituční sféry do jiné.⁷

1.2 Národní identita a politická moc

Sh. N. Eisenstadt zastává názor, že národní identita může být pochopena především skrz konfrontaci centrum – periferie, kde vítězství periferie by znamenalo emancipaci periferie ve vztahu k centru, tj. periferie by ovlivnila jeho změnu nebo by ho úplně zničila.

Rané novodobé dějiny západní a střední Evropy jsou plné příkladů konfrontace tohoto typu.⁸ Během novověku se postupně stíraly přísné hierarchické hranice středověké sociální struktury. Rolníci získávali osobní svobodu, aristokracie ztrácela finanční moc a společensko-mocenské pozice. Ve městech se formoval nový typ elitní vrstvy, jejíž existence byla závislá na úplně jiných doposud neznámých normách.

V 18. století byly již faktem pokusy o centralizaci politické moci. Hlavní tendence směřovala k omezení šlechty. Politické centrum, aby zachovalo vztah mezi státem a poddanými, bylo donuceno sáhnout na vrchnostenská privilegia a změnit strukturu řízení státu. Přesto „osvícený“ stát potřeboval souhlas šlechty, aby mohl vládnout funkčně. Za úspěšné státní iniciativy byly považovány ty, které šlechta byla ochotna podpořit nebo se s nimi smířit. Nicméně centrální moc čím dál častěji spoléhala na bohaté nikoli na urozené. Změnila se i hlavní úloha monarchie – král byl králem pouze, pokud jako král vládl.

Podobný osud postihl i církev. Bohatství, finanční a právní svobody církve byly v procesu evropské modernizace omezovány státní kontrolou či přímým vládním zásahem – např. zákaz dalšího rozšiřování „mrtvé ruky“ (nezcizitelného církevního majetku)

---

⁷ Eisenstadt, Sh. N., Op. cit., s. 7 – 16.

⁸ Viz Black, J., Evropa osmnáctého století, Praha 2003.

v Anglii (1736), ve Francii (1749), v Nizozemsku (1753), v Bavorsku (1704 a 1764), v Rakousku a Benátkách (1767).

Se stejným záměrem – kontrola nad periferií – byla zavedena i státní byrokracie, která obecně dopomohla k vytvoření jednotného národního (státního) tělesa. I když se byrokracie lišila v jednotlivých evropských státech podle práva, privilegia a cti, bývala stejně začleněná do společenské práce a sehrála důležitou roli v procesu konstruování vědomí o souborné, „nedělené“ zemi, jejíž obyvatelé nejsou pouhými poddanými, nýbrž i občany státu.

1.3 Vliv ideologie na formování národní identity

Jeden ze základních předpokladů formování západní identity Sh. N. Eisenstadt vidí v pochopení, že přírodní řád může být modelován pomocí vědomé a plánované aktivity člověka.⁹ Tato změna mentality Evropanů narušila „svátost tradice“, vnímanou dosud jako nejdůležitější symbolický regulátor sociálního a politického života; a tím se sakrální centrum stáhlo do ústupu.

Obdobně i P. Bicilli¹⁰ považuje duchovní tendence, v jejichž zajetí se nachází „osobní“ vědomí člověka, za prvopříčinou „přechodu“ k modernizaci. Tyto tendence, podle P. Bicilliho, dokázaly rozmělnit kolektiv do společnosti samostatných osobností. Individualismus pak působil jako katalyzátor osobního poznání, které je v podstatě závažným konstruktivním elementem národní identity.

Dočasný triumf nominalismu totiž „přivola“ samorozklad scholastiky. Otázku, kterou ve 12. století položil Pierre Abélard (nakolik jsou reálné obecné pojmy a nemají-li reálné bytí pouze věci) v 16. – 17. století našla odpověď v samotném životě. Nominalismus posloužil jako základ jiného pohledu na svět, jenž kladl důraz na individuální vlastnosti spekulativních veličin. Bůh byl myšlen především jako osobnost, sice absolutní a nepoznatelná, ale přesto osobnost.

Cesta individualismu šla podle P. Bicilliho též přes středověký mysticismus.¹¹ Mystická „askese“ předpokládala osobní úsilí, aby se duše připravila na jednotu s Bohem,

---

⁹ Eisenstadt, Sh. N., Op. cit., s. 21 – 33.

¹⁰ Бицилли, П. Основни насоки в историческото развитие на Европа от началото на християнската ера до наше време. София 1993; též Бицилли, П. Увод в изучаването на новата и най-новата история, София 1993.

¹¹ Тамtéž, s. 26.

tj. církev jako prostředník byla posunuta do pozadí. Zdokonalováním sebe sama, se mohl člověk sám povznést do božského empyrea (prostoru). Podobnou, skoro heretickou myšlenku vyjádřil i humanista-mystik G. Pico della Mirandola – lidská osobnost je autonomní a všemohoucí. Z takto pojatého názoru bylo jen otázkou času, kdy bude nastolen faustovský nárok na rovnost s Bohem, což by znamenalo přiznat, že existence jediného Boha mimo svět není nutná.¹²

Filosofie osvícenství pak přinesla novou definici společnosti, která vycházela z Kantovy myšlenky, že rozum plus spravedlivá vláda rovná se pokroku. Během osvícenství se vyvinul i koncept státního národa s jeho postulátem rovnosti a suverenity lidu. Panovníci v té době přijímali a respektovali intelektuály. I přes vysokou úroveň analfabetismu tištěná vydání pomáhala novým myšlenkám dostat se do širšího společenského okruhu.¹³

Touto cestou pokračovala i éra romantizmu. Koncept národa, definovaný etnickými kritérii, si získal nebyvalou, obrovskou přitažlivost. V důsledku aktivního hledání svébytných forem, etnických a kulturních specifik, byla zpochybněná i kosmopolitní elitní kultura, právě pro to, že byla kosmopolitní.¹⁴

Chápání lidské osobnosti jako individuality, sladěné s okolním prostředím, převrátilo symboliku a strukturu politického centra a vedlo ke společenskému protestu. V průběhu buržoazních revolucí krystalizovala představa, jak by se dál mohlo změnit centrum – deklarace lidských práv, parlamenty, postuláty o rovnosti a sociální spravedlnosti – to všechno nebylo nic víc než protest proti dominanci centra. S novým ústavním řádem nelegitimní protest byl legitimován, jinými slovy přestal být periferií.¹⁵

Rozbitá středověká tradice, vzrůstající komunikace v důsledku vývoje obchodu, a zostření kulturního vědomí vytvořily v 18. století identitu, spojenou s pocitem národní solidarity.¹⁶ Výrazem toho byl požadavek o rovnosti všech občanů a neporušitelnosti státního teritoria. Například útěk Ludvíka XVI. z revoluční Paříže v roce 1791 chápali

---

¹² Bendrix, R. Strukturgeschichtliche Voraussetzungen der nationalen und kulturellen Identität in der Neuzeit. In: Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit. Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt a.M. 1991, s. 39 – 53.

¹³ Black, J., Op. cit.

¹⁴ Řezník, M. Formování moderního národa. Praha 2003, s. 71 – 75.

¹⁵ Eusenstadt, Sh. N., Op. cit., s. 21 – 33.

¹⁶ Bendrix, R., Op. cit.

Francouzi jako národní zradu, neboť král nejen zmařil připravovanou ústavu, ale ukázal se i jako nehodný nejvyšší důvěry národa.¹⁷

V podstatě během 18. století byly položeny základy nové univerzální etiky, která postupně zahrnuje celé teritorium Evropy a která podle své hloubky, stability a universalismu ve způsobu myšlení a vnímání světa byla srovnatelná s všepřonikající silou raného křesťanství.¹⁸

1.4 Jihovýchodní Evropa

Modernizační procesy zasáhly též jihovýchodní Evropu přesto, že tento region zůstal na jejich periferii a mimo pozornost západních reformátorů. Západoevropská okcidentální představa Orientu zahrnovala východní Středomoří a arabské území. Kromě toho Orient byl příliš daleko na to, aby bylo možno si jej „ohmatat“. Orient spíše pomáhal k vytvoření evropského vědomí o sobě sama, a tím k vymezení pojmu o evropanství.¹⁹

Obraz Balkánu byl mlhavý a nekonkrétní. Balkán byl přítomen v dokladech Vatikánu, v obchodní dokumentaci, v různých cestopisech jako exotický a podivný svět. Místní obyvatelstvo bývalo občas bráno za spojence ve válkách proti Osmanské říši. Jinak Balkán patřil do „království islámu“. V něm sice žili křesťané, ale nebyli katolíky, ani protestanty. Byli natolik „jiní“ stejně jako i samotní muslimové.

Pravdou je, že jihovýchodní Evropa byla součástí historického a kulturního areálu Byzance, a dlouhá staletí hledala pro svůj vývoj cesty odlišné od západoevropských. Jablko sváru mezi Východem a Západem sice zůstalo daleko v minulosti, ale konfrontace byla celou dobu důsledně udržovaná jak ze strany Vatikánu, tak ze strany Patriarchátu.²⁰

Avšak v 18. století situace byla celkem jiná. Moskva se zdála být novým centrem pravoslaví, nicméně Rusko bylo pravoslavným obyvatelstvem Balkánu vnímáno

---

¹⁷ Podle R. Bendrix „národní“ a „kulturní“ se nachází v jádru dějin a morálním systému lidstva. Moderní pojetí o národnosti je podřízeno nejen nacionálním, třídně-sociálním nebo národně-kulturním charakteristikám. Obsahuje i další druh identity, kterou autor definuje jako kulturně-kritickou a míní tím rozpor mezi intelektuálním abstraktním myšlením a pragmatismem. Klíčové slovy Velké francouzské revoluce: svoboda, rovnost, bratrství, myšleny abstraktně a v jejich plném rozsahu, se ukazují z pragmatického hlediska nemožné a každý pokus uvést je racionálně, vždy končil sérií různých omezení a kompromisů hodně vzdálených jak svobodě, tak rovnosti. (Srv. Bendrix, R., Op. cit.)

¹⁸ Bendrix, R., Op. cit, s. 39 – 53.

¹⁹ Klusáková, L. Prostředí a identita. In: Obraz druhého v historické perspektivě. Philosophica et historica 5-1999. Praha 2003, s. 61 – 63.

²⁰ Zde a dále pod pojmem Patriarchát je míněn Cařihradský patriarchát.

především jako politický spojenec a ochránce, nikoli jako kulturní model vhodný k osvojení.

To, co balkánské národy určily jako progresivní, byly novodobé ideje, přicházející ze Západu. Zajímavý je fakt, že jejich volba nevycházela z důkladného poznání sociální a filosofické podstaty modernity. Postačující bylo vědomí, že tyto ideje jsou produktem svobodné křesťanské civilizace. Západ se stal synonymem pokroku, Evropa – dosažitelným duševním a kulturním stavem. Cesta k ní byla otevřená každému člověku a každému národu, schopnému pochopit a uvést do života vlastní společnosti „zákony“ osvícenství.²¹

1.5 Modely evropských národních identit

V průběhu formování národní identity v jednotlivých evropských případech postupně krystalizovala konkrétní dominanta – politická nebo etnická, která dodala národotvorným tendencím ve vývoji jednotlivých národů určitou specifickou podobu. Pro Francouze například národ byl společenství svobodných individuí, politickým projevem každého jedince, který má „rovnou“ účast v budování státu. Německé chápání národa navazovalo na etnickou příslušnost (etnicitu), jazyk a historickou společnost. Německá národní identita spočívala v emocích. Tak vzniklo politické i etnické definování národa.²²

Politický model, do kterého odborná literatura přiřazuje konsolidace národa např. ve Francii a Velké Británii, se vyznačuje tím, že ke vzniku moderního státu došlo v důsledku ekonomického a sociálního vývoje státu středověkého.

V centrální a východní Evropě konsolidace národa postupovala jinou cestou – kulturní či etnickou.²³ Zde se nacházely mnohonárodní říše, v jejichž politickém území

---

²¹ Мишкова, Д. В Търсене на балканския окцидентализъм. In: Балканският XIX век. Други прочити. София. 2006, s. 240 – 251.

²² Podle O. Danna politicky definovaný národ je nositelem státní suverenity, v etnickém pojetí národ představuje skupinu vymezenou na základě společného etnického původu. I když v 16. - 17. století oba výklady měly odlišný význam, v 18. století už byly vnímány jako dvě strany téže mince. (Srv. Dann, O. Begriffe und Typen des Nationalen in der früheren Neuzeit. In: Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit. Hsg. v. L. Giesen, Frankfurt a. M. 1991, s. 56).

²³ Na počátku 20. století Fr. Meineke používá termín *kulturní národ* (*Kulturnation*) pro interpretaci německé národní identity. Již od konce 18. století v německém kulturním areálu působily dva zcela odlišné proudy: vyšší aristokratický říšský národ a tzv. *kulturní národ*. Ten druhý zůstal mimo osud Svaté říše římské, neshodoval se ani s jejími teritoriálními hranicemi. Pojem *Kulturnation* totiž začleňoval do sebe všechny Němce, ty ve Svaté říši římské národa německého, i ty ve Švýcarsku nebo v Prusku. Integrační sílu hledal v mateřském jazyce. Příslušnost ke *Kulturnationu* byla podmíněna vědomou účastí při budování všenněmecké mluvené a písemné kultury pomocí literární a vydavatelské činnosti, universitního systému

byly různé etnické skupiny. Proto se národní identita těchto skupin zakládala nikoli na společném sdílení teritoria, nýbrž na společnosti jazyka, kultury a historického dědictví.²⁴

Toto dvojí pojetí národa provokovalo vznik různých proudů či způsobů vysvětlení národní identity. Tyto proudy vycházely ze snah zodpovědět základní otázky týkající se zrodu a podstaty národa, např. zda národ je přirozené pokračování vývoje již existujících etnických či teritoriálních skupin, zda národní identita je nový socio-politický jev, nebo je pouze další fází vývoje kolektivní identity, jak zásadní a přelomová musela být ta změna evropských společenských poměrů, která dokázala mobilizovat takové množství sociální energie, nebo do jaké míry tyto mobilizace ovlivňovaly kategorie, které by se daly označit za objektivní.²⁵

Autoři, kteří se přiklánějí spíše k objektivnímu způsobu vysvětlení, nahlíží na národ jako na soubor jedinců, vlastníci společné objektivní rysy. Subjektivní uhel pohledu zase klade důraz na vědomí, na uvědomělou národní příslušnost.²⁶

Někteří autoři zdůrazňují společné primordiální vazby, zakládané na vědomí společné minulosti, na jazyku, náboženství a různých kulturních znacích. Tyto příznaky považují za přednostní pro konstruování národní identity. Dále tito autoři zastávají názor, že národní identita není nový jev, ale má své hluboké kořeny v před-národních lidských společenstvích. Do tohoto proudu vědeckého výzkumu lze přiřadit i názorové pozice bulharské historiografie, která rozděluje proces formování kolektivní identity do stádií určených podle stupně vnitřní konsolidace daného etnosociálního organismu – *rod, kmen, národnost, národ*. Dosažení stadiální úrovně *národ* se děje pomocí etnotransformačního procesu během dřívějšího historického typu (*národnost*). Tento proces probíhá na předem osvojeném území národnosti. Národ je atributem kapitalismu a potřebuje určité státní

---

aj. *Kulturnation* byl představován novými sociálními skupinami německé společnosti, jejichž kvalitativní charakteristika se značně odlišovala od staré říšské aristokracie. (Srv. Dann, O., Op. cit., 67 – 73).

²⁴ Тодоров, В. Етнос, нация, национализм, София. 2000, с. 64 – 67.

²⁵ Тодоров, В., Op. cit., s. 50 – 110; viz též Hroch, M. Evropská národní hnutí v 19. století, Praha 1986; Pohledy na národ a nacionalismus, (Ed.) M. Hroch, Praha 2003; Řezník, M. Formování moderního národa. Praha 2003.

²⁶ Například pozitivisté v 19. století považovali za podstatné jedině objektivní předpoklady - existenci společnosti a její politické uspořádání.; E. Renan vidí jako zásadní činitel vzniku národa zapomenutí, neboť sjednocování se děje vždy násilím. Proto národ vyžaduje jak vlastnictví bohaté společné minulosti, tak i každodenní souhlas žít spolu. (Srv.: Pohledy na národ a nacionalismus, Ed. M. Hroch, Praha 2003, s. 24 – 35); Th. Schieder charakterizuje národ jako sjednocení subjektivní vůle s objektivními jazykově-etnickými homogennostmi. Homogennost sama od sebe nedokáže zapříčinit vznik národa, proto je rozhodující role vědomí. (Srv. Schieder, Th. Probleme des Nationalismus-Forschung. In: Sozialstruktur und Organisation europäischen Nationalbewegungen, Hsg.v.Th.Schieder, R. Oldenbourg-München 1971, s. 10).

teritorium a tržní ekonomiku. Kromě toho národ je nejvyšší forma konsolidace etnika, a proto potírání národního vědomí o sounáležitosti by bylo prakticky nemožné.²⁷

V kontrapozici k pojetí „primordialistů“ se nachází modernistické teorie, jež v nacionalismu vidí výhradně produkt moderní doby.²⁸ Z tohoto hlediska národní identita přímo souvisí s centralizačními funkcemi moderního státu, s industrializací, masovou komunikací a jednotným vzdělávacím systémem.²⁹

Přes zásadní rozdíly výkladu národa v pojetí primordialistů a konstruktivistů, všichni autoři upozorňují na jeden závažný znak národní identity, který odlišuje tento druh kolektivní identity od všech doposud známých forem identit, a to její úzkou spjatost s moderním národním státem.

1.6 Národní identita a stát

Na rozdíl od etnických komunit,³⁰ které podle A. D. Smitha, jsou sice potenciálním nositelem národní energie, ale jinak představují politicky pasivní kulturní společenství,

---

²⁷ Srv. např. *Д. Ангелов*, *Образуване на българската народност*, София, 1971; *Хр. Гандев*, *От народност към нация*. София, 1988; *В. Паскалева*, *За някои особености и фактори в образуването на българската нация през първата половина на XIX в.* София, 1966; *Р. Радкова*, *Националното самосъзнание на българите през XVIII и началото на XIX в.* - В: *Българската нация през Възраждането*. София, 1980, с. 178-238; *В. Кацунов*, *Формиране и развитие на българското народностно самосъзнание през VII – X в.* - В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Исторически факултет. София, 2000, с. 67 – 112; *Т. Ив. Живков*, *Етническият синдром*. София, 1983; *Г. Фотев*, *Другият етнос*. София, 1994.

²⁸ Například H. Kohn vidí v nacionalismu politické přesvědčení, které je základem pro soudružnost moderní společnosti a slouží jako legitimizace pro její nárok na autoritu. (Srv. *Pohledy na národ a nacionalismus...*, s. 87 – 99.); podle K. W. Deutsche národ je výsledkem transformace lidu v procesu sociální mobilizace a v důsledku vývoje sociálních komunikací. Čili národ může vzniknout pouze a bezpodmínečně v industriální společnosti s vyvinutou tržní ekonomikou a dostatečnou koncentrací kapitálu. (Srv. *Schieder, Th., Op. cit.*, s. 54–70); M. Hroch též považuje národ za moderní kategorii přesto jeho dlouhého historického vývoje. Hlavní okolnosti, jeví se nutnou podmínkou pro existenci národa podle M. Hrocha jsou: občanská pospolitost rovnoprávných lidí, společné vědomí příslušnosti k této společnosti a národní pospolitost, která prošla shodnou historií, ať již byla její konkrétní politická podoba jakákoli. (Srv. *Hroch, M. Na prahu národní existence*. Praha, 1999, s. 5 – 11.)

²⁹ Srov. A. Gellner, *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993; E. Gellner, *Nacionalismus*. Brno, 2003; E. Хобсбаум, *Нации и национализъм от 1780 до днес*. Програма. Мит. Реалност. София, 1997; Тодоров, В., *Op. cit.*, s. 75 – 90.

³⁰ Viz A. D. Smith, *Etnické základy národní identity*. In: *Pohledy na národ...*, s. 270 – 298; též E. Хобсбаум, *Нации и национализъм от 1780 до днес*. Програма. Мит. Реалност. София, 1997; M. Řezník, *Pomohli mezi Polskem a Pruskem. Patriotismus a identity v Královských Prusech v době dělení Polska*. Praha, 2001.

národ si je vědom sám sebe a v této souvislosti má nároky vůči státu ohledně své legitimizace.³¹

Cílem každého národa a národního hnutí bylo dosažení politické emancipace v podobě suverénního státu. V tomto smyslu stát působil jako mocný regulátor, neboť nositelé procesu národní konsolidace regulovali svoje priority v souvislosti s existencí nebo absencí vlastního státního subjektu. Z tohoto hlediska se v Evropě vyvinuly celkem tři formy vzniku moderního evropského státu.³²

V prvním případě se národ a stát formovaly současně. Jednalo se o tzv. *státní národy*,³³ které v období modernizace disponovaly určitou kulturně-sociální kontinuitou, měly politickou organizaci s více méně stabilními teritoriálními hranicemi a centralizovanou státní mocí. Národ v tom případě vznikl na základě vnitřní transformace a následné emancipace - nacionalismus „naplnil“ tuto již danou státní formu novým obsahem a tím umožnil politické a kulturní sloučení obyvatelstva do jednoty národa.

Druhý model se projevil během italského a německého národního hnutí a byl podmíněn dlouholetou politickou roztržičností. Gellnerovými slovy si zde nacionalismus „přál pouze propůjčit důstojné politické zastřešení národa.“³⁴ Tyto národy již měly vyvinutou kulturní identitu, která byla pevným základem pro vybudování homogenního národního státu. Kromě toho německý kulturní národ mohl navázat na koncept a politický pojem Svaté říše římské národa německého a zpětně adaptovat její dějiny jako německé národní dějiny. Co se týče Italů, dávno před jejich politickým sjednocením nikdo nezpochyboval existenci italského národa, přesto, že bylo nutné kvůli dosažení úplné národní jednoty rozšířit národní identitu elity i mezi širšími sociálními vrstvami.

Ve třetím případě již konsolidovaný národ, v důsledku úspěšného národního hnutí, vytvořil národní stát.³⁵ Podle typologizace M. Hrocha to byly tzv. *nevládnoucí (ne-státní,*

---

³¹ Kohn, H., Podstata nacionalismu. In: P. Lozoviuk (ed.), Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století. Praha, 2012, s. 133.

³² Srv. Hroch, M. Na prahu národní existence. Praha, 1999, s. 8 – 9; Kohn, H., Podstata nacionalismu. In: P. Lozoviuk (ed.), Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století, Praha. 2012, s. 129 – 133; E. Gellner, Nacionalismus, Brno 2003, s. 67 – 77; Schieder, Th., Typologie zur Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa. In: Historische Zeitschrift, Bd. 202. München, 1996, s. 63 – 65; Seton-Watson, H., Nationalbewusstsein als historisches Phänomen. In: Südost-Forschung, Ld. XLIII, München 1984, s. 273.; M. Řezník, Formování moderního národa. Praha 2003, s. 83 – 120.

³³ Např. Francie, Velká Británie, Rusko, Švédsko aj.

³⁴ E. Gellner, Nacionalismus..., s. 70.

³⁵ Do tohoto modelu lze přiřadit ne-státní národy v Habsburské a Osmanské říši, též většinu malých národů Východní Evropy.

malé) národy. Tyto národy dle něj neměly v okamžiku nástupu národní emancipace státní pospolitost, vlastní šlechtu a literární jazyk, čili jejich politická a kulturní tradice byla přerušena. Proces národní emancipace u nich pak probíhal v podobě národního hnutí, v jehož ideologii byla vzpomínka na zaniklý stát vyzdvihnuta jako podstatný sjednocující atribut, schopný mobilizovat velké množství sociální energie směřující k obnovení státu.³⁶

Ve skutečnosti mezi národem a národním státem existoval obousměrný vztah vzájemného působení. Z jedné strany národ usiloval o suverénní stát, ze strany druhého konstituovaný národní stát konsolidoval národ a posiloval jeho kontinuitu.³⁷

Vysoká mobilita a anonymita, kterými se moderní evropská společnost lišila od společností předchozích historických etap, a které byly přímým výsledkem rychlé industrializace a urbanizace, nejen změnily ze základu společenské struktury. Dokázaly kromě jiného vytlačit do pozadí lokální kulturu a značně oslabit příbuzenské vazby.

Následně vzniklé sociální a kulturní vakuum v „lidských životech“³⁸ bylo obsazeno ideologií národního státu. Moderní stát, byl schopný nahradit určité potřeby, za které původně odpovídalo příbuzenství, především pocit bezpečí a jednoty. Jevil se totiž jako metaforickou „PATER FAMILIAS“³⁹ tím, že prohlásil členy národa za jednu velkou rodinu. Představu o této abstraktní rodině upevňoval i různými státními symboly jako např. státní hymnou, státní vlajkou a ne na posledním místě i požadavkem absolutní loajality vůči těmto symbolům i státu samotnému.

1.7 Mimostátní znaky národní identity

Pro toho, kdo se věnuje výzkumu národní identity, se zdá nevyhnutelné akceptovat národní stát jako podstatný národotvorný znak. Přesto nelze jeho role posuzovat jako primárně rozhodující. Ke svému určení národ potřeboval i další, o nic méně důležité znaky,

---

³⁶ Podle M. Hrocha evropská národní hnutí prochází tři vývojové fáze: Fáze A – období vědeckého zájmu o minulost, jazyk, tradici a sociální poměry ve společnosti. Fáze B – období národní agitace, kdy se část příslušníků rozhodla angažovat pro myšlenku národa všechny příslušníky své skupiny a pak získat od vládnoucího národa pro tuto skupinu co nejvyšší stupeň kulturní, ekonomické a sociální rovnoprávnosti. Fáze C – s myšlenkou národa se ztotožnila široká vrstva mas. Při tom v případě nepříznivých socio-politických podmínek, se může stát, že národní agitace nedokáže vyvolat úspěšné masové národní hnutí. Proto právě v období fáze B je zapotřebí hledat rozhodující moment jak pro výklad samotného vzniku národa, tak pro tempo jeho konsolidace, vývoj jeho sociální struktury a politický program. (Srv. Hroch, M., *Evropská národní v 19. století*, Praha. 1986).

³⁷ Kohn, H., *Podstata nacionalismu...*, s. 132.

³⁸ Eriksen, Th., *Etnicita ...*, s. 178.

³⁹ *Ibidem*, s. 178.

kteře demonstrovaly jeho sjednocující sílu a závaznost. E. Lemberg⁴⁰ je označil jako znaky mimostátní (kulturní). V průběhu dějin 19. století řada ne-státních národů,⁴¹ i přes po staletém přerušení politické a kulturní tradice, zřetelně prokázala svojí schopnost státní existence. Vědomí jednoty, ukotvené právě v určitém kulturním znaku, ukázalo pozoruhodně silný charakter. Toto vědomí „bylo schopné rozbít staré říše a spojit nové státy právě na základě takových mimostátních znaků“.⁴²

Mezi znaky tohoto typu, vybavené takovou sjednocující národotvornou silou patří jazyk a v mnoho případech náboženství i společná historická minulost.

Jazyk

Jazyk je principiálně považován za vnější znak určení příslušnosti. Funguje tak, že skupinu směrem ven spolehlivě vymezuje a směrem dovnitř integruje i vychovává.

Jako hlavní rys odlišnosti byl jazyk vnímán dávno před nástupem moderní doby a nacionalismu. Středověké univerzity (např. pařížská, boloňská, orleánská) rozdělávaly své studenty podle jednotlivých „národů“⁴³ a jako kritérium tohoto rozdělení volily nikoli rodné místo nebo kraj studenta, nýbrž jazyk či jazykovou skupinu, ke které student patřil.

I sjednocující síla jazyka byla brána do úvahy dávno před nacionalismem. Doklady nalezneme v raně středověkých ustanoveních bulharského knížete Borise I.,⁴⁴ nebo ve vývoji Anglie. V polovině 16. století bylo dvěma úpravami zákona o jednotě v Anglii zavedeno povinné užívání národního jazyka při veškerých bohoslužbách.⁴⁵ Také samotná katolická církev si byla vědoma důležitosti společného jazyka pro kontinuitu skupiny

---

⁴⁰ Lemberg, E. Kritéria tvoření skupin na základě národnosti. In: P. Lozoviuk (ed.), *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století*, Praha. 2012, s. 158.

⁴¹ Například národ český, polský, bulharský, řecký, srbský aj.

⁴² Lemberg, E., *Op. cit.*, s. 158.

⁴³ Pojem „národ“ je zde myšlen jako identifikace příslušníků určité lokální skupiny, např. národ galský, ke kterému patřili též Italové, Španělé, Řekové, nebo národ anglický, zahrnující i Němce, Poláky, Skandinávce. (Srv., Schulze, H., *Stát a národ v evropských dějinách.*, Praha 2003, s. 105 – 106.)

⁴⁴ Již v raném středověku si této síly byl vědom bulharský kníže Boris I., který v roce 868 zavedl jako oficiální státní jazyk slovanštinu, psanou azbukou. Obyvatelstvo tehdejšího bulharského státu tvořily dvě zcela odlišné skupiny – indoevropští Slované a turkoaltajští Prbulhaři. Tyto skupiny se mezi sebou lišily nejen vzhledově; měly odlišný jazyk, tradiční kulturu i náboženství. Jednotným jazykem a jednotným vyznáním východního křesťanství (r. 864) Boris I. zajistil konsolidaci středověkého bulharského národa. Toto stmelení bylo tak pevné, že přežilo skoro pět století přerušení kulturní a politické tradice a v moderní době dokázalo mobilizovat dostatečně koncentrovanou národní energii k obnovení bulharského státu.

⁴⁵ Schulze, H., *Op. cit.*, s.118.

duchovenstva, tím že v jejich komunikaci preferovala latinu před lidovými jazyky, i když k tomu měla i další důvody.⁴⁶

Zásadní změnu ve společenském postavení místních jazyků přineslo období po Reformaci. S překladem Bible do hovorových jazyků, v Evropě byl nastartován proces, který tyto jazyky postupně transformoval a otevřel jim cestu vzestupu až do úrovně jazyka vysoké kultury.

Další impuls tohoto vzestupu dodal romantismus. Během romantismu se ve společnosti probudil neuvěřitelný zájem o lidové jazyky, neboť „*jimi promlouval skrytý hlas ducha národa*“.⁴⁷

Éra romantismu ale dokázala mnohem víc než pouhou popularizaci mateřského jazyka a jeho obhajobu.⁴⁸ Podařilo se jí propojit vědomí jednoty jazyka a jednoty původu. Herderova myšlenka, že každý jedinec je přiřčen ke svému lidu a po celý život zůstává s ním spjat prostřednictvím svého mateřského jazyka, přidala národním jazykům nebývalou národotvornou sílu.

Proto nebylo náhodou, že během národní agitace vlastenci především v centrální a východní Evropě, věnovali národnímu jazyku zvláštní pozornost a vyvinuli intenzivní péči o něj a jeho kodifikaci. Ve vrcholové fázi národního hnutí pak se ochrana jazyka projevila ve snaze dosáhnout jeho rovnoprávné postavení s jazykem národa vládnoucího.⁴⁹

K rozšíření literatury, psané ve standardizovaném národním jazyce, výrazně přispěl tzv. tiskový kapitalismus. Tištěná vydání umožnila vlasteneckým intelektuálům dostat národní myšlenku do velké vzdálenosti a oslovit mnohem větší počet čtenářů. Tak se mezi

---

⁴⁶ Lemberg, E., Op. cit., s. 144.

⁴⁷ Ve skutečnosti národní jazyky ani národní kultury nepramenily přímo z duše národa, byly většinou produktem úsilí několika vlastenců, které silící nacionalismus později prohlásil za „*kmotry národa*“. Jako například Adamandios Korais, který položil základy pro vývoj moderního řeckého jazyka *kathareus*, nebo Barbu Paris Mumuleanu, jenž pozvedl rumunštinu z venkovského dialektu do polohy spisovného jazyka či Ivar Aasen, když vystoupil se spisovným norským jazykem *landsmål*. (Srv. Schulze, H., Stát a národ v evropských dějinách., Praha 2003, s. 162 – 163).

⁴⁸ Viz Lemberg, E., Op. cit., s. 143 – 148; též H. Schulze, Op. cit., s. 156 – 158.

⁴⁹ Obzvlášť silně jazyková otázka působí, jsou-li její pomocí čistě sociální konflikty vysvětlovány jako „národní nerovnost“. Takto by se dal pojmut třeba vztah mezi německy mluvícím továrníkem a česky mluvícím dělníkem nebo švédsky mluvícím úředníkem a finsky mluvícím venkovanem. (Srv. Řezník, M., Formování moderního..., s. 141).

lidmi, kteří se nikdy nesetkali, vytvořila představa o sdíleném společném prostoru a zároveň o sdílených společných zájmech.⁵⁰

Tím vším jazyk dostal silný národotvorný náboj a rozhodující politický význam a pro emancipující se *malé národy* se stal dostatečně závažným důvodem pro konstituování národního státu a kritériem pro státní suverenitu.⁵¹

Náboženství

Národotvorné působení jazyka v moderní evropské společnosti probíhalo souběžně s tendencí stejného druhu i intenzity, vyvolávané sjednocující podstatou náboženského vyznání.

Během evropského středověku křesťanský universalismus byl v souladu s personálním státem jedné dynastie. Rozbití konfesionální jednoty v druhé polovině 16. století vedlo sebou i státní ideologickou polarizaci. Nové státy nebyly legitimovány teologickými či morálně-idejnými strukturami, nýbrž podléhaly autonomním zákonům, vycházejícím ze zájmů jednotlivých států. Monopol církve byl značně zúžen i tím, že si stát přivlastnil kompetence nad školou, vzděláním, péčí o nemocné či chudé aj.⁵²

Narušená konfesní jednota a probíhající státotvorné procesy způsobily situaci, jež přidala náboženství zřetelný nacionální odstín – konfesionální identita v mnoho evropských zemích byla ztotožněná s identitou národní.

Pro Španělsko spojení s křesťanskou vírou již v pozdním středověku znamenalo garance jeho vnitřní homogenosti. „Jinakost“ cizinců Španělé chápali především jako jinakost náboženskou. Jejich přímý kontakt s „cizími“ religii jako islám a judaismus, dodala tomuto cítění další mocný impuls. Přispěla k tomu i oficiální politika španělské koruny, která se snažila sjednotit obyvatelstvo státu pod heslem katolicismu.⁵³

---

⁵⁰ Srv B. Anderson a jeho teorie o „pomyslném“ společenství. (In: Pohledy na národ a nacionalismus..., s. 239 – 269).

⁵¹ Národy, které se během své konsolidace orientovaly na jazyk, vyzdvihly jazyk jako symbolem společenství, erbem, privilegiem. Vyvinuly pocit, že jsou tomuto jazyku zavázané. Například pro mnoho sudetských Němců používání češtiny znamenalo určitý druh velezrady. (Srv Lemberg, E., Op. cit., s. 147 – 148).

⁵² Schilling, H., Nationale Identität und Konfession in der europäischen Neuzeit. In: Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit. Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt.a.M. 1991, s. 203.

⁵³ Ibidem, s. 212.

Stejnou váhu mělo protestantství pro Anglii. Bylo totiž jedním z nejpevnějších a nejhluběji zakotvených prvků anglického národního citění. Strach z rekatolizace a hrozba obnovení závislosti anglické církve na papežství rýsovaly neobyčejně jasně i obraz hlavního nepřítele – katoličtí Španělé, kteří byli mimo jiné prohlašováni v pamfletech za skryté pohany a poloviční Židy.⁵⁴

Ztotožňování konfesionálního a nacionálního vědomí platilo také pro Švédsko, Švýcarsko, Nizozemsko, Německo. Pro německé národní identity se stala konfese hlavní charakteristikou národního hnutí. Byla pojata jako protestantská a v duchu luteránství.⁵⁵

Křesťanství v jeho pravoslavném podání představovalo i pro Bulhary, Řeky a Srby hlavní integrační sílu a identifikační faktor ve složitých národnostních poměrech multietnického osmanského státu.

Toto citění rozhodně posílila i osmanská vláda rozdělením obyvatelstva říše podle náboženské příslušnosti. Tak se pravoslavní křesťané ocitli pod jurisdikcí Patriarchátu, který fungoval coby zprostředkovatel mezi pravoslavnými křesťany a sultánem. Jinými slovy patriarcha disponoval pravomocemi, které principiálně měly náležet světské vládě.

Pravda je, že Patriarchát, který vzal na sebe odpovědnost za uchování a případně obnovení byzantské státní doktríny, podporoval kulturu ve své podstatě všekřesťanskou, nikoli národní.⁵⁶ Tato skutečnost ale neovlivnila nějak zvlášť základné vymezující znaky, kterými se balkánské národy odlišovaly mezi sebou.⁵⁷

---

⁵⁴ Schulze, H., Op. cit., s. 118 – 119.

⁵⁵ Kupříkladu po roce 1772 nastartovalo Prusko na území Královských Prusech politiku, která podporovala protestantskou a německy mluvící šlechtu a postavila do nevýhodné pozice katolickou a polsky mluvící šlechtu. (Srv. Řezník, M., s. Pomoří mezi Polskem..., s. 110 – 114.); G. Hering, který zkoumá konflikt mezi Řeky a Vlasy v Pešti na přelomu 18. století, pozoroval stejné poměry i mezi pravoslavnými křesťany. Vlaši, kteří emigrovali do Maďarska z Epirusu a Makedonie, měli sice rumunský původ, ale byli jazykově a kulturně grecizovaní. Když v 70. letech 18. století do Budy a Pešti přijela studovat rumunská mládež, tito grecizovaní ruminští Vlaši nabyli vědomí o vlastní etnické skupině a vyžádali si oddělení od Řeků i v konfesní sféře. (Srv. Hering, G., Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pesten Orthodoxen Gemeinde. In: Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag, Sonderdruck, Hgs.v.G.Hering, Wien 1993, s. 145 – 160).

⁵⁶ Jedná se o poznámku H. Seton-Watsona, že tou politikou Patriarchát vědomě a dlouhodobě udržoval v latentním stavu národní citění pomocí hlásání o „vlastní“ všekřesťanské kultuře. Autor zřejmě má na mysli oficiální politiku Patriarchátu v pozdním středověku (15. – 17. století) a později vzniklou tzv. „Megali idea“, jež usilovala o vytvoření křesťanské říše na Balkáně pod záštitou ekumenického patriarchy. Koncepce H. Seton-Watsona by mohla být relevantní pouze tehdy, bude-li aplikovaná do konkrétního historického času i prostoru. V ostatních případech by se dostala do konfliktu s balkánskou realitou v období 18. - 19. století. (Srv. Seton-Watson, H., Nationalbewußtsein als historisches Phaenomen. In: Südost-Forschung, Ld. XLIII, München 1984, s. 272 – 276).

⁵⁷ V posledních letech se v bulharské odborné literatuře objevují názory, že až do počátku 19. století (tj. do vzniku prvních národních států na Balkáně – srbského v roce 1817 a řeckého v roce 1829), nelze

Jak Řekové, tak Bulhaři a Srbové měli již v 14. století pevné vědomí jednoty vlastního etnika, vytvořené na bázi jazyka, kultury a ne na posledním místě i silné centrální moci vlastního středověkého státu.

Osmanská invaze a následující osmanská nadvláda vyostřily, a to až k maximálnímu bodu citlivosti, náboženský prvek tohoto vědomí. V konfrontaci s islámem – náboženstvím dobyvatelů – se příslušnost k pravoslaví stala ekvivalentní příslušnosti národní.⁵⁸ Pro Bulhary konkrétně to znamenalo, že Bulhar bezpodmínečně musí být pravoslavný a naopak, nebýti pravoslavným by znamenalo též nebýti Bulharem.

Historická minulost

Pocit homogenity, který v jednotlivých evropských národech vyvolalo vědomí o společném standardizovaném jazyku či společném vyznání, pak vyústily v nebyvalý všeobecný zájem o společnou minulost.

Charakteristickým příznakem novodobých evropských dějin je právě taková exploze shromažďování, psaní a publikování souhrnných národních dějin. V nich národní historikové zdůrazňovali na jednu stranu, třeba i selektivně upravenou, slavnou minulost a dosažené úspěchy tohoto daného národa, na stranu druhou jeho společné „objektivní“ kulturní kořeny.

Takto pojatá spojující síla společné minulosti je v podstatě nediskutabilní. Byla důležitým bodem v procesu legitimizace a prezentace dané národní skupiny coby dědice minulé velikosti a vznešenosti. Vychovávala lásku k vlasti a poskytovala důvody proč být hrdým následovníkem heroických činů předků.

Na společenské úrovni obraz dějin byl silný prostředek pro integraci a vymezení. Umožňoval národu uvědomit si sebe sama, povznést se nad okolím a najít své místo mezi ostatními národy. Na úrovni soukromí působil velice emotivně a dokázal probudit touhu být nerozdílnou součástí této velikosti a slávy, což v konečném výsledku se projevilo v zrození oné představy o velké imaginární metaforické rodině.

---

předpokládat existence etnického či národního vědomí a tomu odpovídající vymezení. Většina pravoslavného obyvatelstva představovala podle těchto názorů jednotnou, více méně konsolidovanou skupinu s balkánskou mentalitou, pro které pravoslavná tradice byla hlavním stavebním elementem.(Srv Тодоров, В., Op. cit., s. 107).

⁵⁸ Národ je zde pojatý ve smyslu středověkého národa, nikoliv ve smyslu národa moderní doby.

Avšak kulturní kontinuita s minulostí není pouhou fikcí národních historiků. Sotva existuje moderní národ, který v době své konsolidace disponoval jen a jen státními znaky a kde kulturní kategorie a poměry nehrály žádnou roli.

Národní identita přece jen má své kořeny v etnicitě⁵⁹ a tím navazuje, i když hodně vzdáleným způsobem, na rodinu a příbuzenské vazby.⁶⁰ Mimochodem pouta společné minulosti a vědomí o společném původu představují dokonalý primordiální kód k vymezení skupiny, tak aby skupina *vypadala* a *vystupovala* jakoby odvěká, nezničitelná i nezměnitelná.⁶¹

1.8 Výchozí teoretické pozice výkladu.

Jednotlivé národní znaky (státní i mimostátní) jsou ale vzájemně zaměnitelné, jak evropské dějiny již dosvědčily. Většinou se jedná o selekci pouze některých prvků, které byly v procesu vymezování hranic definovány jako klíčové. To znamená, že každého z národních znaků by šlo vyzdvihnout na špičku stupnici důležitosti, pokud si to konkrétní situace vyžadovala.⁶²

Selektivnost a vyměnitelnost národních znaků prozrazují hodně o vykonstruované, ne-přirozené podstatě národa.

Nezávisle na relativní státnosti primordiálních znaků lidská individualita bývá vystavovaná silnému vlivu nejrůznějších racionálních (politických či ekonomických) i

---

⁵⁹ Zde pojem *etnicita* je pojaty jako soubor kulturních znaků, jimž se daná skupina definuje a vymezuje vůči okolí, např. jazyk, náboženství, společný původ aj.

⁶⁰ Th. Eriksen považuje národní identitu za jednu s nejpevnějších (vedle identifikace na základě pohlaví a věku). S ohledem na to, že svůj výchozí bod má v etnicitě, její kořeny by se měly hledat v rodině a příbuzenských vztazích. Rodina je schopná poskytnout jednotlivci oproti jeho loajalitě uspokojení jeho základních sociálních potřeb, např. pocit jistoty, sounáležitosti aj. Podobně funkce plní i národ s tím rozdílem, že on dokáže nabídnout všechno: od profesionální realizace až po smysl života. (Srv Eriksen, Th, Antropologie multikulturní společnosti. Praha 2007, s. 142 – 147).

⁶¹ Sh. N. Eisenstadt zastává názor, že kolektivní identita není přirozeně vytvořená, nýbrž sociálně konstruovaná a v souvislosti s tím uvádí symbolické kódy rozlišování – primordiální, civilní a kulturní, které se konstruují na základě prostorových, časových a reflexivních dimenzí. Primordiální kód vyjadřuje původní, nezměnitelné rozlišení. Charakterizuje se s naprosto žádnou prostupností, na rozdíl od ostatních dvou kódů, které prokazují podstatně vyšší stupeň difuznosti hranic. Hranice, jež primordialita tvoří, vypadají odvěké a nelze je překročit. Ve skutečnosti ale ona nevychází z přirozené danosti. Má velmi křehkou sociální konstrukci a kvůli tomu ke svému vzniku a zachování vyžaduje „úsilí“ – jednak dokonalou propracovanost a kontrolu důležitých kolektivních obřadů „přechodu“ (zasvěcení, sňatek, pohřeb, přijetí, zapuzení) a „očisty“ (křtu, mlčení aj.), jednak prohlášení „té druhé“ za nezměnitelně odlišné a proto méněcenné a nebezpečné. Čili bude-li kolektivní identita chápána jako přirozená a odvěká, zaručí se tím její existence a křehkost její sociální konstrukce zůstane navždy skrytá. (Srv Pohledy na národ i nacionalismus..., s. 361 – 374).

⁶² Viz Eriksen, Th. *Etnicita...*, s. 180 - 195; Lemberg, E., *Op. cit.*, s. 149 – 151.

iracionálních (emotivních) faktorů, které mohou vést ke změně vědomí národní identity.⁶³ Tento proces je snadno uchopitelný v periferních státních regionech, fungujících jako kontaktní zóny, nebo ve velkých městech multietnických států.

Přesnou ilustrací toho je změna identity, kterou prošla skupina grekomanů v Bulharsku. Tito lidé vědomě roztrhaly ono pomyslné „rodinné pouto“, když se dobrovolně vzdaly své etnické identity a nahradili ji jinou, a to ve stádiu poměrně vysoké konsolidace vlastního (původního) etnika.

Grekomanie Bulharů poukazuje na zajímavou „anomálii“ ve všeobecně přijatém modelu národní identity, a to, že národní identita je příliš závislá na konkrétní situaci a je subjektivní volbu každého jednotlivce, čímž se znova potvrzuje její relativita.

Důležité v tom ohledu je, že národní identita je silně historicky podmíněna a měla by být pozorovaná i posuzovaná vždy v souvislosti s konkrétní historickou situací.

Kromě toho jako jeden z druhu kolektivních identit, i národní identita může vzniknout, zaniknout nebo změnit svou vnější podobu či vnitřní strukturu, poněvadž ani jeden ze znaků, které jí vymezují, není odvěký a ani jeden z nich není zaručeně nezměnitelný.

---

⁶³ Th. Eriksen připouští i přes imperativní prvek identity její relativní a situační charakter. Podle něj etnickou identitu si nemůžeme vybrat, vzdát se jí ale můžeme, i když cenou této svobodné volby většinou bývá ztráta jistoty. (Srv Eriksen, T. H., *Antropologie...*, s. 142 – 147).

2 Historické předpoklady vzniku grekomanie v bulharském etnickém prostředí

2.1 Úvod do problematiky

Během celého 18. století, a až do 70. let 19. století, probíhaly v bulharské společnosti složité procesy, které bulharská historiografie zahrnuje pod pojmem *Bulharské národní obrození*. Přímým důsledkem těchto procesů byla kulturní a politická emancipace bulharského etnika, vytváření moderního novodobého národa a moderního samostatného bulharského státu.

Bulharské obrození mělo etapovitý průběh a na pozadí různých ekonomických změn lze zřetelně rozlišit dva základní typy vývoje - kulturní a politický.

Kulturní typ usiloval o vzdělávání, zakládání bulharských škol, rozšiřování zájmu o literaturu, o bulharské dějiny a národopis. Do konce 20. let 19. století v tom směru aktivně pracovala především vyšší sociální vrstva bulharské společnosti, ze které pocházela i první generace bulharské inteligence. Masovosti tento proces dosáhl až v druhé polovině 19. století.

Do kulturního typu patří i tzv. boj za církevní nezávislost, který měl především národní, nikoli náboženský charakter. Jeho podstatu bulharská historiografie dnes vykládá jako vyjadřování emancipačních požadavků mladého národa relativně mírnými způsoby.

Tyto požadavky, a to daleko kategoričtějšími metodami, kladl i politický proud Bulharského obrození. Svůj nejvyšší stupeň dosáhl v druhé polovině 19. století a byl ukončen vytvářením bulharského moderního státu v roce 1878.

Nerozdílnou součástí těchto dvou typů vývoje byl další proces s nimi přímo související a zároveň je rázně ovlivňující, a to proces utváření bulharské národní identity. V období Obrození tento proces prošel různými etapami a intenzitou. Lze v něm však pozorovat zvláštní jev, který jej doprovázel po celou dobu jeho vývoje a který je objektem našeho zájmu – tzv. *gärčeene*.

2.1.1 Podstata grekomanie

Podle slovníku *gärčeene* znamená *vydávati se za Řeka, dělati ze sebe Řeka*. Ty, kteří podléhají tomuto jevu, bychom mohli nazvat *grekomani* či *gärkomany* (dál jako synonymum termínu *gärčeene* budeme používat *grekomanie, grécizace*).

Budeme-li muset *grekomanie* definovat určitými pojmy, řekli bychom, že celkově představuje situaci dobrovolného ztotožňování se s jinou etnickou skupinou v rámci jedné konfesní obce.

Nedalo by se říct, že tento jev je unikátní. Své paralely má v mnohonárodnostních státech nebo v periferních územích, které hrají roli kontaktních zón, např. Italové – grekomani v jižní Itálii, Němci – frankofilové v Alsasku a Lotrinsku, germanizovaní Češi a Slováci v Habsburské říši aj.

V těchto kontaktních zónách je umožněn úzký sociální kontakt mezi dvěma či více etnickými skupinami. Během jejich spolužití je zastíněn konzervatismus vlastní etnické tradice a vytváří se atmosféra loajality vůči „jiným“, která by pak mohla poskytnout příznivé podmínky pro přechod k dominujícímu etniku.

Jako dominující se obvykle formuje ta etnická společnost, která má buď delší kulturně-historickou tradici, nebo vyšší sociální postavení a dominuje spíše kvalitou než kvantitou.

Přechod by mohl být usnadněn přítomností dalších faktorů: např. stejné náboženství, stejné nebo blízké společenské postavení etnik v rámci mnohonárodnostního státu, podobný či blízký obsah komponentů tradiční lidové kultury.

Volba identity dominujícího etnika je obvykle dobrovolná a motivy k tomu jsou subjektivní, rozhodně individuální, soukromé a konjunkturní.

Zde bychom mohli poznamenat, že přechod tohoto druhu lze předpokládat pro určité stádium sociálního vývoje dané etnické skupiny, kdy už jsou kodifikovaná základní kritéria určující hranice „MY“ a „ONI“, tj. jednotliví členové této skupiny už prošli svojí individuální cestu sebeurčení.

Z chronologického hlediska je velmi těžké omezit přesné časové hranice výskytu grekomanie. Jeho počátky by se daly klást do ranního novověku (18. století), avšak maximální stupeň dynamičnosti a sociálního rozšíření tento jev dosáhl v polovině 19. století.

2.1.2 Charakteristika grekomanie

Skupina grekomanů existovala, i když neodlučně, pouze okrajově v bulharském etnickém prostoru. Grécizované regiony se nacházely poblíž území hustě obývaného Řeky – Makedonie, Thrákie, Černomořské pobřeží. Převážně však ve městech – Bitola, Ohrid, Skopje, Drinopol, Plovdiv, Pazardžik, Asenovgrad (Stanimaka), Nesebăr, Varna, Sozopol, Carevo (Vasiliko), Ahtopol, Sliven, Jambol aj. Tyto regiony, fungující jako kontaktní zóny, měly stálé tradiční styky s řeckou kulturou, jejíž kořeny zasahovaly dál do minulosti.

Ještě v období středověku se tyto oblasti dostávaly často pod byzantské nadvlády. V důsledku toho se ve větších městech zformovala poměrně silná vrstva řeckého obyvatelstva se stabilními ekonomickými a společenskými pozicemi, které dokázala do jisté míry udržet i po osmanské invazi.

Tak dlouholeté každodenní soužití s Řeky vytvořilo u místního bulharského obyvatelstva svérázný mentální model vnímání *toho druhého*, dost odlišující se od mentálních stereotypů Bulharů ve „vnitrozemí“. I když sám od sebe tento model, více loajální a otevřený, by sotva zapříčinil onen velký rozsah grekomanie v budoucnosti, by se dalo předpokládat, že zde díky jemu byla připravena úrodná půda.

Důležitý rys jevu gărčeeene je jeho městský charakter. Tomu napomáhala především charakteristika městského života. Většina měst v Osmanské říši byla kosmopolitní, co se týče etnické pestrosti. Jejich obyvatelstvo tvořili Řekové, Bulhaři, Turci (Osmani), Arméni, Židé, Cikáni, Rumuni (Vlaši) aj. Podle osmanské státní struktury jednotlivé etnické skupiny byly organizované na základě vyznáváného náboženství. V zavedeném novém systému Bulhaři a Řekové patřili do obce pravoslavných křesťanů. Obec byla oprávněná řešit různé vnitřní záležitosti, např. rozvody, majetkové spory, dědictví, obchodní a věcné otázky, dále rozvrhovat a vybírat daně, spravovat obecné fondy určené na úpravu kostelů, financování nemocnice, škol, sirotků atd.⁶⁴

Velmi často křesťanská obec komunikovala s osmanskou administrací jako zprostředkovatelem mezi vládou a jednotlivcem. Tímto způsobem býval omezen individuální přímý kontakt s Osmany, což poskytovalo křesťanským poddaným pocit relativní jistoty a ochrany.

---

64 Гандев, Хр., Закономерности в отношенията между българския и гръцкия народ през Възраждането. В: Сборник в чест на акад. Д. Косев. Изследвания по случай 70 години от рождението му, София 1974, с. 42.

Toto kolektivní reprezentování, pojmenováno bulharskou historickou vědou *system kolektivní zodpovědnosti*, zároveň provokovalo i pocity sounáležitosti v rámci vlastní konfesní obce. Přestože etnické rozdíly zůstávaly, hranice už nebyvaly tak kategoricky vymezené. Tuto situaci zaznamenal i francouzský konsul v Soluni Esprit-Marie Cousinery: „(...)ve městech jsou Bulhaři a Řekové více smíšení, buď podle kroje anebo podle jazyku a náboženství (...)na venkově žijí úplně odděleně od sebe a tam se právě bulharský kroj liší nejvíc od toho řeckého.“⁶⁵

Na druhou stranu městský život vyžadoval aktivní každodenní komunikaci, kterou *system kolektivní zodpovědnosti* nemohla nahradit. Město neustále kladlo před jednotlivcem výzvy, kdy bylo potřebné jeho individuální vystupování (v obchodě, na tržišti, v dílně, na ulici cestou domů, v kavárně či hospodě). Tím postupně slábly, jak kontrolní mechanismy etnické lidové tradice, tak i její konzervatismus.

Úplně jinak vypadala situace na venkově. Historické výzkumy struktury, charakteru a funkce tradiční bulharské venkovské obce v období osmanské nadvlády (15. - 19. století) se shodují v tom, že ve své podstatě představovala poměrně uzavřenou, etnicky homogenní a konzervativní společnost.⁶⁶

Jeden z hlavních úkolů této obce bylo striktní dodržování tradice. V regulárním opakování zděděných norem, zvyků a obřadů venkovská obec nalézala záruky své existence a přežití. Změna nebo porušení tradice by vedlo k neštěstí, proto každý takový pokus by měl být přísně potrestán. Funkce kontrolního a zároveň trestního mechanismu náležela už zmíněné instituci kolektivní zodpovědnosti.

Ve skutečnosti tato instituce plnila dvojí úlohu: *směrem dovnitř* zajišťovala normální tradiční průběh každodenního života; *směrem ven* reprezentovala obec ve styku s osmanskou administrací a to natolik, že ve srovnání s jejím prototypem ve městě dokázala maximálně zúžit individuální kontakt jednotlivce s úřady vládní moci.⁶⁷

Díky konzervatismu lidové tradice a dobře fungující instituce kolektivní zodpovědnosti, bulharská venkovská obec uchovávala a předávala dalším generacím

---

⁶⁵ Йонов, М., Българската народност в чуждестранната пътеписна литература през XV – XVIII в. В: Българската нация през Възраждането. София 1980, с. 120: „(...) в градовете гърци и българи са посмесени било по носия, било по език и религия (...) по селата живеят съвсем оделно едни от други, там именно и носията на българите се различава най-много от тази на гърците.“

⁶⁶ viz Грозданова, Ел., Българската народност през XVII в. София 1989.

⁶⁷ Грозданова, Ел., Ролята на традиционната селска община за опазване на българската народност и народностно самосъзнание. В: Българската нация през Възраждането. София 1980, с. 144 – 166.

etnické rysy bulharské národnosti. Proto na bulharském venkově nejsou zaznamenány případy grekomanie. Tomu, zda by se bulharské národnostní uvědomění mohlo změnit, kdyby se Bulhaři z venkova přestěhovali do *grécizovaných* měst, se budeme věnovat v následující kapitole.

2.1.3 Volba etnika-dominanty

Zde se však logicky naskytá jiná otázka – proč se dominujícím etnikem stali zrovna Řekové a ne osmanští Turci, kteří díky své pozici vládnoucího etnika by k tomu měli mít veškeré předpoklady?

Od samého začátku Bulhaři vnímali osmanskou nadvládu a osmanskou kulturu jako cizí a nepřátelskou. Osmanská invaze na Balkáně se zapsala do lidové paměti jako obdoba hlubokého utrpení, ale zároveň i velkých hrdinských činů ze strany křesťanů. Tato romantická představa, kterou vytvořil bulharský folklór, byla založena v bulharském etnickém stereotypu „Turci“ a přetrvávala i nadále.

Samotná osmanská politika vůči křesťanskému obyvatelstvu do velké míry podporovala tento pocit nepřátelství. Osmanská státní nomenklatura pojala křesťany z evropského území říše slučovacími pojmy *rum-millet* (Rum, Rumelie – území Byzantské říše, rum-millet – její obyvatelé). Tímto způsobem vyloučila eventuální odlišnosti na základě etnických kritérií a utvrdila náboženství základním, ne-li jediným vymežujícím faktorem. Dokud náboženství pánů byl islám, jakožto privilegium patřící těm „lepšími“, pro křesťany osmanský administrativní, fiskální a soudní systém striktně používal termíny *nevěřící*, *rája* (stádo), *d'aury* (nevěřící).⁶⁸

Tuto státní koncepci osmanská vláda aplikovala též ve finanční praxi. Křesťanské obyvatelstvo bylo zatíženo dodatečnou daňovou povinností (daň *džizja*, později *charádž*; daň *devširme*, tzv. *krevní daň*; daň z vinohradů, daň z výroby vína, daň z chovu vepřů). Dál podléhalo různým náboženským a společenským omezením, např. křesťanské chrámy musely odpovídat určité výšce, nesměly však přesahovat výšku mešit, nesměly mít věže a nesměly používat zvony⁶⁹, křesťané nesměli jezdit na koních, být ozbrojeni, oblékat se do pestrých barev (žlutá, červená, zelená, oranžová, růžová) aj.

⁶⁸ viz Гълъбов, Г., Народностното име български в старите османотурски документи, Родина, 1, 1938 / 1939, 3, с.с. 87 – 93.

⁶⁹ Rychlík, J., Dějiny Bulharska, Praha, 2000, s. 138.

Co se týče prosazování islámu, nedalo by se říci, že vláda systematicky prováděla politiku násilné masové islamizace svých nemuslimských poddaných. Přestože prameny z 16. a 17. století poskytují informace o takových případech z hlediska politiky ústřední státní moci, tyto případy by mohly být kvalifikované jako příležitostné a sporadické. Dokonce v porovnání s náboženskou snášenlivostí v západní Evropě v období středověku Osmanská říše projevovala do značné míry náboženskou toleranci.⁷⁰

Nicméně definování poddaných na základě náboženské příslušnosti způsobilo to, že Bulhaři pojali náboženství jako etnický element mimořádného významu. V důsledku těchto transformací v bulharské národnostní vědomí (a to až do dneška) můžeme pozorovat úplné ztotožňování náboženské a etnické identity.

Početné množství etnografických materiálů svědčí o tom, jaký názor měli Bulhaři na ty křesťany, kteří přijali islám: křesťan přijme-li islám, bude na onom světě hořet jako svíce, protože křížmo, kterým byl pomazán při křtu, je čistý oheň a nikdy neuhasne; křesťan přijme-li islám, zahubí tím duše všech svých potomků až do devátého kolena; syn nebo dcera přijmou-li islám, jejich otec, bratr, strýc nebo kterýkoli blízký příbuzný má právo je zabít – hřích to není.⁷¹

Tento postoj nesmiřitelnosti vůči islámu byl natolik pevný a vytrvalý, že dokázal omezit na minimum procesy islamizace v bulharské společnosti a v podstatě i znemožnil vyzvednutí Turků do pozice etnika - dominanty.

Volba etnika - dominanty, i když je do jisté míry výsledkem individuálního rozhodnutí, podléhá určitým objektivním faktorům. To jsou v podstatě ty samé faktory, které napomáhají vytvořit stereotyp *druhého* a případně ho vyzdvihnout jako vzorec sociálního a společenského postoje. Pomocí průzkumu těchto faktorů lze vysvětlit, proč poměrně velká skupina Bulharů z kontaktních regionů, považovala řecké etnikum za dominující a příslušnost k řecké národnosti za prestižní, za příslušnost k evropské, resp. křesťanské civilizaci.

Jak už bylo zmíněno, jedním z nejdůležitějších předpokladů vzniku a rozšíření grekomanie na bulharském etnickém území tkví ve společně vyznávaném náboženství a dlouholetém spolužití. Další element, který nelze přehlédnout, je vývoj samotné řecké společnosti. Během celého období osmanské nadvlády v ní probíhaly procesy, jejichž

---

⁷⁰ Tamtéž, s. 137.

⁷¹ Грозданова, Ел., Ролята на традиционната селска община..., с. 162.

výsledkem bylo utváření Řeků jako svérázné elity mezi národy Osmanské říše. Abychom vyjasnili jev grekomanie je zapotřebí nastínit tyto procesy a jejich vliv na bulharskou společnost.

2.2 Řecká společnost a řecko - bulharské vztahy v pozdním středověku (15. - 17. století)

Křesťanské náboženství v jeho ortodoxní (pravoslavné) podobě bylo fundamentální bází, na které se zakládaly styky mezi Bulhary a Řeky. Počátky těchto styků se nacházejí ještě v raném středověku. V důsledku řady okolností se bulharský středověký stát stal nerozdílnou součástí kulturního areálu Pravoslaví, jehož charakteristické rysy určoval byzantský univerzalizmus.

2.2.1 Pravoslaví

Po začlenění balkánských zemí do teritoria Osmanské říše vznikly příznivé podmínky pro to, aby se univerzální byzantský kulturní model spojoval především s Řeky. Cestovatelé a diplomaté, převážně ze západní Evropy považovali jak Konstantinopolský (Cařihradský) patriarchát, tak i křesťanské obyvatelstvo balkánských říšských provincií více méně za řecké. Tomu přispívala i samotná organizace říše tím, že odlišovala své poddané podle konfesionálního principu.

Všichni pravoslavní křesťané patřili do jedné konfesní obce pod pravomoc Cařihradského patriarchy. Patriarcha, většinou s řeckým etnickým původem, převzal nejen duchovní ochranu nad křesťany, ale jako *millet-baši* či *etnarch* se jevil i jako jejich svrchovaný politický a právní zástupce.⁷² Sultán ponechal patriarchovi hodně z privilegií, která pravoslavná církev měla za dobu byzantských císařů. Dokonce jeho jurisdikce v oblasti občanského a rodinného práva podstatně vzrostla.⁷³

Nakolik vážně noví vládci Balkánu brali legitimitu úřadu patriarchy, svědčí kronika byzantského státníka a diplomata z 15. století Sfranzes.⁷⁴ V kronice popisuje události kolem voleb prvního patriarchy po pádu Konstantinopole. Podle starodávného obřadu

---

⁷² Данова, Н., Разривът между гръцките възрожденци и Цариградската патриаршия. В: Известия на българското историческо дружество. 1970, 27, с. 36 – 37.

⁷³ Зворонас, Н., Кратка история на Гърция. София 1993, с. 31 – 32.

⁷⁴ Тодорова, М., Подбрани извори за историята на балканските народи XV – XIX век. София 1977, с. 47 – 49.

byzantského císařského dvora sultán obdaroval nově zvoleného patriarchu žezlem a koněm. Kromě toho patriarcha dostal listinu, která ho osvobodila od povinnosti platit daně a clo. Dále prohlašovala osobu patriarchy za nedotknutelnou.

Pravomoc Patriarchátu zesílila i tím, že osmanská vláda postupně zlikvidovala samostatnost jednotlivých pravoslavných církví, včetně té bulharské. Bulharské církevní instituce, jak centrální, tak místní, byly zrušeny. Tuto situaci poněkud kompenzovalo Ohridské arcibiskupství, které ale roku 1767 bylo též zrušeno.

„Řeckému vzhledu“ pravoslavné církve dopomáhala i to, že jako jazyk bohoslužby byla zavedená řečtina a značná část vyššího pravoslavného duchovenstva byla původem řecká. Bulharský původ měla jen jeho nižší vrstva s výjimkou některých klášterů.

V podstatě možnosti bulharské společnosti reprodukovat nové generace duchovních a gramatiků byly po osmanské invazi sníženy na minimum. Za první tři století osmanské nadvlády (15. - 17. století) na bulharském území není registrováno ani jedno nové pravoslavné středisko písemnictví. Bulharskou inteligenci té doby představovali popové a mniši se základním vzděláním, tzv. *kilijno učilište*. Tímto se funkce bulharské kultury omezila na sféru folklóru a jejím hlavním cílem se na dlouhou dobu stalo nikoli vytváření, ale zachování tradice a čistoty víry.⁷⁵

Zde musíme zdůraznit, že přesto svůj „řecký vzhled“ Cařihradský patriarchát neprosazoval přímo řeckou etnickou kulturu. Podle byzantské kulturní tradice se každý jednotlivý člen společnosti cítil být nejprve součástí náboženské skupiny a pak teprve součástí skupiny etnické či jazykové. Cařihradský patriarchát zůstal věrný tomuto pojetí. I když kultura, kterou rozšiřoval, měla řeckou formu, ve své hluboké podstatě zůstávala stále pravoslavnou.⁷⁶

Tuto pozici pravoslavné církve v Osmanské říši oficiálně vyjádřil i první patriarcha po pádu Konstantinopole Georgius Genadios Scholaris: „Přestože podle svého jazyku jsem Helén, nikdy bych neřekl, že jsem Helén, neboť nevěřím v to, v co Helénové kdysi věřili. Kdyby se mi někdo zeptal, kdo jsem já, odpověděl bych, já jsem křesťan.“⁷⁷

---

⁷⁵ Генчев, Н., Българската възрожденска интелигенция. София 1991, с. 62 – 72.

⁷⁶ Данова, Н., Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век, София 1980, с. 24.

⁷⁷ Papanikolaou, G. D., Nationalismus und Konservatismus im Wiederstreit. Model Griechenland im 19. Jahrhundert, München, 1987, s. 123 – 124.; „Obwohl ich von meiner Sprache her ein Hellene bin, so

V tomto smyslu až do 19. století pravoslavná církev udržovala živé křesťanské kulturní vědomí bez toho, aby vyprovokovala etnickou konfrontaci. Právě naopak - z období 15. - 17. století existuje nemalé množství příkladů vzájemné tolerance a pochopení.

Přímým či nepřímým působením Cařihradského patriarchátu se občas podařilo získat povolení pro obnovu starých bulharských kostelů nebo dokonce i pro výstavbu nových. Stávalo se, i když velmi zřídka, že patriarcha jmenoval do hodnosti *vladyky* i Bulhary. Někteří řečtí kněží se učili bulharsky, aby pak mohli kázat v bulharštině. Řecká hagiografická díla z tohoto období poukazují na výpůjčky z bulharské středověké církevní literatury.⁷⁸

V roce 1728 aténský metropolita Miletius Mitru vydal Starou a novou geografii, kde se zmiňuje o Bulharech jako o samostatné kulturně - historické společnosti, která má svůj vlastní slavnou minulost. Nezamlčuje ani existenci bulharské autokefální církve a nepokouší se zúžit etnické území Bulharů.⁷⁹

2.2.2 Balkánské elity

Další rys do obrazu dominující řecké národnosti dodává po osmanské invazi i stav balkánské aristokracie. Během invaze část bulharské aristokracie zahynula, další část emigrovala a třetí po přijetí islámu byla přestěhována do asijských provincií říše. Stejný byl osud i vyššího bulharského duchovenstva. Takže se bulharská společnost dostala do stavu sociální rovnosti bez lídrů a bez jakékoli možnosti ovlivnit státní vývoj.

Z tohoto hlediska Řekové měli lepší společenské pozice. Zachovala se část bývalé byzantské aristokracie, tzv. Fanarioté (podle jména cařihradské čtvrti Fener, kde bydleli). Fanarioté kontrolovali obchod v regionu Černého moře a díky této skutečnosti a dalším obchodním aktivitám dokázali v 16. a 17. století nejen obnovit bohatství ztracené během osmanské invaze, ale dokonce jeho množství zvýšit.⁸⁰ Kromě toho zaujímalí vysoké úřední

---

würde ich doch niemals sagen, daß ich ein Hellene bin, denn ich glaube nicht, was die Hellenen früher glaubten. Sollte mich einmal jemand fragen, wer ich bin, werde ich ihm antworten, daß ich Christ bin.“

⁷⁸ Иванов, Й., Гръцко – българските отношения преди църковната борба. В: Избрани произведения. София 1982, т.1, с. 164 – 168.

⁷⁹ Данова, Н., България в гръцката книжнина през XVIII и началото на XIX век. В: Балканистика, 1986, кн. 1, с. 256 – 257.

⁸⁰ Зворонас, Н., Op. cit., s. 32 – 33.

funkce v administrativě Patriarchátu, což jim umožnilo kontrolovat a ovlivňovat jak centrální církevní instituce, tak vyšší pravoslavné duchovenstvo.⁸¹

V druhé polovině 17. století Osmanská říše nutně potřebovala zkušené diplomaty a tlumočníky. Tak se uplatnili Fanarioté, kteří v důsledku své obchodní aktivity se západní Evropou si vybudovali poměrně rozsáhlou síť vztahů a kontaktů, ovládali cizí jazyky a vyznali se v západoevropských poměrech. Díky tomu je sultán jmenoval do funkcí veliký dragoman osmanského loďstva (ministr flotily), veliký dragoman Vysoké porty (částečná pravomoc ministra zahraničních věcí) a od 17. století jim patřil i trůn Dunajských knížectví.

Na základě tohoto významného společenského postavení politická moc Fanariotů vzrostla natolik, že v 17. - 18. století se stali reálným partnerem Osmanů a byli by schopni převzít i vládu nad říší. Na jistý krátký okamžik se zdálo, že stát bude mít nové panovníky pocházející tentokrát z řady obětí.⁸²

2.2.3 Geopolitické postavení Řeků v Osmanské říši

Z čistě praktického hlediska snadnějšího ovládní poddaných, Osmané nezměnili základní rysy byzantského administrativního modelu. Takže byl zachován ve své původní podobě systém organizace řeckých obcí (*koinotiko systima*), které měly poměrně rozšířenou vnitřní politickou a justiční autonomii.⁸³ S určitou administrativní svobodou disponovali také i některé privilegované oblasti, např. ostrovy Chios, Rhodos a Athény. Jako úplně nezávislé, a to na dost dlouhou dobu, zůstaly Chimara, Mani, Sfakija, a ostrov Kréta.⁸⁴

Obecní autonomie a *koinotiko systima* zajistily řecké společnosti možnost uchovat zásadní předpoklady pro jednotu etnika. Na druhou stranu Patriarchát, který po osmanské invazi nahradil v řeckém vědomí zničený byzantský stát, společně s Fanarioty se stal faktorem pro jeho kontinuitu.⁸⁵ Na základě toho by se dalo říct, že řecká kulturní tradice nebyla úplně přerušena.

---

⁸¹ Παπανικολαου, G. D., Op. cit., s. 118.

⁸² Тойнби, А., Изследване на историята. Възникване и развитие на цивилизацията. София 1995, с. 213 – 216.

⁸³ Παπανικολαου, G. D., Op. cit., s. 116.

⁸⁴ Зворонас, Н., Op. cit., s. 34.

⁸⁵ Тамтѣж, s. 17.

Jako další přednost Řeků se jeví skutečnost, že jejich území v Osmanské říši se nacházelo na okraji státu, tj. mělo „svobodnou“ hranici, což umožnilo udržování stálého a intenzivního kontaktu s Evropou. Tato situace prospívala nejenom obchodu, ale také nechávala volnou cestu novým myšlenkám a vztahům vznikajícím v Evropě. V důsledku toho první příznaky obrozeneckých procesů v řecké společnosti se vyskytly už v 17. století.

2.3 Řecká společnost v období novověku (18. století – první polovina 19. století)

Během 18. století a první poloviny 19. století se v řecké společnosti intenzivně vyvíjely modernizační procesy. Vzkvétala novořecká kultura, rozšiřovala se síť novořeckých škol, postupně se utvářela struktura řecké moderní buržoazní společnosti, vyjasnily se politické koncepce budoucího řeckého státu.

Nové sociální poměry a doprovázející je morální, filozofické a politické ideje přicházely do Řecka ze západu a velmi důležitou roli v tom hráli Řekové z diaspory.

2.3.1 Ekonomické a sociální změny

Ještě v 17. století v Pizze, Janově, Livorně, Bologně, Benátkách a Palermu byly založené řecké kolonie, které se zabývaly především zprostředkováváním obchodu. V 18. století se počet řeckých kolonií výrazně zvýšil. Nové kolonie, které vznikly v Německu, Rakousku, jižním Rusku a Francii se už neskládaly z emigrantů – uprchlíků, ale z docela majetných obchodníků, kteří získali práva a statut západních občanů.⁸⁶ Jejich podnikatelská aktivita byla tak intenzivní, že ke konci století skoro celý obchodní obrat Osmanské říše patřil řeckým firmám z diaspory nebo ze samotného Řecka.⁸⁷ O stabilních ekonomických a společenských pozicích těchto obchodníků svědčí statut řecké kolonie ve Vídni. Kolonie měla svůj vlastní chrám a bohoslužby se konaly podle ortodoxního rituálu. Později byla založena obec, oficiálně uznána rakouskou vládou ještě v roce 1726. Také jí

---

⁸⁶ Зворонас, Н., *Op. cit.*, s. 32, 39.

⁸⁷ Тодорова, М., *Op. cit.*, s. 138.

byly přiděleny jistá privilegia legitimovaná čtyřmi císaři – Karel VI, Marie Terezie, Josef II, Leopold II.⁸⁸

V 18. století se zvýšil počet i řeckého obchodního loďstva. Po podepsání smlouvy z Kjučuk Kajnardža (1774) Řekové mohli plout pod ruskou vlajkou. A ke konci století jejich lodě pluly i pod vlajkou jeruzalémskou. Mimochodem, tehdy po prvé se začalo mluvit o „svobodných Řecích“. Bouřlivé události v době po Francouzskou revoluci umožnily Řekům téměř úplně vytlačit Francouze z obchodu s východem a vážně konkurovat Angličanům.⁸⁹

Aktivní mezinárodní obchod přispěl ke zvýšení zemědělské a řemeslnické výroby v kontinentálním Řecku. Nastalo celkové hospodářské oživení. Vznikaly první velké manufaktury. Postupně se formovaly specializované hospodářské regiony: oblast Zagora vyráběla oblečení pro námořnictvo; v Soluni – vlněné oblečení pro tureckou armádu; v Janině vznikly velké textilní firmy, které měly zastoupení i v Evropě; z Ambelakii se vyvážela barvená bavlněná příze, vysoko ceněná ve Vídni, Lipsku, Drážďanech, Hamburгу.

Byla založená i obchodní či řemeslnická sdružení typu akciové společnosti. Více než 300 hornických osad z Chalkidiki založilo sdružení „Mademorohia“. Podobná sdružení vznikla i v Ambelakie. Nedá se přehlédnout též organizace, kterou založil Hadži Panajot – Politi v rejdařství a mořeplavectví, která mezi rokem 1792 až 1799 disponovala kapitálem 55 akcionářů.⁹⁰

Ekonomický růst byl následován rychlou sociální diferenciací. Řecká podnikatelská elita, která už zaujala pevné místo v ekonomice, začala předkládat své nároky na odpovídající postavení i ve společnosti. Od poloviny 18. století přednostové řemeslnických korporací v Cařihradu se zúčastňovali volby patriarchy. Vyvinula se nová forma obecné samosprávy, založená na federativním principu. Obecná sdružení tohoto druhu vznikla v 18. století v Chalkidiki (už zmíněná „Mademorohia“ a sdružení Chasijských vesnic), v oblastech Zagora a Peloponés, ve vesnicích Pilos a Ambelakia.⁹¹

---

⁸⁸ Паскалева, В., Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII – XIX век. София 1986, с. 47 – 48.

⁸⁹ Зворонас, Н., *Op. cit.*, s. 39, 48.

⁹⁰ Тодоров, Н., *Op. cit.*, s. 263 – 267.

⁹¹ Зворонас, Н., *Op. cit.*, s. 41.

Postupně cechová sdružení ve spojení s novou společenskou elitou (představována převážně obchodníky, rejdaři a velkostatkáři) získala ve společnosti autoritu, která jim umožnila narušit monopol pravoslavné církve jak v politickém, tak i v kulturním prostoru. Příмым výsledkem toho byla reorganizace školního systému. Nové školní programy, zakládající se na principech racionalismu, obsahovaly výuku matematiky, přírodních věd, filosofie a antických dějin. Rychle vzrůstal počet moderních škol, např. v severním Řecku, na ostrovech Ándros a Chios, v Janině, Kidokii, Smyrně.

2.3.2 Společenské poměry

Hlubokými procesy transformace procházel i tradiční řecký mentální model. Pod silným vlivem západní Evropy a jejím zájmem o antiku, (nositele se v první řadě jeví řecké studenti na evropských vysokých školách), se v Řecku vztyčil ideál bohaté antické minulosti. Tím se Řekům otevřela cesta k vytváření nové identity, vlastní, národnostní, odlišné od té, kterou propagovala pravoslavná církev. Antický ideál byl vnímán jako alternativa proti pravoslavnému univerzalizmu. Byzantská tradice, jejíž neodolným strážcem se jeví Patriarchát a Fanarioté, byla spojovaná s nevzdělaností, otroctvím a nepřímo i s osmanskými dobyvateli.

V tom smyslu se na přelomu století v moderních kruzích řecké společnosti, tzv. *dytikofrones*, utvořila i koncepce budoucího řeckého státu. Měl by představovat homogenní etnický a kulturní celek s pevně určenými hranicemi a všem občanům by měl garantovat veškerá demokratická práva.⁹² Na počátku 19. století vznikly i první organizace, které si kladly za cíl politické osvobození Řecka a vytvoření nacionálního řeckého státu, např. *Hotel mluvících řecky* (Paříž, 1809), *Literární společnost* (Bukurešť, 1810), *Ermios o logios* (Víděň, 1811), *Filomusos hetairia* (Paříž, 1812), *Filiki hetairia* (Oděsa, 1814).⁹³

Přibližně ve stejném období se koncipovala i téze konzervativního proudu, tzv. *anatolykofrones*. Pozice tradicionalistů se zakládala na původní ideji patriarchy Genadiose Scholarise - „uspat“ Osmany, postupně je vytlačit z vedení státu a zaujmout jejich místo. Pravomoci, kterými disponoval patriarcha a vyšší úřední funkce Fanariotů, podporovaly přesvědčení, že tuto ideu je možné zrealizovat.⁹⁴ Nově vzniklý stát by byl obdobou

⁹² Papanikolaou, G. D., Op. cit., s. 150 – 153.

⁹³ Арш, Г. Л. Й., Кападистрия и греческое национальное освободительное движение 1809 – 1822, М. 1976, с. 130. Též: Тодоров, Н. Филики Етерия и българите. София 1965, с. 40.

⁹⁴ Арш, Г. Л., Тайное общество „Филики Этерия“. Из истории борьбы Грании за свержение османского ига. М. 1976, с. 9.

Osmanské říše nebo spíše Byzance. V čele by stál patriarcha - *etnarch* a občany by sjednocovala identita ortodoxního křesťanství.⁹⁵

***

Ekonomické a sociální změny, které prožívala řecká společnost, do značné míry ovlivnily vývoj i ostatních balkánských národů. Podnikatelská a obchodní činnost Řeků z diaspory i Osmanské říše podporovala též vývoj řemesel a obchodu po celém území říše a tím přispívala k jejímu hospodářskému růstu.

Řekové se stali i svým způsobem zprostředkovateli mezi balkánskými křesťany a Evropou. Na rozlehlém území provincie Rumelie v 18. století vznikala poměrně hustá síť helénských škol. Ty byly otevírány pro potřeby Řeků. Mohly se v nich ale učit i děti místních obyvatel, kterým pak bylo umožněno pokračovat ve svém vzdělávání na moderních školách v samotném Řecku.

Díky novořecké osvětě a kultuře se na Balkáně rozšířily i ideje renesance a osvícenství. Tyto ideje sice byly zprostředkované a předem asimilované Řeky, ale zato byly představované modelem blízkým a známým balkánskému vědomí.

Tím vším se Řekové stali svérázným všebalkánským kulturním stavem. Sídliili ve více či méně kompaktních skupinách na celém teritoriu Balkánu a výrazným způsobem přispěli k vytváření tzv. balkánského kulturního vědomí, ve kterém Řekům patřilo místo elitní dominující skupiny.

2.4 Řekové v bulharském obrození (18. - 19. století)

Vzhledem k tomu, že bulharské území představovalo vnitřní osmanskou provincii, bulharsko - řecké kulturní, ekonomické a vůbec společenské kontakty měly pro vývoj bulharského obrozeneckého procesu velký význam.

Charakterizujícím rysem moderní bulharské kultury během 18. století až do 30. let 19. století byla její pro řecká orientace. Řecký vliv na bulharskou společnost se promítal do třech rovin: kulturní, ekonomické (obchod) a politické.

---

⁹⁵ Papanikolaou, G. D., Op. cit., s. 151.

2.4.1 Kulturní dimenze

2.4.1.1 Školství

Až do počátku 19. století jediná forma vzdělávání v Bulharsku zůstávala na církevních školách, tzv. *kilijno učilište*, kde se poskytovala základní gramotnost. Vyučovaly se církevní náboženské texty a vyučovacím jazykem byla buď řečtina nebo církevní staroslovanština. Učitelé v těchto školách pocházeli z pravidla ze stavu nižšího pravoslavného duchovenstva, ale je dokumentováno i dost případů učitelů pocházejících z řad řemeslníků. Některé z církevních škol v polovině 18. století zavedly i výuku světských předmětů – aritmetika, dějepis, bulharské či církevní dějiny. Přesto vědomosti, které se v nich daly získat, nepřesahovaly úroveň elementárních znalostí.

Pro lepší vzdělání Bulhaři vyhledávali řecké školy. V 18. století a v některých bulharských městech i do 60. let 19. století tyto školy jako jediné poskytovaly světské vzdělání a přípravu vhodnou pro studium na vysokých školách v cizině.⁹⁶

Známé moderní řecké školy byly založeny v Kotelu, Karlovo, Svištovu, Plovdivu, Slivenu, Tárnovu, Arbanasi, Bitole, Ohridu, Kukuši, Struze aj. Většina z nich vznikla pro potřeby místního řeckého obyvatelstva, učitelé byli Řekové a vyučovalo se v řečtině. Takové školy absolvovalo hodně významných bulharských obrozenců, např. Dr. Petăr Beron - autor prvního bulharského slabikáře, Vasil Aprilov – jeden ze zakladatelů první bulharské gymnasium, G. S. Rakovski – ideolog bulharského národního hnutí, Evlogi a Christo Georgievi – zakladatele první bulharské university aj.

Kromě toho se řada mladých učila na řeckých školách v samotném Řecku či ostatních městech Osmanské říše. Ve škole ve čtvrti Kurtučesme v Cařihradu se učilo 43 Bulharů, 3 Bulhaři absolvovali Bejskou akademii „Sv. Sava“ v Bukurešti. Další bulharští studenti navštěvovali Athénské gymnázium a klasická gymnázia v Janině, Kidonii, Soluni. 9 Bulharů studovalo ve škole Teofilose Kairise na ostrově Ándros.⁹⁷ Tato škola byla prosáklá *megali ideou*, přesto v ní dostali svou první lekci lásky k vlasti obrozenci takové velikosti, jako byli Ilarion Makariopolski a Stojan Čomakov (vůdčí osobnosti bulharského církevního hnutí). Když v roce 1839 byla škola zrušená, studenti Kairise založili *Slavjano-*

---

⁹⁶ Димитров, А., Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането, София 1987, с. 33 – 34.

⁹⁷ Генчев, Н., Българската възрожденска..., с. 366.

bългарско učeno/živivo družestvo (Slovano–bulharské družstvo vědymilovných), které mělo za cíl pracovat pro národnostní obrození v Bulharsku.⁹⁸

Uvedená data poukazují na to, že díky husté síti helénských škol v Osmanské říši se v bulharské společnosti formovala pilotní skupina moderní bulharské inteligence.

Během prvního desetiletí 19. století zakládali samotní Bulhaři řecké školy, ve kterých se paralelně vyučovala bulharština. V roce 1819 v Kotelu byla otevřena škola, financovaná Stefanem Bogoridim. Prvním učitelem na této škole byl Rajno Popovič. Podmínkou pro přijetí ke studiu byl základní stupeň gramotnosti v bulharštině. O pár let později otevřel Rajno Popovič svou vlastní školu v Karlovu (1828), kde také bylo podmínkou vyučování v bulharštině. Z této školy vzešla další generace významných bulharských obrozenců, jako byli Botjo Petkov, Ivan Bogorov, Ivan a Dimităr Gešovi, bratři Pulevi, G. S. Rakovski aj.

Stejný princip organizace měla i škola Konstantina Fotinova v Smyrně (1828). Tuto školu, která úspěšně konkurovala nejlepším řeckým školám, jako byly školy T. Kairise, K. Kumanose a bratři K. A St. Ikonomos, navštěvovaly i řecké děti.⁹⁹

Tím helénské a helénobulharské školy nejen vchovaly první generace bulharské inteligence, ale také připravily půdu pro vývoj moderní bulharské osvěty.

Trochu jinou situaci pozorujeme v regionech se smíšeným nebo převážně řeckým obyvatelstvem – Melnik, Sozopol, Pomorie, Plovdiv, Drinopol, Varna, Bitola, Ohrid. Během 40. let 19. století v ostatních oblastech Bulharska helénské školy postupně zanikaly a nahrazovaly je bulharské. Ve zmíněných městech si řecké školy udržely svůj význam pro vzdělání Bulharů až do 70. let 19. století, a to i po otevření bulharských škol.¹⁰⁰

V metropolitních střediscích jako byly Plovdiv a Tárnovo nebo ve velkých obchodních městech jako Chaskovo a Sliven byly řecké školy přímo kontrolovány Řeky nebo grekomani. Financovala je ale pravoslavná křesťanská obec s nemalou bulharskou účastí. Do velké míry díky těmto školám se grekomanii podařilo udržet si areál vlivu až do vzniku moderního bulharského státu (1878) a v Makedonii a Thrákii i pár desetiletí po té.

---

⁹⁸ Кирил Пловдивски, Панарет, митрополит Пловдивски, 1805 – 1883, София, 1950, с. 36.

⁹⁹ Димитров, А., *Op. cit.*, s. 35- 39.

¹⁰⁰ Тамtéž, s. 32 – 35.

2.4.1.2 Literatura

Rozšiřování helénismu v bulharském kulturním prostředí probíhalo i skrz literaturu. Do 30. let 19. století literární praxe v Bulharsku spočívala v překládání cizích autorů, či vydávání díla spíše kompilačního charakteru.¹⁰¹

Zajímavé je, že pro svou práci bulharští literáti volili především buď řecké originály, nebo do řečtiny přeložená díla západních autorů. To se dá vysvětlit tím, že jejich znalosti cizích jazyků se omezovaly především na řečtinu.

Jak už bylo zmíněno, bulharské území představovalo vnitřní provincie Osmanské říše. A možnosti bulharských intelektuálů cestovat do Evropy, navštěvovat západní školy, a vůbec osobně se seznámit se světem mimo hranice říše, byly z ekonomických či politických důvodů velmi zúženy. Na druhé straně tato skutečnost jen utvrdila řeckou kulturu v roli velmi důležitého zprostředkovatele.

Největší procento překládané řecké prózy patří pedagogické literatuře. Při sestavování svých učebnic se bulharští obrozenci odvolávali téměř vždycky na řecké zdroje. Jako předloha *Rybného bukvaru* (doslova rybní slabikář), který v roce 1824 vydal Dr. P. Beron, byla použita jedna z nejpoblárnějších řeckých učebnic té doby *Eklogarion grekikon* Dimitriuse Dārvarase. Tuto učebnici použili také Emanuel Vaskidovič a Neofit Bozveli pro napsání některých kapitol *Slavjanobālgarskoe detevodstvo* (pedagogická příručka, která měla široké uplatnění ve vznikajících helénobulharských školách).

Podle řeckého vzorce byla i většina učebnic dějepisu. A tak Neofit Bozveli čerpal informace z učebnic Miletiusu Mitru (vyd. 1728) a *Neoteriki geografia* (vyd. 1791) G. Konstandase a D. Filipidise. V roce 1843 vydal Konstantin Fotinov *Obštoe zemleopisanie* (obecní dějepis), který z hlediska textu i z hlediska ilustračních materiálů se zakládal zcela na řeckém originálu.

Tuto tendenci kompilace následovali i Christaki Pavlovič a Sava Radulov při sestavování svých učebnic aritmetiky, rovněž i Neofit Bozveli, Emanuel Vaskidovič, P. R. Slavejkov, N. Michajlovski u učebnic církevních dějin a katechismu.

Řecká pedagogická literatura se ukázala tak prospěšná a oblární, že našla uplatnění v bulharských školách i během druhé poloviny 19. století.

---

¹⁰¹ Tady a dále viz: Алексиева, А., Преводната проза през Възраждането. София, 1987.

Nemalý podíl překládané prózy z řečtiny patřil i mravoučné literatuře. Vydávaná byla z didaktických důvodů a poskytovala užitečné rady o dobrém společenském chování a vybraných způsobech, což se tehdy považovalo za znak civilizovanosti.

V tomto odvětví pracovali R. Popovič, J. Dimitrievič, T. Šiškov, P. R. Slavejkov, Sava Radulov, kteří stejně jako u literatury pedagogické překládali buď originální řecká díla, nebo díla západních autorů přeložená do novořečtiny.

První styky bulharské společnosti s beletrií západní Evropy se uskutečnili také prostřednictvím překladu z řečtiny. Největší zájem vzbuzovala díla sentimentalismu, ve kterých fyzická krása byla doplňována mravností, což bylo plně v souladu s renezančním úsilím k dokonalosti.

V překladu z řečtiny se k bulharskému čtenáři dostávala díla francouzských, německých, italských, anglických, dokonce i amerických autorů. Přestože v bulharské variantě tato díla byla dosti vzdálená skutečnému originálu, měla svůj přínos pro bulharské umělecké myšlení a estetické vjemy.

Existovalo i množství překladů řecké originální prózy. Jeden z prvních patří Sofronijemu Vračanskému, který byl zařazen do Druhého vidinského sborníku. Jinak samostatná vydání řecké prózy se začala objevovat až ve 40. letech 19. století. Obzvlášť populární byly Ezopovy bajky. Nacházíme je v překladech Sofronije Vračanského, Neofita Rilského, P. R. Slavejkova, Rajna Popoviče.

Jak velký podíl měla řecká kultura na bulharské obrození, poukazují některá statistická data. Z jedné ankety z poloviny 19. století vyplývá, že mezi cizími jazyky, které používala bulharská obrozenecká inteligence, se řečtina zařadila hned na druhé místo po francouzštině. Ze 449 překladatelů jich 84 pracovalo s řečtinou. Větší množství představovali jedině překladatelé z ruštiny (99). Stejná byla situace i s přeloženými knihami: z 573 knih 243 bylo ruských, 162 bylo řeckých, 52 francouzských a 10 německých.¹⁰²

2.4.1.3 Helénisté

Přímým důsledkem řeckého kulturního vlivu bylo vytvoření vrstvy řeckých či helénských příznivců, pojmenované bulharskou historiografií jako skupina *helénistů*.

---

¹⁰² Генчев, Н. Българската възрожденска..., с. 242, 245.

Helénisté bývali většinou absolventi řeckých škol a lišili se od grekomanů především tím, že měli bulharské sebevědomí a pracovali cílevědomě ve prospěch bulharské společnosti převážně v oboru školství a vzdělávání.

Velkým ctitelem helénismu byl například Anton Hadži Krinčev, jeden z prvních bulharských osvícenců. V roce 1844 na pozvání Patriarchátu začal učit na nově otevřené teologické škole na ostrově Chálki. I když se zdá být zcela asimilovaný řeckým kulturním prostředím, nikdy nezapřel své bulharské kořeny – založil helénské školy v Slivenu (1810) a Kotelu (1812), pomáhal při sestavování řecko – slovanské gramatiky Ivana Ohridčanina, vyžadoval výuku církevní staroslovanštiny na škole na ostrově Chálki, neboť tuto školu navštěvovalo i početné množství bulharských mladíků.¹⁰³

Další postava tohoto typu a jasný příklad působení balkánského kulturního vědomí představuje Atanas Bogoridi. Bylo mu sotva 17 let, když byl zvolen profesorem řečtiny na Knížecím lyceum v Bukurešti. Zúčastnil se vydávání časopisu *Ermios o logios* (Vídeň, 1811) a byl členem už zmíněného sdružení *Filomusos hetairia*. V roce 1819 v Paříži se dostal do styku s Ad. Koraisem, Gazisem, Ragavisem a brzy po tom se zapojil do *Filiki hetairia*. Byl dopisovatelem řeckých časopisů *Melisa* a *Ermios o logios*, které podporoval i finančně.¹⁰⁴

Celkem vzato do řad „přesvědčených“ helénistů patřila velká část první generace bulharské obrozenecké inteligence: Dr. Petăr Beron, Neofit Rilski, Emanuil Vaskidovič, Rajno Popovič, Konstantin Fotinov, Dr. Ivan Seliminski aj. Jejich helénismus se projevoval v hluboké úctě k řecké filozofii a kultuře. Zastávali stanovisko, že helénismus je nesmírně prospěšný duchovnímu růstu Bulharů a otevře jim cestu jak do minulosti k starodávnému bohatství antičnosti tak i do budoucnosti k moderní evropské civilizaci.

Kdežto grekomani nesou rysy úplného zamítnutí bulharské identity. Popírali jakoukoli kvalitu bulharského etnika a své vztahy s ním. Styděli se za svůj bulharský původ a snažili se na něj zapomenout. Mluvili řecky (i doma), učili své děti a vnuky, že řečtina je jejich mateřština. Měnili svá jména buď úplně (např. Stojko se stává Stefanidisem), anebo jim dodávali řecké koncovky (Georgi – Georgius, Angel – Angelaki, Michail – Michalaki atd.). Grekomané přijímali řecký způsob života, řeckou lidovou kulturu, řeckou módu, obyčeje, zvyky, mravy atd.

---

¹⁰³ Хартомацидис, П., Принос на българите за гръцкото образование и култура в края на XVIII и началото на XIX век. В: Народна просвета, 1972, кн. 1, с. 101.

¹⁰⁴ Тамtéž, с. 102 – 103.

V „grekomanských“ městech se stal helénismus kritériem učenosti a kvality. Majetné řecké a grekomanské rody diktovaly městské poměry. Vystupovaly jako svérázná aristokracie, která měla obrovský vliv na život místní společnosti. Bylo zvykem, že se čtvrti obývané bohatými občany pojmenovávaly „řecké“. Obyvatelé chudší čtvrti Klucochor v Slivenu byli nazýváni *turlaci* (myšleno nezdrovák, hrubián) a bohatí obyvatelé centra města - *Řekové*. Obě čtvrti se lišily od sebe i podle způsobu oblékání. V Plovdivu Bulharům se říkalo *chondrokefalos* (tvrdohlavý, míněno sprostý, nevzdělaný, nezpůsobivý) a Řekům a grekomanům - *romeos*.

Když zkoumáme dynamiku a intenzitu řecko - bulharských styků je zapotřebí se zmínit o faktoru „stát“. V tom smyslu se jeví velmi důležitou skutečností, že oba národy nebyly od sebe odděleny státními hranicemi. To do velké míry určilo jejich společné zájmy a zároveň přidalo do jejich vztahů stín bezprostřednosti a blízkosti, charakterní pro každodenní komunikaci.

2.4.2 Ekonomická dimenze.

Z tohoto důvodu řecký vliv se dostal hluboko i do ekonomické oblasti bulharského společenského života. Řeckou duchovní renesancí na přelomu 18. a 19. století předcházela značná ekonomická prosperita. Řečtí obchodníci byli v Evropě dobře známí. V 18. století už měli pevné ekonomické pozice v Itálii, jižní Francii, Nizozemsku, Rusku a Habsburské říši. Některým z nich se dokonce podařilo získat i občanství ve zmíněných státech. Když v 18. století Bulhaři začali usilovat o obchod se zahraničím, dosáhli jej pomocí řeckých obchodních kontaktů.

Pod řeckou egidou Bulhaři získávali nejen prostor pro různé obchodní transakce, ale nacházeli i přístřeší během svého pobytu v cizině.

Řecká obchodní kolonie ve Vídni měla k dispozici dům s velkým dvorem, kde se mohli ubytovat všichni obchodníci přicházející z Balkánu i se svými vozy. Později byla zrekonstruována stará stavba, pozůstalost ještě z doby osmanské blokády (dnešní Steierhof), která se pak stala svého druhu administrativním střediskem pro Balkánce. V Steierhofu byla založena i řecko-orientální obec. Ta působila jako zprostředkovatel mezi rakouskou administrací a balkánskými obchodníky při zařizování úředních záležitostí, podepisování obchodních smluv a řešení různých sporů.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ Паскалева, В., Op. cit., s. 48.

Oficiální dokumentace obce byla vedena v řečtině, což přispělo i tady, stejně jako v Osmanské říši, aby se řečtina utvrdila jako jazyk pro obchodování.

Podobně vypadala i situace v řecké obchodní kolonii v Lipsku. Tam kromě Řeků a Bulharů přicházeli ještě Cincary, Vlaši, Moldované, Židé, Arméni, Turci. Orientálci vytvořili skutečnou balkánskou burzu. Ale o tom, že v jejich „společném“ vystupování v cizině dominovali Řekové, vypovídá skutečnost, že dům, kde se ubytovávali až do První světové války, byl známý místním občanům jako „řecký dům“.¹⁰⁶

V orientálských koloniích v Evropě obchodníci žili každý se svými lidovými zvyky. V pestrém konglomerátu různých národností se Bulhaři znova ocitli nejbliže Řekům. Společné náboženství je spojovalo nejen v kostelech, ortodoxní víra modelovala i stejné ve své podstatě morální normy. To způsobilo, že i v zahraničí mezi všemi „cizími“, Řekové byli považováni za „svoje – cizí“. Jinými slovy, v cizině se opakoval tentýž model komunikace Bulhaři – Řekové jako v Osmanské říši.

2.4.3 Politická dimenze.

Dalším směrem řeckého vlivu na bulharskou společnost je směr národního osvobozenického hnutí. Řecké národní hnutí tím, že začalo dříve než hnutí bulharské, bylo pro Bulhary tou pravou „revoluční“ školou, zejména tajná organizace *Filiki hetairia* (řecky: přátelská společnost).

Tato organizace měla své pobočky nejen v Řecku, ale i téměř v každém větším bulharském městě. V tajném korespondenčním kódu této organizace Bulhaři figurovali pod jménem Půstnici (od půst, postění). V tom samém kódu město Plovdiv bylo označeno jako číslo 54, Drinopol jako číslo 55. Dále Thrákie měla číslo 61, Dolní Bulharsko – číslo 52, celé Bulharsko – číslo 41.¹⁰⁷

Plány řeckého povstání z roku 1821 předvíдалy jako budoucí povstalecká střediska v tureckém týlu bulharská města Gabrovo, Kotel, Plovdiv, Strandža aj. Očekávalo se, že proti Turkům, útočícím eventuálně směrem na Sofii, se postaví asi dvaceti tisícová

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 67 – 68.

¹⁰⁷ Тодоров, Н., Филики Етерия и българите. София, 1965, с. 48.

povstalecká armáda z okolí Plovdivu. Toto nebyla jediná aktivita Bulharů. Účastnili se také boje v samotném Řecku a v následující rusko – turecké válce (1828 – 1829).¹⁰⁸

***

Sotva dokážeme, kdykoli před tím nebo potom, najít v dějinách Balkánu moment tak plný duchu jednoty a podpory. To byla doba, kdy řečtí obrozenci považovali ostatní balkánské národy za bratrské a sobě rovné a propagovali studování rumunštiny a slovanštiny, „neboť jsou živé a hovorové“.¹⁰⁹ Tehdy Rigas Velistinlis projektoval nový řecký stát, který měl zahrnovat teritorium celého Balkánu a spojit balkánské národy na základě rovnosti, bratrstva a svobody, protože „lidé jsou spolu pro to, aby si pomáhali a byli šťastní“.¹¹⁰

Dokonce i v představách konzervativní ortodoxní církve chyběla tendence k vyvolání etnických konfliktů či asimilace ne-Řeků. Naopak, její aktivity byly úplně v souladu s balkánskou atmosférou soucitu. To byla doba před kodifikací „megali ideí“ do tvaru agresivní a nebezpečné politické doktríny a před tím než si nacionalismus vzal své první oběti.

Právě v pozadí této balkánské jednoty dosáhly řecko – bulharské kontakty své maximální intenzity. Jejich dynamiku a rytmus určovalo každodenní spolužití. Bulhaři a Řekové pracovali spolu, měli společné obchodní zájmy, zakládali společné korporace, ženili se mezi sebou, navštěvovali stejné kostely a spory řešili před jednou a toutéž institucí.

Jako celkový výsledek toho se jeví skutečnost, že řecký kulturní vliv se dostal hluboko do všech mechanismů bulharské společnosti a výrazně přispěl k její modernizaci. Jeho přínos však měl dvojaký charakter.

V situaci obecné loajality a porozumění, kde chyběly ostré etnické konflikty a pocit ohrožení etnika, se tvořily podmínky pro úplné a nekritické přijímání řeckého vlivu. V kontaktních zónách se smíšeným obyvatelstvem hrál tento fakt rozhodující roli při volbě etnika – dominanty.

---

¹⁰⁸ Тодоров, Н., Балканските измерения на гръцкото въстание от 1821 г. Приносът на българите. София, 1984, с. 57.

¹⁰⁹ Данова, Н., Националният въпрос..., с. 49.

¹¹⁰ Тодорова, М., *Op. cit.*, s. 224: „(...)“, защото хората са заедно, за това да си помагат и да бъдат щастливи.“; též viz: Зворонас, Г., Ригас Велистинлис. Живот и революционна дейност, София, 1973.

V „grekomanských“ městech určité množství Bulharů zaujalo extrémní pozice k absolutní asimilaci řeckou kulturou. Jejich volba byla motivována spíše individuálními podněty, ve společnosti ale našla příznivé objektivní podmínky.

Časem bulharská modernizační tendence vyšla z orbity helénismu a čím dál tím více nabývala evropský vzhled. Grekomani ale zůstali mimo jako velcí odpůrci či pasivní pozorovatelé modernizace bulharské kultury.

3 Grekomanie v Plovdivu

Město Plovdiv je jednou z nejstarších osad Balkánského poloostrova. Nachází se v severozápadní Thrákii na důležité mezinárodní cestě a dlouhá léta hrálo významnou roli v ekonomickém a společenském životě celého regionu.

Díky své strategické poloze se časem město stalo velkým ekonomickým, vojenským a obchodním střediskem. Vládnout Plovdivu, znamenalo vládnout Thrákii, což z geopolitického hlediska otevíralo bezbariérovou cestu k ovládnutí mega polisu Balkánu – Konstantinopole. Z tohoto důvodu byl Plovdiv ještě z doby antické velmi žádanou válečnou kořistí. Během středověku se o nadvládu v něm snažily jak Byzantská říše, tak i Bulharské carství. Za období Osmanské říše se Plovdiv stal městem „vnitrozemí“, ale i přesto si udržel svůj ekonomický a strategický význam.

Etnický obraz města v retrospektivě představuje pestrou mozaiku složenou z různých etnických skupin, které sem přivedly náhodné či zákonité události. Žili zde Thrákové, Makedonci, Římané, Slované, Řekové, Arméni aj. Etnickou pestrost si Plovdiv zachoval po celou dobu své dlouholeté historie. Tato etnická pestrost možná i do jisté míry předurčila zrod a vývoj zdejší grekomanie.

Dějiny Plovdivu jsou velmi dobrým příkladem toho, do jakých rozměrů se dokáží vyvinout společenské jevy typu grekomanie. Ještě před půldruhým stoletím město bylo považováno za řeckou pevnost a grécismus byl ten, který po staletí tvaroval specifické rysy městského obrazu.

Grekomanie plovdivských obyvatel představovala uvědomělé, sociálně mravní chování a měla ohromující společenský rozsah, jak horizontální, tak vertikální. V důsledku jeho působení velké procento grekomanů bylo úplně odloučeno od bulharského etno-kulturního prostředí. Jejich životní a občanské aktivity byly nasměrovány buď k zajištění osobního blahobytu, nebo ve prospěch řeckých společenských zájmů.

Velmi důležitým předpokladem těchto rozměrů grécismu se jeví stálá řecká přítomnost v dějinách Plovdivu. Po rozdělení Římské říše město a jeho okolí zůstalo na

území Byzance. Za období 5. - 6. století archeologické vykopávky dokumentují nálezy tisíců raně byzantských mincí, na kterých byly vyryté křesťanské symboly.¹¹¹

Až do konce 8. století město plnilo funkci byzantské obranné pevnosti proti expanzi nově vzniklého bulharského státu. Do teritoria Bulharska se Plovdiv dostal poprvé během vlády chána Kruma (803 - 814), ale později přecházel střídavě do rukou byzantských nebo bulharských.¹¹²

Kolonizační politika byzantských císařů Konstantina V. Kopronima, Lva IV. Chazara, Nikifora a Joana Cimiského, kteří zde osídlovali kompaktní skupiny byzantského obyvatelstva z maloasijských území říše, přispěla k tomu, aby výrazně vzrostl počet místního byzantského obyvatelstva.¹¹³

Za období byzantské nadvlády v Bulharsku (1018 – 1187) proces helénizace v Plovdivu zesílil. Kronikáři Joan Skilica, Ana Komnina a Joan Kinam označují město jako důležitou byzantskou pevnost s velkým vojenským garnizónem.¹¹⁴ Tehdy městskou honoraci představovaly vznešené byzantské rody. Z tohoto období existují olověné pečeti kulatého rázu rodu Periklianojů či Kantakuzinů. Velké rozšíření zaznamenaly tzv. duté byzantské mince, v Gornoslavském mincovém pokladu nacházíme 786 zlatých byzantských mincí ražených císaři z dynastie Komninů.¹¹⁵

Stabilní řecký element se zachoval i během dalších desetiletí. Geoffroi de Ville-Hardouin se zmiňuje ve své kronice o větší skupině bohatých byzantských rodů v Plovdivu, které se pokusily zachránit město před zpusťšením tím, že ho zamýšlely předat bulharskému králi Kalojanovi.¹¹⁶

Tyto události se odehrály hned po prohlášení Theodora Laskarise císařem Nikejské říše. Tehdy se města v Thrákii otevřeně obrátila proti nadvládě Bulharska. Proti-bulharské „hnutí“ začalo v Plovdivu. Tam se asi formovaly dvě skupiny - proti- a pro-bulharská.

---

¹¹¹ Джамбов, Хр., Археологически проучвания за средновековната история на Пловдив. В: Христоматия по история на България, ч. I. София, 1964, с. 86 – 94.

¹¹² Непресъхващи извори. Документални материали за историята на Пловдив и Пловдивско, Пл. 1975, с. 117.

¹¹³ Шишков, Ст., Пловдив в своето минало и настояще, Пл. 1926, с. 98; též Колева, Ел. Промени в етническият състав на населението на град Пловдив. В: Годишник на музея в Пловдивски окръг, 1965, IV, с. 65.

¹¹⁴ Непресъхващи извори..., с. 126 – 128, с. 139, 143.

¹¹⁵ Джамбов, Хр., Ор. cit., с. 98 – 100.

¹¹⁶ Жофроа дьо Вилардуен, Завладяването на Константинопол, София, 1985, с. 114.

Proti-bulharská skupina se sjednotila kolem byzantského vojevůdce Alexie Aspiety. Bulharská skupina, kterou historiografové považují za pavlikiany či bogomily, požádala Kalojana o pomoc. Mezitím byzantská „strana“ převzala vládu nad městem. To rozzlobilo Kalojana a jeho pomsta byla krutá. Geoffroi de Ville-Hardouin a Nikita Choniat vypovídají o tom, že bulharský král zrujnoval město a vyvraždil celou městskou honoraci, včetně Alexie Aspiety.¹¹⁷

Na základě těchto, informací lze usoudit, že byzantské obyvatelstvo v Plovdivu se zachovalo i po osmanské invazi.

3.1 Plovdiv během prvních století osmanské nadvlády (15. - 17. století)

Osmané dobyli Plovdiv kolem roku 1363/1364 a až do dobytí Sofie bylo město sídlem bejlerbeje¹¹⁸ provincie Rumelie. Když v druhé polovině 15. století byla Rumelie rozdělena na sandžaky, Plovdiv se dostal do jurisdikce Drinopolského sandžaku¹¹⁹. Krátce po té získal statut samostatného sandžaku a v 16. století byl už přiřazen k sandžaku Čirmen.

3.1.1 Křesťanské obyvatelstvo.

Podle názoru Konstantina Jirečka, aby upevnili svou moc ve městě, Osmané vyhnali místní křesťanské obyvatelstvo. Řekové se pak přestěhovali do nedaleké pevnosti Stanimaka (dnešní Asenovgrad). Později se toto městečko spolu s několika vesnicemi z okolí stalo centrem helénizace regionu.¹²⁰

Stejný názor zastává i Št. D. Šterionov, autor poměrně rozsáhlého článku o demografickém pohybu řecké diaspory v Plovdivu. Na základě dřívějších průzkumů autor vyvozuje, že pár desetiletí po dobytí města začala kolonizační činnost Osmanů - vyhnali či

---

¹¹⁷ Примов, Б., Българи, гърци и латинци в Пловдив през 1204 – 1205г. Ролята на богомилите. В: Изследвания на българското историческо дружество XXII - XXIV, София, 1948, с. 150 – 151; též Златарски, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. III (1187 – 1280), София, 1940, с. 235 – 239.

¹¹⁸ Bejlerbej (бейлербей) – správce největší osmanské administrativní jednotky v tom období - *bejlerbejstvo*.

¹¹⁹ Sandžak (санджак) – menší osmanská administrativní jednotka, součást bejlerbejstva.

¹²⁰ Колева, Ел., Промени в етническия състав на населението на Асеновград. В: Годишник на Народноя етнографски музей – Пловдив, т. I. 1970, с. 123.

odvezli do otroctví původní místní obyvatelstvo a nastěhovali na jeho místo nomády z maloasijského poloostrova. Tento proces měl trvat až do začátku 18. století. Přesto autor připouští, že nehledě na rozsáhlost kolonizace, se z Plovdivu nestalo muslimské město, a vždy tady existovaly komunity různých etnik, které podporovaly jeho kosmopolitní charakter.¹²¹

I když přijmeme teorie o vyhnanství a následné kolonizaci, lze předpokládat, že vystěhování některých rodů by sotva zapříčinilo prudkou změnu celkového etnického obrazu Plovdivu.

Demografické výzkumy balkánských měst ukazují na to, že balkánská města v Osmanské říši zdědila z předešlé epochy jak svůj statut, tak i své etnické složení. Osmanské registry z 15. století dokládají, že po dobytí Balkánu si města zachovala svůj křesťanský ráz. Místní obyvatelstvo při tom neztratilo své základní ekonomické pozice.¹²²

Kromě toho Turci nezměnili ani bývalou vnitřní administraci, podle které se balkánská města sestavovala z jednotlivých obcí, při čemž každá z nich podléhala principu kolektivní zodpovědnosti.

3.1.2 Etnické složení Plovdivu v 16. století

K. M. Apostolidis, jeden z významných historiografů Plovdivu, se ve své knize „Dějiny Plovdivu z pradávných dob až do dneška“ zmiňuje o větším množství řeckých uprchlíků a zajatců ještě z doby před pádem Konstantinopole, kteří našli útočiště v Plovdivu a společně s místními Řeky založili řeckou pravoslavnou obec.¹²³ Na základě toho můžeme konstatovat, že existovala kompaktní řecká skupina i po tom, co Osmané dobyli Plovdiv.

Jako nepřímý důkaz řeckého charakteru města bychom mohli brát i skutečnost, že jméno, kterým ho nazvali jeho noví osmanští panovníci, bylo Filibe. Pravděpodobně ho asi považovali více za byzantské než bulharské, neboť zvolili název bližší k řeckému

---

¹²¹ Щерионов, Щ. Д., Демографски измерения на гръцкото етническо присъствие в Пловдив през Възраждането. В: Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с.144, 162.

¹²² Димитров Стр., За приемствеността в развитието на балканските градове през XV – XVI в. В: Балканистика, 1987, кн. 2, с. 5 – 12.

¹²³ Апостолидис, К. М., История на Пловдив от най-стари времена до наши дни, Атина 1959, (podle překladu Ivana Komneva, objednávka Archeologického muzea v Plovdivu, nepublikováno, с. 437)

Filipopolis místo názvu slovanského původu *Plovdivin*, odvozeného z thráckého názvu *Pulpudeva/Pulpudena*.¹²⁴

Vezmeme-li v úvahu, že jinde ve městech, nesporně bulharských, Turci ponechali bulharské názvy, vypovídá to o dominujícím společenském vystupování Řeků. Mimochodem název *Filipopolis* se zachoval až do konce 18. století a v oficiální křesťanské dokumentaci i do druhé poloviny 19. století.

To však nevylučuje přítomnost bulharského etnického elementu. Bertrandor de la Broquiere, který kolem roku 1432/1433 cestoval na Blízký Východ a Balkán, si do cestovního deníku poznamenal, že „(...) ve Filipopolí, hlavním městě Makedonie, je většina obyvatel Bulharů řeckého vyznání“.¹²⁵

V souvislosti s touto poznámkou a odvolaje se na názory relativně objektivních autorů (K. Jireček, J. Ivanov) K. M. Apostolidis soudí, že tito Bulhaři, o nichž se Bertrandor de la Broquiere zmiňuje, jsou buď Řekové mylně považováni za Bulhary, kvůli bulharskému obyvatelstvu okolních vesnic nebo jsou to pavlikiané, kteří se zde usadili po pádu města.¹²⁶

Je celkem možné, že se Broquiere, jakožto cizinec, zmýlil. Pokud se ale přikloníme k tvrzení, že převážná část obyvatelstva byli Bulhaři, museli bychom nějak vysvětlit výskyt prvních bulharských grekomanských rodin, o kterých píše Vratislav z Mitrovice ke konci roku 1591.¹²⁷

Bylo by ale přehnané uvažovat, že ještě tehdy grekomanie byla podporována skupinou občanů ne-řeckého etnického původu. Kromě toho prameny neposkytují informace o řeckých přestěhovalcích během 16. století, kteří by mohli dodat městu řecký vzhled. Takže pravděpodobně v Plovdivu existovalo jisté množství řeckého obyvatelstva z předešlých dob.

---

¹²⁴ Дринов, М., По въпроса за наименованията на Пловдив, В: Съчинения, София, 1909, т. 1, с. 641.

¹²⁵ Френски пътеписи за Балканите XV – XVIII, София, 1975, с. 54 - 55; „(...) във Филипополи, главен град на Македония, по-голямата част от жителите са българи, които изповядват гръцка вяра“.

¹²⁶ Апостолидис, К. М., История на Пловдив..., с. 436.

¹²⁷ Тамtéž, s. 318 – 319.

Místní archeolog Ivan Džambov, který zkoumal období plovdivského středověku (11. - 14. století), se podle množství nalezených předmětů každodenního života domnívá, že převážná část místního obyvatelstva byla řeckého původu.¹²⁸

Nicméně určit kvantitativní poměr mezi Bulhary a Řeky, byť i s minimální přesností, je velmi problematické. Prameny mluví jednoznačně jen o turecké etnické převaze.

Osmanská státní a daňová dokumentace z této doby registruje obě etnika celkově jako křesťany a zajímá se o počet křesťanských domácností jen z hlediska daňových poplatků.¹²⁹

Na druhou stranu informace získané z cestovních deníků také nejsou spolehlivé. Většina cestovatelů ze západní Evropy považuje všechny křesťany ve městě za Řeky. Pokud se o Bulharech vůbec zmíní, spokojí se pouze s tím, že zaznamenají jen jejich přítomnost, nikoli jejich množství.

Francouzský cestovatel Jeane Palerne Foresiene navštívil Plovdiv kolem roku 1582. Ve svém deníku si poznamenal, že ve městě obývaného křesťany, Turky a Židy, „(...) jsou ubozí Řekové zbaveni jakékoli svobody, snášejí hanebné věci a podporují se se vzpomínkou na bývalou vznešenost (...)“.¹³⁰

Stephan Gerlach vidí město jako „příliš velké a s krásnou polohou“. Proto zde bydlelo hodně Turků. Křesťanů je zde prý jen 250.¹³¹ Asi považoval všechny křesťany za Řeky, protože mluví jen o nich - „(...) domy Řeků a Turků jsou jednoduché a nízké jako v Konstantinopoli.“, „(...) ten a další pahorek se nachází v jednom údolí, kde bydlí převážně Řekové.“

Přitom Gerlach jasně rozlišuje Bulhary od Řeků. Když popisuje Sofii, zmiňuje se o bulharském kostelu a k němu náležející bulharské škole. V Sofii prý nebyla žádná řecká škola. Kněží v kostelech údajně byli Bulhaři. „Bulhaři a Řekové zde navštěvují stejný

---

¹²⁸ Джамбов Ив., Приносът на гръцкия учен Козмас Миртинос Апостолидис в историческото и културно развитие на Пловдив през XVIII – XIX в. В: Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 250, 253.

¹²⁹ Извори за българската история. Турски извори, т. XXVI, София, 1964, с. 38 – 40.

¹³⁰ Френски пътеписи за Балканите XV – XVIII, София, 1975, с. 169 „...горките гърци са лишени от всякаква свобода, търпят възмутителни неща и се поддържат със спомена за миналото си величие...“.

¹³¹ Герлах Ст., Дневник на едно пътуване до османската порта в Цариград. София, 1976, с. 258 – 260.

kostel, protože mají stejnou bohoslužbu. Pokud se jí účastní hodně Bulharů, liturgie se předčítá v bulharštině.“¹³²

Řecký badatel P. Papachristodulu nachází v textu Gerlacha svědectví o tom, že v Plovdivu žili jen Řekové, kteří mluvili řecky a měli jasnou představu o tom, že patří k řeckému etniku.¹³³

Svědectví o existenci bulharského obyvatelstva poskytují jen někteří z cestovatelů – Anton Vranić, Filip de Fren Kene, Katerin Cen. To však potvrzuje, že zde se nacházely obě etnické skupiny.

Na základě toho, že většina představitelů Západu považovala místní křesťany za Řeky, bychom mohli připustit hypotézu (ačkoli velmi diskutabilní), že ještě v 16. století Řekové měli víceméně dominující pozice ve společenském životě města.

Tomu do značné míry přispívala i pravoslavná metropole. Jako náboženské i světské centrum pro všechny pravoslavné měla v podstatě ¹³⁴řecké charakteristické rysy. Všichni plovdivští vladykové¹³⁵ až do poloviny 19. století byli původem Řekové. Bohoslužby se konaly v řečtině do 40. let 19. století. Dokumentace metropole se vedla v řečtině do 70. let 19. století, kdy v důsledku bulharského církevního hnutí vznikla paralelní bulharská metropole. Tak obraz, který reprezentoval místní křesťanské obyvatelstvo, měl řecký vzhled.

Dále lze také připustit existenci řecké obce ve městě. I když o ní nenacházíme přímé důkazy, velmi přesvědčivý je názor K. M. Apostolidise, že taková obec byla založená hned po pádu Plovdivu.

Existují informace, že Plovdiv nebyl zničen během osmanské invaze. Aby zachránilo město před zpusťšením, místní duchovenstvo slavnostně předalo Turkům klíč od pevnosti. Díky tomuto gestu dostalo jistá speciální privilegia, která platila až do konce osmanské nadvlády.¹³⁶

---

¹³² Доосвобожденски пътеписи. Състав. Г. Клисаров, София, 1961, с. 68.

¹³³ Щерионов, Ц. Д., *Op. cit.*, s. 145.

¹³⁴ Pravoslavná metropole (православна митрополия) – církevní administrativní jednotka v čele s metropolitou.

¹³⁵ Vladyka (владика) = metropolita.

¹³⁶ Пеев, Б. К., Градът Пловдив. Минало и настояще. Пл. 1941, с. 234.

Kromě toho bulharská historiografie se celkem shoduje, že spojitost ve vývoji města na Balkáně do osmanské epochy a po ní nebyla drasticky narušena. Takže pravděpodobně se v Plovdivu zachovala řecká obec nebo krátce po dobytí města byla formována nová.

Existence řecké obce umožňovala Řekům bez ohledu na jejich množství vystupovat jako sociálně organizovaný celek, tím že měli své podpůrné body pro relativně normální fungování společnosti.

Na podporu hypotézy o řecké dominanci v Plovdivu ještě z rané doby osmanské nadvlády, přichází i další skutečnost. Během 16. století hospodářská aktivita města byla spojena s chovem ovcí. Na tomto základě se rychle vyvíjela různá řemesla, obzvláště soukenictví. V druhé polovině 16. století plovdivští soukeníci vyráběli sukno převážně pro potřebu osmanské armády.¹³⁷ Obě hospodářská odvětví byla zcela závislá na osmanských feudálních strukturách.

Lidé, kteří se ujali jejich organizace, časem formovali specifickou sociální skupinu velmi úzce spjatou s osmanským ekonomickým systémem. Z tohoto prostředí pocházeli tzv. *čelebi*¹³⁸, kteří až do počátku 19. století ovládali dění života pravoslavné obce. Jim náležely vyšší světské funkce v radě metropolitní. V 18. století se už podepisovali jako svědkové v metropolitní dokumentaci hned po vyšších církevních hodnostářích a před představiteli cechu, tj. jeví se jako samostatná svérázná aristokratická třída.¹³⁹ Čelebiové byli zpravidla „cizinci“ - Řekové, příbuzní vladyky či vyhlášení grekomani.¹⁴⁰

Formování plovdivského patriciátu by mělo být ukončeno ještě v 16. století, poněvadž v 17. století už existovala bohatá řecká vrstva, která měla jak potřebnou sociální praxi ve vedení obce, tak i potřebnou autoritu před místními pravoslavnými.

3.1.3 Etnické složení Plovdivu v 17. století.

Během 17. století v okolí Plovdivu se uskutečnily důležité demografické změny. Z blízkých hor se přestěhovala do údolí početná skupina vesničanů bulharského původu. Přicházeli sem za prací, kterou dostávali ve velkých tureckých statcích (*čiflik*). Tak vznikly

---

¹³⁷ Генчев, Н., Възрожденският Пловдив, София, 1981, с. 26.

¹³⁸ Čelebi (челеби) - městská honorace, notablové.

¹³⁹ Снегаров, Ив., Гръцки кодекс на Пловдивската митрополия. В: Сборник на Българската академия на науките. София, 1964, с. 160.

¹⁴⁰ Моравенов, К., Паметник на пловдивското население, Пл. 1984, с. 23 – 24.

vesnice Komatevo, Boljarino, Trilistnik, Dolnoslav aj. K bulharskému vzhledu plovdivského regionu přispěla i přestěhovalecká vlna z Makedonie, Nikopolu, Loveče a Čiprovci. K tomu bychom museli přidat i již existující vesnice z 16. století – Vojnjagovo, Calapica, Brestovica, Ráževo Konare aj.¹⁴¹

Tak se město Plovdiv ocitlo v převážně bulharském prostředí. Řecké a grekomanské obyvatelstvo se nacházelo pouze v některých osadách poblíž hory Rodopy – Voden, Stanimaka, Bačkovo.

Tyto demografické změny ale nezasáhly samotné město. K. M. Apostolidis se zmiňuje o několika řeckých rodinách, které sem přišly z Epiru, Tesalie, Makedonie a ostrova Rhodos. Tyto údaje však nejsou potvrzeny. Jinak téměř jedno století nebyl zaznamenán žádný příliv bulharského či jiného křesťanského obyvatelstva.¹⁴²

Prameny ze 17. století i nadále nazývaly místní křesťany společným jménem Řekové. Ve svém cestovním deníku z roku 1680 se Luigi Marsili zmiňuje: „(...)zde žijí Arméni se svým episkopem, Židé s jejich synagogami a Řekové, jejich kostel je věnován svaté Marině a svatému Jiří a je dosti krásný.“¹⁴³ Podle P. Bogdana v roce 1640 měl Plovdiv 6 tisíc domů „tureckých a řeckých“.¹⁴⁴

Někteří z cestovatelů věnují zvlášť pozornost Bulharům. Adam Werner a Christian von Walsdorf, kteří navštívili Plovdiv resp. v roce 1616 a 1660 se shodují, že město je obýváno Bulhary, Dubrovničany, Řeky, muslimy a Židy.¹⁴⁵ Konkrétně o Bulharech mluví i známý osmanský cestovatel Evlija Čelebi: „Existuje 23 muslimských *machaly*¹⁴⁶ a 7 latinských, srbských, bulharských, židovských a řeckých; francouzská machala není a je jen jedna židovská.“¹⁴⁷

Nepochybně kategorické údaje ohledně rozdělení etnického prostoru poskytuje vzácný osmanský dokument ze 17. století - registr vakáfu Šachabeddin – paša. Podle něj se

---

¹⁴¹ Генчев, Н. Възрожденският..., с. 20 – 21.

¹⁴² Тамtéж, с. 23.

¹⁴³ Немски и австрийски пътеписи за Балканите XVII - XVIII в. София, 1986, с. 169; „... тук има арменци със свой епископ, евреи с техните синагоги и гърци, тяхната черква е посветена на Св. Марина и Св. Георги и е доста хубава.“

¹⁴⁴ Непресъхващи извори..., с. 226.

¹⁴⁵ Немски и австрийски пътеписи... с. 49, с. 87 - 88.

¹⁴⁶ Machala (махала) – městská čtvrť.

¹⁴⁷ Непресъхващи извори..., с. 229; „Има 23 мюсулмански махали и 7 латински, сръбски, български, еврейски и гръцки; френска махала няма а има само една еврейска.“

nacházelo v městě 5 bulharských machaly se 193 domácnostmi; 1 arménská machala s 51 domácností, 1 řecká se 14 domácnostmi, 1 židovská se 16 domácnostmi a 23 turecké machaly.¹⁴⁸ Pokud uznáme tato data za pravdivá, můžeme udělat závěr, že mezi křesťanským obyvatelstvem v Plovdivu měli Bulhaři početnou převahu. Je však otázkou jakou měli ekonomickou aktivitu či společenský vliv.

Během 17. století se Plovdiv už rýsoval jako důležité průmyslové a obchodní centrum říše. Řemeslníci stejného druhu, i tady jako jinde v říši, byli organizováni do *esnafů*¹⁴⁹. Vnitřní hierarchie esnafů se skládala z mistrů, *kalfů* a *čiraků*.¹⁵⁰ Mezi všemi esnafy ve městě nejpočetnější a nejvlivnější byl soukenický esnaf. Z této doby se zachovala hlavní kniha esnafu (*Kondika*), která byla vedena bez přerušení od roku 1685 až do roku 1856. Základní informace Kondiky se týká jmenování nových mistrů esnafu. Uvedená jsou zde jejich jména a hodnota zaplaceného poplatku.

Pro 17. století je v Kondice uvedeno celkem 218 mužských jmen a příjmení. Z toho pouze 51 by se dalo určit jako čistě bulharská. To ukazuje, že zastoupení Bulharů v esnafu bylo méně početné než zastoupení Řeků.¹⁵¹

Stejná situace se opakovala i v oblasti obchodu. Během 17. století Řekové vytlačili Dubrovničany z obchodu s vlnou, kůží a železem a stali se jedním z hlavních zprostředkovatelů říše v jejím obchodování se západními státy. Je celkem možné, že přistěhování výše zmíněných řeckých rodin bylo spojeno právě s širokým vstupem Řeků do ekonomického života Osmanské říše.

Klíčové pozice v hospodářském vývoji Plovdivu zajistily Řekům i patřičné společenské postavení. Kromě toho, že se řečtina používala v dokumentaci metropole a esnafů, stala se místním jazykem pro komunikaci. Používali ji všichni – v kostelech, na tržištích, při podepisování obchodních smluv, v krčmách atd. Řecky mluvili nejen kněží, ale také místní soukeníci, mistři esnafů, kalfové, čiraci, obchodníci.

Řekové měli i malou církevní školu, kde učili řečtí učitelé Ritor Andronikos a Leondarius z Epiru.¹⁵² Škola poskytovala elementární znalosti z gramatiky, ale přesto byla jediné místní pravoslavné vzdělávací středisko.

---

¹⁴⁸ Генчев, Н. Възрожденският ..., с. 22.

¹⁴⁹ Esnaf (еснаф) - sdružení řemeslníků na principu západoevropských cechů.

¹⁵⁰ Kalfa (калфа) – tovaryš, čirak (чирак) – učeň.

¹⁵¹ Флорева, Ел., Кондиката на пловдивския абаджийски еснаф като извор за етногенетично и историческо проучване. В: Известия на Етнографския музей, 1972, кн. 14, с. 143 – 144.

***

Co se týká grekomanie z tohoto období, prameny jsou příliš lakonické. Máme k dispozici už zmíněnou poznámku Vratislava z Mitrovice a jeden zápis v Kondice ze 17. století.¹⁵³ Podle tohoto zápisu v roce 1688 byli jmenováni a zaplatili svůj poplatek mistři Panajot Langer a Christodul Langer.¹⁵⁴

Tyto neúplné informace nám nedovolují posuzovat ani sociální rozsah ani intenzitu grekomanie, ale zároveň nám nedovolují tento problém zcela ignorovat.

Vzhledem k roli Řeků v pravoslavné plovdivské společnosti lze připustit značný vliv grécizmu. Kromě toho Bulharům chybělo vlastní, bulharské, sjednocující centrum, což by mohlo ovlivnit rané projevy grekomanie.

To, co s jistotou můžeme posoudit, je, že na začátku 18. století v Plovdivu byly představeny obě etnické skupiny. Bulhaři možná měli početní převahu, ale dominantní pozice ve společnosti náležely beze sporu Řekům.

3.2 Grekomanie v Plovdivu během 18. století.

Do 18. století Plovdiv vstoupil jako velké průmyslové a obchodní středisko s dynamickým městským životem. Soukenictví se nadále vyvíjelo rychlým tempem. Paralelně se začala vytvářet i vnitřní oborová specializace, která vtáhla do výrobního procesu i nedaleké podbalkánské a rodopské osady.¹⁵⁵

Zapojení Osmanské říše a její balkánské provincie do levantského obchodu s Evropou bylo silným stimulem pro aktivitu místních obchodníků, převážně Řeků, Židů a Turků. Velké a bohaté řecké rodiny se přistěhovaly z Řecka do Plovdivu, vstoupili do již existujících obchodních kolonií a současně zakládali nové v zahraničí, např. ve Smyrně, Sýrii, Moldávii, Rusku, Habsburské říši, dokonce i v Indii.¹⁵⁶

---

¹⁵² Генчев, Н., Възрожденският..., с. 128.

¹⁵³ Апостолодис, К. М., История на Пловдив..., с. 6.

¹⁵⁴ langera – jeden z názvů používán pro grekomanii.

¹⁵⁵ Запрянова, София, Еснафски организации в Пловдив, през XVIII и XIX век (до 1878 г.). В: Солун и Пловдив, и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 502 – 503.

¹⁵⁶ Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски еснаф. В: Годишник на Народната библиотека в Пловдив, кн. I -II и кн. III, София, 1931, 1932, с. 30 – 31.

V té době na třech centrálních plovdivských pahorcích Nebet-tepe, Taxim-tepe, Džambaz-tepe se už vytvořily „aristokratické“ čtvrti majetnějších občanů a vyšších tureckých úředníků.

Podle popisu Evlije Čelebi byl Plovdiv vzkvétající město, se vzdělanými, bohatými a „bezvadně čistými“ občany. Uebereme-li trochu na orientálské výmluvnosti Evlije Čelebi, uvidíme město typického muslimského rázu: zbaveného pevnostních hradeb, bez systematické pouliční regulace, ale s neměnnými orientálskými lázněmi, kavárnami a tržnicemi, nad kterými melancholicky vyčnívaly minarety mešit.

3.2.1 Etnické poměry v 18. století.

Během 18. století v Plovdivu výrazně vzrostl počet křesťanského obyvatelstva. Ve svém cestovním deníku Paul Lucas píše, že skoro všichni obyvatelé Filipopolise byli křesťané.¹⁵⁷ Hrabě Ferier de Sovbyov (1788) považuje většinu občanů za Řeky a Bulhary, kteří s Maďarskem obchodují s hedvábím, vlnou a bavlnou.¹⁵⁸ Podle svědectví Williama Fordise (1786) měl Plovdiv 26 tisíc domů, z toho 12 500 řeckých a zbývající byly arménské a turecké. Bulhaři a Arméni prý bydleli na předměstí.¹⁵⁹ Podle Johana Kempelena (1740) filipopolské domy se nacházely ve dvou rovinách: domy křesťanů pravoslavného a arménské vyznání byly na „výšině“ a muslimské v „nížině“. Existovalo prý 12 kostelů, při čemž nejdůležitější byl kostel Svatého Dimitra.¹⁶⁰

Podle výpočtu Št. Šterionova celkový počet obyvatelstva v Plovdivu činil v 18. století 29 857, z toho 10 833 Řeků, čili 36,28%.¹⁶¹ V porovnání s předešlým stoletím řecké obyvatelstvo zaznamenalo mírný nárůst, což Šterionov vysvětluje především ekonomickými podmínkami.

Podíl zemědělství v celkovém ekonomickém systému Osmanské říše se značně zvýšil a k tomu se podle Šterionova vztahuje imigrační vlna řeckého obyvatelstva z Epiru, Thesálie, Peloponésu, Makedonie a ostrova Rhodos, která pokračovala s různou intenzitou během celého 18. století.

---

¹⁵⁷ Френски пътеписи..., с. 270.

¹⁵⁸ Тамtéž, с. 348.

¹⁵⁹ Генчев, Н. Възрожденският..., с. 34.

¹⁶⁰ Немски и австрийски пътеписи..., с. 321

¹⁶¹ Щерионов, Щ. Op. cit., с. 153

Dalším faktorem, jenž ovlivnil imigraci Řeků do Plovdivu, byla stále narůstající role města jako důležitého administrativního a ekonomického centra říše. Tato skutečnost sem přivedla i část řeckého obyvatelstva z nejbližšího okolí – Stanimaky, Chaskova, Pazardžiku aj.¹⁶²

Během první poloviny 18. století se v Plovdivu usadili i Bulhaři z Karlova, Koprivštice a některých bulharských vesnic z okolí. K. M. Apostolidis informuje o současném přílivu Řeků z Moschopolu, Epiru, Stanimaky a Vodenu.¹⁶³

Mezi novými bulharskými přistěhovalci existovala ze začátku značná sociální diferenciacce. Část jich, ta z okolních vesnic, pracovala na tureckých statcích, obývala předměstí a okrajové čtvrti, tj. bydlela v „nizině“. Většina z těch, kteří přišli z Karlova nebo Koprivštice, byli majetnější. Kupovali si domy na pahorcích a tak se stávali sousedy bohatých řeckých i arménských rodin. Tito Bulhaři z „výšin“ velmi rychle podléhali grécismu.

3.2.2 Dominující postavení Řeků.

Dosti zajímavá je Kempelenova poznámka o kostelu Svatého Dimitra. Mezi všemi dvanácti kostely jako nejdůležitější označil právě tento. Kostel byl starý, nízký, malý, neimpozantní, ale jeho bohoslužby navštěvovali impozantní lidé z řeckých a grekomanských rodin městských notáblů.¹⁶⁴ Dalo by se říci, že tímto Kempelen nepřímým způsobem označil řecký element jako dominující ve společném křesťanském prostoru.

Řeckého sebevědomí „těch lepších“ si všiml i Esprit - Marie Cousinery (1783 – 1785): „(...)ve městech Řekové ještě nepřestali nazývat rasu, která je pokořila, barbarskou.“¹⁶⁵ Měli bychom uznat, že takto velké sebevědomí nebylo úplně bezdůvodné. V důsledku modernizačních procesů, které probíhaly v řecké společnosti během 17. - 18. století, začali Řekové hrát důležitou roli v celkovém ekonomickém systému Osmanské říše. Kromě toho jejich hospodářské aktivity a kulturní vývoj značně ovlivnily i vývoj ostatních křesťanů ve státě.

---

¹⁶² Tamtéž, s. 158 - 159

¹⁶³ Апостолидис, К. М., История на Пловдив..., с. 352.

¹⁶⁴ Моравенов, К., Оп. cit, s. 153.

¹⁶⁵ Румелийски делници и празници от XVIII в., София, 1978, с. 6; „...в градовете гърците не са престанали да наричат „варварска“ расата, която ги е подчинила.“

Konkrétně v Plovdivu tyto okolnosti intenzivně působily na sílící tendence grecizace. Dominující postavení Řeků v hospodářském a kulturním životě města podporovalo celkovou řeckou atmosféru. Časem tato atmosféra obklopila všechny tři centrální pahorky a pomalu, ale jistě, se rozšířila do celého města.

3.2.2.1 Esnafy.

V 18. století se správa soukenického esnafu stále ještě nacházela v řeckých rukách. Kondika se i nadále vedla v řečtině. Řecký vliv nad esnafem byl nesporný. Většina hlavních mistrů z tohoto období byli Řekové či grekomani. To platilo i pro členy správní rady esnafu. V Kondice jsou zapsaní řeckými nebo pořečtěnými jmény: Kiriči Christodulaki, Georgi Sontala, kir Drosin, kir chadži Papu, kir Diamandi, kir chadži Chrisoskul, archonta čelebi Logoteta, kir Konstantin, ikonopop kir Margarit, Atanas Chalepli aj.¹⁶⁶

Kondika zaznamenává i značný růst bulharských mistrů. Za celé období 18. století bylo zapsáno celkem 1739 mužských křestních jmen i příjmení, z nichž 550 by se dalo označit za bulharská lidová – Šterju, Neno, Mičo, Stanko, Minko, Nedelčo aj.¹⁶⁷

Ze seznamů je ale patrné, že nemalá část nově jmenovaných mistrů byla grekomanská – Georgi Langer, kalfa Cvjatkuv, Šterju Langer, Georgi na Langer, Dimităr, Mičo Langer, Neno Langerata, Kirjak na Jakomi Langerata, Nikola Langer.¹⁶⁸

Ke konci 18. století se v Plovdivu usadili synové Georgia Stambologlu z Peštery. Zde změnili své příjmení na Politoglu (Politis, Politi) a tímto příjmením byli zapsáni i do Kondiky. Později jeden z nich Atanas se stal i hlavním mistrem a působil jako velmi aktivní společensky angažovaná osoba.¹⁶⁹ Mimořádně až do poloviny 19. století soukenický esnaf byl považován za grekomanský.¹⁷⁰

Do velké míry grekomanie nových mistrů byla podmíněna i vnitřními pravidly esnafu. Aby si garantovaly monopolní postavení esnafy, kladly různá omezení, která měla za cíl snížit počet mistrů a zároveň i nebezpečí konkurence. V roce 1789 bylo v Kondice zaznamenáno: „Pokud někdo vstoupí do sdružení s někým, kdo není mistrem, musí se

¹⁶⁶ Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски..., с. 12, 14, 21, 23, 31, 66.

¹⁶⁷ Флорева, Ел., Ор. cit., с. 145.

¹⁶⁸ Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски..., с. 20, 21, 22, 23, 24, 31.

¹⁶⁹ Флорева, Ел., Ор. cit., с. 145.

¹⁷⁰ Моравенов, К., Ор. cit., с.52 – 53.

potrestat jeden i druhý“ (19. ledna 1789); dále s datem 27. července 1789: „ode dneška po dobu dvou let nesmí být nikdo povýšen na mistra“.¹⁷¹

Poměrně účinné omezovací pravidlo byl povinný poplatek, který každý nově jmenovaný mistr musel zaplatit. Z částky 10 grošů v roce 1685 stoupl poplatek ke konci 18. století na 250 grošů, což odpovídalo přibližně ročnímu platu čiraku. Pokud byl mistr se svým kalfou spokojen, platil tento poplatek.

Další finanční zátěž už pro mladé mistry představovala tzv. *mládenecká daň*. Byla zavedená kolem poloviny 18. století a platila se až do roku 1856. Z pramenů není jasné, jaká byla finanční hodnota této daně ani kdo byl povinen ji platit, jestli jen svobodní nebo i ženatí bezdětní. Tato daň měla možná svůj zvláštní úkol – povzbuzovat mladé mistry, aby se usadili a založili rodinu. To vypovídá o tom, že esnaf jako takový kromě své běžné profesionální funkce plnil i funkci výchovnou. Ovšem to přispívalo nepřímým způsobem k šíření grekomanie s ohledem na to, že dotyční mladí lidé se nacházeli v převážně řeckém prostředí.

Hodně z mladých nově jmenovaných mistrů nemělo dost kapitálu, aby rozvíjeli svůj podnik. A tak se velmi často stávalo, že se sdružovali se starším a zkušenějším mistrem.¹⁷² Tím se dostávali do ekonomické závislosti svého partnera, který většinou býval Řek nebo grekoman. Pokud takovéto sdružení bylo spojeno se sňatkem, pak tito mladí lidé měli otevřenou cestu k úplné grécizaci.

Zvláštní pozornost si zaslouží článek 3. ze Stanov soukenického esnafu, který zakazuje *jinorodcům*, aby byli jmenováni mistry. K. M. Apostolidis předpokládá, že se jednalo o cizince, ne-občany Plovdivu. Text článku ale zní: „(...) jinorodec, tj. z jiného plemena“.¹⁷³ Když připustíme, že mínil představitele jiné etnické skupiny, pak si snadno objasníme, proč do esnafu za celou dobu jeho existence nevstoupil ani jeden Armén, Turek či Žid. Tím však nelze vysvětlit bulharskou etnickou přítomnost v esnafu.

Vzhledem k tomu by se dalo usoudit, že *jinorodec* byl možná myšlen jako „ten, který je jiného vyznání.“ Proto se můžeme domnívat, že Bulhaři nebyli považováni za *jinorodce*. Byli stejného vyznání, i když mluvili jiným jazykem a měli jiná jména.

---

¹⁷¹ Апостолидис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски..., с. 78; „ако някой направи съдружие с някой, който не е майстор, да се наказва и единия и другия“, „от днес да не излезе майстор никои до две години.“

¹⁷² Апостолидис, К. М. История на Пловдив,... , с. 516.

¹⁷³ Тамtéž, с. 520.

Se vstupem do esnafu se to ale brzy změnilo. Komunikačním jazykem esnafu byla řečtina a to je nutilo, naučit se jí. Co se týká jmen, ta byla zapisována s řeckými koncovkami – Dimităr/Dimitraki, Christo/Christaki, Jovčo/Jovaki, Janko/Janaki atd.

Pravdou je, že tato řecká forma nebyla nikomu vnucována, obzvlášť ne jazyk. Ale zároveň se nikdy nevyskytla varianta zavedení bulharštiny do dokumentace esnafu. Nikdo to nezakazoval, ale ani nikdo o to nepožádal. Tak se vytvořila zvláštní situace, neoficiální a přesto respektovaná; jakési donucení – nedonucení, povinnost – nepovinnost, musí být – nemusí být - tím se grekomanie na velmi dlouhou dobu šířila cestou možnosti vlastní volby.

3.2.2.2 Obchod.

Identické byly poměry i v oblasti obchodních vztahů. Plovdivští Řekové měli svoje obchodní firmy v Konstantinopoli, Sýrii, Moldavsku, Rumunsku, Habsburské říši, Rusku aj. Dostí početná byla plovdivská obchodní kolonie v Kalkatě. Za jejího zakladatele je považován Alexi chadži Argiriadi, který do Indie odcestoval v roce 1750. Ve státní dokumentaci v Kalkatě byl jmenován i jako zakladatel místního pravoslavného kostela. Z roku 1780 se zachovala žádost řeckých obchodníků tamějšímu magistrátu, kterou podepsalo 68 Řeků, 23 jich bylo z Plovdivu.¹⁷⁴

V Kalkatě obchodoval i Georgi Mandradžiolgu (Madradžiolgu/Mandradžoglu), známý svou důstojností a obchodním talentem jak v Plovdivu, tak i v Cařihradu. Podle svědectví K. Moravenova Georgi Mandradžiolgu pocházel z bulharské vesnice Brestovica (asi 10 km vzdálené od Plovdivu)¹⁷⁵. Kolem roku 1755 se oženil s dcerou plovdivského archonta čelebi Logotet, Loxandrou. Tím se začlenil mezi místní elitní společnost a stal se grekomanem.

I jeho potomci vystupovali jako grekomané až do 4. generace. K nám se dostala závěť jeho vnuka Konstantina Georgiu hadži Mandradžiolgu, který též obchodoval v Kalkatě a Cařihradu. V této závěti odkázal velké finanční částky výhradně řeckým společenským institucím: 2250 grošů pro nemocnici v Konstantinopoli, pro řecké školy v Džubali a Feneru, 4000 grošů pro Hlavní helénskou školu v Plovdivu a místní nemocnici.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Апостолидис, К. М. История на Пловдив..., с. 354 – 356.

¹⁷⁵ Моравенов, К., Оп. cit., s. 81.

¹⁷⁶ Снегаров, Ив., Оп. cit., s. 310.

Stejný model grécizace pozorujeme i u dalších bohatých rodů obchodníků s bulharským etnickým původem - Kujumdžioглу a z něj pocházející dvě větve, Komizopulos a Marasli. Tyto rodiny měly své obchodní pobočky ve Vídni, Oděse, Moskvě aj. a disponovaly v té době s obrovským množstvím kapitálu. Grécizace těchto rodin byla tak trvalá, že ke konci 19. století je v Plovdivu považovali za Řeky, nikoli za grekomani.

Ke skupině obchodníků grekomanů z Plovdivu, kteří v 18. století vyvíjeli obchodní činnost na celém území Osmanské říše a i v zahraničí, patřily i rodina Kacigrů s pobočkou v Marseilli; Nikoglu s pobočkou v Réunionu, dále rodiny Ischomachas, Chalepli, Achlanli a Gjumjušgerdan.

Grekomanie mezi obchodníky pronikala tou stejnou cestou jako mezi řemeslníky. Bulhaři, jakožto noví, vstupovali na neznámé a cizí teritorium. Získávali možnost využít řecké obchodní protekce i řecké zkušenosti. Obchodní styky mezi oběma etniky byly celkem bezkonfliktní a harmonické. To působilo příznivě na ekonomický vývoj, ale i zároveň přispívalo k bezbariérovému šíření grekomanie.

Je důležité zdůraznit, že ze strany Řeků chyběla jakákoli cílevědomá či plánovaná politika grécizace Bulharů. Spíš naopak, Bulhaři byli ti, kdo museli rozhodnout, zda v řeckém prostředí přijmou jeho zvyky, pravidla a způsoby.

Většina z nich zvolila řecký model a zašla i dál tím, že přetvořila svůj mentální vzorec sebeuvědomění a přidala mu nejen řeckou formu, ale i řecký obsah. Tím se dá vysvětlit proč hloubka pronikání grécizace byla tak veliká – rody, které během 18. století daly přednost grekomanii, si udržely tento postoj po celé 19. století.

3.2.2.3 Pravoslavná obec.

K sociálnímu rozsahu grekomanie do značné míry dopomohlo i společné každodenní soužití Řeků a Bulharů v rámci křesťanské pravoslavné obce. Prameny z období 18. století neobsahují poznámky o etnických konfliktech či národnostní konfrontaci. Pravoslavná obec fungovala jako jednotný dobře organizovaný celek.

Bohatý zdroj informací o veřejném životě pravoslavných křesťanů v Plovdivu poskytuje *Kodex plovdivské metropole*. Řada dokumentů v Kodexu svědčí o tom, že plovdivští obchodníci a řemeslníci udržovali úzké profesionální kontakty a jednali koordinovaným postupem. Např. v roce 1772 Pantazi Joanu, Řek, lékař z Terstu měl dostat velkou částku peněz od jistého Lambo Nikoglu. Jako svého zástupce v Plovdivu Pantazi Joanu určil Bulhara Dimităr Dărvar, který řídil celou finanční transakci.

Pozornost si zaslouží i perfektní organizace plnění poslední vůle Georgia chadží Konstantinu Karidy z 22. března 1790. Vykonavateli závěti byli jmenováni Řekové Mavrudi chadží Kiriaku a Michali Andreu. Když zařídili vše potřebné v Kalkatě, poslali část dědictví (zboží) do přístavu v Ostende, tam se ho ujal další Řek Sotir papa Janoglu, který ho musel prodat a peníze poslat plovdivským vykonavatelům závěti, Bulharům, Nikolaji a Dimitru Joanu chadží Nikoglu. 3. ledna 1792 kalkatští vykonavatelé odeslali zbytek Karidyho majetku lodí do Marseille. Tam ho vyzvedl Bulhar Bojko Nenu a přeposlal ho do Cařihradu Řekovi Theodoraki Joanu chadží Nikoglu, který ho pak dodal do Plovdivu. V lednu roku 1793 Karidyho dědici potvrdili před metropolitou a svědky, že obdrželi všechno, co jim náleželo. Stejným způsobem i se stejnými vykonavateli jak v Kalkatě, tak v Plovdivu byla zařízená i závěť Janakiho Djulgeroglu.¹⁷⁷

Další dokumenty z Kodexu vypovídají, že pravoslavná obec působila jako kolektivní jednatel s centrálními osmanskými institucemi. S její pomocí mohli plovdivští občané hájit svá práva před úřady. V roce 1799 obec zmocnila grekomani Anastásie Stambolu a Georgie Burnazoglu, aby jejím jménem vyřídili v Cařihradu stížnost na svévolné zvýšení poplatků Mustafou-paši. Za to dotyční zmocněnci dostali zapláceno 150 grošů z obecních peněz, kromě toho obec uhradila i veškeré jejich cestovní výdaje.¹⁷⁸

Vnitřní autonomie pravoslavné obce byla zcela odkázána na přízeň místních osmanských správních orgánů. Aby si křesťané jejich blahovůli udrželi, volili cestu regulárních úplatků a darů. Akce tohoto typu měla na starost metropole, ale financovali je všichni pravoslavní občané.

Plovdivská pravoslavná veřejnost se též starala o místní kostely, nemocnice a obě helénské školy. V roce 1783 se obec rozhodla, že obnoví metropolitní kostel Sv. Mariny. Finančně se na této obnově podíleli téměř rovným dílem Bulhaři i Řekové, včetně grekomanů. V protokolu stavebních výdajů se kromě místních notablů (Georgi Gjumušgerdan, Christodul Vasilakoglu, Josif chadží Michail Foroglu - grekofilové) podepsali i představitelé esnafů, mezi kterými nacházíme i bulharská lidová jména (chadží Stoju, Zlatan, Stoju, Penčo aj.).¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 223, 229, 230 – 232.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 184.

¹⁷⁹ Апостолидис, К. М. История на Пловдив..., с. 414.

Tehdy správcem kostela Sv. Mariny byl zvolen čelebi Nikolaki (původem buď z řeckého nebo starogrekomanského rodu). V únoru 1783 čelebi Nikolaki předložil vyúčtování finančního hospodaření metropolitovi a svědkům. Svědky byli i hlavní mistři soukenického, krejčovského a prýmkařského esnafu (chadži Anastas Politoglu, chadži Stoju Angeli, chadži Margarit, chadži Bošku) – čili Bulhaři, Řekové i grekomani byli voleni do postavení hlavního mistra na základě své důstojnosti nikoli národnosti.¹⁸⁰

Podle rozhodnutí z října 1798 by měla místní nemocnice dostávat ročně 50 grošů z obecních peněz, při tom na dodržování plateb měli dohlížet sami Bulhaři – Semko, Stojan Domusči, Mito, Nikola.¹⁸¹

Celkem vzato prameny z 18. století ukazují, že pravoslavná obec vedla rytmický a harmonický vnitřní život. Ani jeden z dokumentů nenaznačuje rozlišování z hlediska etnického původu a už vůbec nic o výskytu etnických konfliktů.

Takto organizovaný systém byl řízen metropolí. Plovdivský metropolita býval jmenován do úřadu přímo cařihradským patriarchou a disponoval poměrně velkou pravomocí. Metropole zařizovala veškeré občansko-právní záležitosti a stanovovala správní rady kostelů, nemocnice a škol. Své povinnosti plnil metropolita s pomocí metropolitní rady. Přestože tato rada měla pouze poradní hlas, měla důležité postavení z hlediska toho, že zajišťovala metropolitovi dobré vztahy s věřícími. Skládala se ze dvou částí, jedna z vyšších církevních úředníků a druhá ze světských notablů, obecně titulovaných „archonty“.

Do počátku 19. století metropolita jmenoval členy světské části z řad městských hodnostářů, což byli převážně Řekové nebo grekomani. Za metropolity Kirila (1780 – 1806) jako archonty se podepisovali např. logotet Nikolaj, ritor Dimitar, skefofilax Nikolaj aj. V některých dokumentech byli titulováni ještě jako „čelebi“: skefofilax čelebi Nikolaki, dikeofilax čelebi Dimitraki, ostiarios čelebi Michalaki.¹⁸²

Být jmenován členem metropolitní rady znamenalo být váženým občanem s patřičným společenským vlivem. Tato služba vyžadovala, ale zároveň i vyvolávala, autoritu a prestiž. Místní archonty a jejich rodiny formovali pravoslavnou elitu a měli možnost regulovat veřejné poměry.

---

¹⁸⁰ Снегаров, Ив., *Op. cit.*, s. 215.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 224.

¹⁸² Tamtéž, s. 190 – 192.

Jinými slovy vedení pravoslavné obce v 18. století se nacházelo pod řeckým či grekomanským opatrovnictvím. Takže pozice lídrů i v oblasti společenského života patřila Řekům. Tato skutečnost stále přispívala k dotváření jejich obrazu etnika – dominanty.

3.2.3 Změna demografických poměrů na konci 18. století a vývoj grekomanie.

Migrační vlna z konce 18. století, která přivedla do Plovdivu kompaktní množství Bulharů, nezměnila již stanovené poměry ve společenském prostoru. Zvyšování počtu Bulharů ve městě bylo doprovázeno ubýváním místního řeckého obyvatelstva. Ale tyto demografické změny nijak neovlivnily intenzitu řeckého vlivu. Ten právě na přelomu století značně vzrostl. Začala se rýsovat nová tendence, která se výrazně projevila v 19. století - grekomanie totiž bývala reprodukována ne tolik ze strany Řeků, ale grekomanů, kteří ve své podstatné většině měli bulharský etnický původ.

Snížení počtu řeckého obyvatelstva ke konci 18. století do jisté míry zapříčinila turecká represivní politika vůči bohatým řeckým rodům. Turci periodicky vedli různé násilné akce proti Řekům s cílem je destabilizovat a tím jim zabránit stát se sjednocujícím centrem pro ostatní křesťany. Do obzvlášť těžké situace se dostali plovdivští Řekové po porážce Peloponéského povstání v roce 1769. Tehdy Turci zatkli řecké archonty, spalovali řecké domy a hodně Řeků pobýli přímo na ulici.¹⁸³

Silný destruktivní efekt na vývoj ekonomických aktivit Řeků měla i anarchie, která vládla v Rumélii na konci 18. století. Od roku 1770 do roku 1772 majetné řecké rodiny byly stálým objektem rabování ze strany janičářů.¹⁸⁴ Tato situace obecné nejistoty a násilí donutila nemalé množství řeckých rodin opustit město.

Zatímco ubýval počet Řeků v Plovdivu, přibývali Bulhaři. Část Bulharů přicházela z vesnic a zůstávala bydlet na tzv. „venkovském předměstí“ Karšijaka. V té době vznikla i nová čistě bulharská čtvrť, která byla pojmenována Maraša. Maraša bývala obývána převážně bulharskými přistěhovalci z podbalkánských měst – Karlovo, Kalofer, Klisura, Kazanlák, Koprivštica, Čirpan, Eski Zaara (dnešní Stará Zagora), Sopot atd.

Během prvních desetiletí 19. století tito bulharští přistěhovalci vyvolali skutečný demografický boom. Přicházeli sem a přinášeli s sebou specifické charakteristiky své

---

¹⁸³ Апостолидис, К. М. История на Пловдив..., с. 351 – 352.

¹⁸⁴ Генчев, Н. Възрожденскит..., с. 36.

lidové kultury, která přestože byla praktikována jako směsice křesťanských a archaistických pohanských rituálů, byla vnímána a prožívána jako čistě bulharská. Ale dynamika městského života dokázala za krátkou dobu částečně asimilovat folklórní tradici.

Ve způsobu usídlení nových přistěhovalců pokračovala tendence, která se začala rýsovat již na začátku 18. století. Někteří z nich ani ve městě nezanechali svou zemědělskou činnost, pracovali na poli, na velkých statcích v okolí města. Zachovali si převážně venkovský styl života a měli velmi omezené styky s obyvatelstvem z „řeckých“ pahorků. Díky tomu je grekomanie zasáhla jen okrajově, proto se mezi nimi vyskytovali grekomani velmi zřídka a pokud ano, rychle se stěhovali blíž k centru města. Z prostředí této skupiny se pak v 19. století vytvořilo bulharské jádro, které později zajistilo sociální podporu bulharským emancipačním procesům.

Další skupina přistěhovalců začínala jako čiraci a kalfy v esnafech. Tím se dostávali do zcela grécizovaného prostředí. Bylo nutné, aby se naučili řečtinu, neboť byla jazykem komunikace. Uzavírali sňatky s řeckými či grekomanskými rodinami proto, aby získali nejen domy na „výšině“ ale i vyšší společenské postavení. Měnili své zvyky a mentalitu a po relativně krátkém čase bývali úplně grécizovaní.

V Plovdivu nazývali grekomani ještě dalšími termíny *gudily* a *langery*. Zatím není známý původ obou názvů. K. M. Apostolidis se pokouší vyjasnit jejich etymologii, ale jeho závěry by se stěží mohli spojit s grekomanií.¹⁸⁵

Langery nebo *langerades* prý pochází z *langiro*, *langiri*, což je spojeno se starořeckým *lakiros* (víno, lihovina). Apostolidis předpokládá, že *langera* znamená člověk, který vyrábí víno, a tím plovdivští občané možná zesměšňovali přistěhovalce ze Stanimaky, kde bylo vinařství velmi rozšířeno.

Pro vysvětlení pojmů *gudilas*, *gudilades*, *gudila* nabízí K. M. Apostolidis dvě hypotézy. První je, že slovo pochází ze starořeckého *kotilon* (druh poháru, spolustolovník) a druhá, že slovo je odvozeno od středověkého *kuntelas* (druh člunu podobající se gondole) a *kutuli* (tančící, kývavý, klátivý). Plovdivčané prý nazývali *gundelades* ty, kteří se pohybovali neslušným způsobem a také nižší sociální vrstvy.

Pro své tvrzení shání K. M. Apostolidis podporu u K. Moravenova, jenž ve svém rozsáhlém popisu Plovdivu velmi často používá oba termíny. Samotný Moravenov jasně

---

¹⁸⁵ Апостолидис, К. М. История на Пловдив..., с. 472.

rozlišuje *langery* od *gudilů*. Z jeho rukopisu je zřetelné, že používání obou pojmů není náhodné.

Moravenov například odděluje gudilské od langerských klášterů v okolí Plovdivu. Po vzniku bulharského Exarchátu (1870) se prý nacházel pod gudilskou správou klášter Sv. Bohorodičky v Bačkovo a kláštery ve vesnicích Javorovo, Kuklen a Belaštica. Pod langerskou správou byly prý kláštery Sv. Kirik nad Stanimakou a Sv. Paraskeva u Vodenu.¹⁸⁶

Téměř všichni obyvatelé Plovdivu, kteří přišli ze Stanimaky, označuje Moravenov jako *langery*: pop Tanas Langer, kterého pozval vladyka Kiril, aby vedl bohoslužby v metropolitním kostele; Argir Pavlitov a jeho bratři Jakov a Vasil, původem Bulhaři; opat bačkovského kláštera Kiril Langer; pop Teofil Langer a jeho bratr Dimităr, které pozval vladyka Nikifor; Christodul Kacigra, langera, obchodník atd.

Langerové se pyšili, že byli původem Řekové a snažili se získat řecké občanství. Například Janko chadži Konstantinov, který byl po dědovi langera se stal řeckým občanem a později se oženil s Frosini, Řekyní z Athén, která po krátkou dobu byla učitelkou na dívčí škole v Plovdivu. Na své řecké příbuzné byl hrdý i Atanasaki Filipidi, syn Filipa Abadži z vesnice Mărzjan a dcery popa Tanase Langer. At. Filipidi se styděl za otcovy příbuzné, neboť to byli Bulhaři, ale příbuzných z matčiny strany, langerů, si vážil „jako kdyby byli z nejstaršího helénského kolena“.¹⁸⁷

Na základě toho by se dalo připustit, že *langerové* byli potomky smíšených sňatků s Řeky. Proto asi i většina z nich pocházela ze Stanimaky, kde bydleli převážně Řekové a kde se mluvilo až do 19. století starodávným řeckým dialektem.¹⁸⁸

Co se týká *gudilů*, shodují se K. M. Apostolidis s K. Moravenovem, že mají čistě bulharský původ. Z tohoto hlediska bychom mohli dokonce i porozumět Apostolidisovu výkladu pojmu *gudila* - jednak, že hodně nových bulharských přistěhovalců patřilo do nižší sociální vrstvy a jednak, že hodně grekomanů se chovalo jako „spolustolovníci“.

---

¹⁸⁶ Моравенов, К., Op. cit., s. 237.

¹⁸⁷ Моравенов, К., Op. cit., s. 37, 44, 118, 121, 169, 172, 239.

¹⁸⁸ Колева, Ел. Op. cit., s. 124 – 126.

3.2.4 Šíření grekomanie cestou sňatků.

Pro nově přistěhované nejnějnější cesta přizpůsobit se místním podmínkám byly sňatky s řeckou nebo grekomanskou rodinou. Takovýto sňatek na prvním místě garantoval jako věno dům na pahorcích. Dál otevíral dveře do esnafů – pod ochranou vlivné rodiny bylo docela snadné obejít zábrany, které esnafy kladly s cílem omezit počet nově jmenovaných mistrů.

Často jako svatební svědky si novomanželé volili bohaté a vážené občany, jež se pak stávaly kmotry jejich dětí a jakýmisi rodinnými mentory. Ti pak mladé rodině poskytovali protekci v profesionální a společenské oblasti života.

Plovdivská pravoslavná elita byla představována místními archonty, čelebi, bohatými obchodníky či mistry esnafů. Jejich notabilita se zakládala spíše na majetku než na urozenosti. Přesto se vyskytoval určitý princip aristokratismu. Tituly a společenská postavení byly dědičné z otce na syna nebo z tchána na zetě. Tato praxe pokračovala až do počátku 19. století a byla tak důsledně aplikována, že z některých světských titulů metropolitní rady se vytvořila rodinná příjmení – např. Ritori, Logoteti aj.

Tato elita byla otevřenou společností. Poměrně snadný vstup do ní umožňoval vhodný sňatek. Velmi často cílem tohoto sňatku nebyl majetek, ale dosažení vyšší společenské pozice. Díky tomu, že se stal čelebijským zetěm, úspěšný mladý soukenický mistr Atanas Gjumušgerdan, získal nejen velký pozemek ve vesnici Dermendere (tam jeho potomci později založili jednu z prvních bulharských továren), ale také i právo být členem metropolitní rady.

Úspěšnému sňatku vděčila za své vysoké společenské postavení i rodina Ritorů. Dědeček ritora Dimitraki byl Bulhar z Peštery. Do Plovdivu se přistěhoval během první poloviny 18. století. Jeho syn, který obchodoval s Indií, se oženil s dcerou tehdejšího logoteta a tím se mu otevřel vstup do řad archontů.

Stejným způsobem získal přístup do elity i čorbadží Nano Čelebi. Do Plovdivu přišel roku 1765. Byl natolik úspěšný ve svém podnikání, že místní archonta Michalaki Kiru mu dal svou dceru Sultanicu za manželku. Tímto sňatkem čorbadží Nanu získal i titul čelebi.¹⁸⁹

---

¹⁸⁹ Моравенов, К. Оп. cit., s. 33, s. 80.

Nově vzniklé rodiny byly grekomanské. Vychovávaly své děti v duchu grécizmu, pojmenovávaly je řeckými jmény, jako mateřský jazyk jim předávaly řečtinu. Tak byly ve městě založeny nejbohatší a nejvlivnější rodiny s bulharským původem: Gjumjušgerdan, Mandradžioğlu, Ritori, Kujumdžioğlu, Marasli, Komizopulos, Kendindenoglu, Politoglu, Govedaroglu aj.

Tato tendence byla více charakteristická pro elitu, ale postupně se rozšířila a dostala se i do nižších společenských vrstev. Velké množství příkladů reprodukce grekomanie cestou smíšených sňatků uvádí K. Moravenov, sám bývalý grekoman, ve svém rukopise *Památník plovdivského obyvatelstva* z roku 1870.

Památník představuje unikátní dokument, který nemá obdoby v bulharské historické literatuře. Velmi podrobně popisuje všechny tři městské centrální pahorky s jejich ulicemi, kostely a školami. Dále popisuje každý jednotlivý dům a vypráví o jeho bývalých i současných majitelích, uvádí někdy krátkou a jindy rozsáhlejší historii rodin a osudy jejich nejvýznamnějších představitelů.

Moravenův rukopis nabízí velkou škálu ilustračního materiálu šíření a stability grekomanie až do druhé či třetí generace právě cestou sňatků.¹⁹⁰

Smíšené sňatky mezi Bulhary a Řeky nebo grekomani byly logickým důsledkem úzkých společenských a profesionálních kontaktů, které se mezi nimi vytvořily díky dlouholetému spoležití v rámci křesťanského miletu Osmanské říše. Z hlediska šíření grekomanie tyto sňatky hrály obzvlášť důležitou roli, neboť mu umožnily dostat se do takové sociální hloubky, které by nemohla dosáhnout žádná jiná veřejná instituce či organizace – to znamená stálý, přímý, soukromý kontakt s vědomím jedné osoby.

***

Tím, že se grekomanie dotýkala intimity rodinných vztahů, předávala se z generace na generaci dál během celého 18. století s důslednou stabilitou a vytrvalostí. Proces probíhal přirozeným bezkonfliktním způsobem v prostředí, které nebylo sice etnický homogenní, ale přesto relativně konsolidované.

V takto modelovaném prostoru aktivní společenská funkce připadla Řekům, což upevnilo jejich pozici městské elity. V důsledku toho se už ke konci 18. století projevila nová tendence, jež se během 19. století přetvořila v zákonitost. Z tradičního respektu vůči

---

¹⁹⁰ viz Příloha č. 1.

Řekům se vyvinula morální norma, a zaujala hlavní místo v systému mravních hodnot plovdivského obyvatelstva.

Grekomanie začala být chápána jako součást modernizace a prosperity. V tomto smyslu se problém s „řeckým“ Plovdivem posunul od Řeků ke grécizmu, který vzhledem k neustálému ubývání řeckých rodin ve městě, byl čím dál tím víc reprodukován, šířen a podporován grécizovanými Bulhary.

3.3 Grekománie v Plovdivu během první poloviny 19. století

Pro Osmanskou říši představuje 19. století období reforem projevujících se dlouhou řadou pokusů liberalizace hospodářství a modernizace armádní i státní struktury. Do velké míry tyto modernizační procesy byly provokovány neustále zvyšujícím se obchodním obratem mezi státy západní Evropy a říší. Celkové oživení mezinárodních politických a ekonomických kontaktů působilo velmi příznivě na vývoj místního zemědělství a řemeslnické výroby. Spolu s Cařihradem, Drinopolem a Soluní si Plovdiv upevnil místo mezi největšími obchodními a průmyslovými centry na evropském území říše.

Na počátku století se v plovdivském regionu pěstovalo obilí, rýže, sezam, různé druhy zeleniny a ovoce, které se transportovaly do Drinopolu a odtamtud po celé Evropě. Ve 20. letech 19. století se Plovdiv stal hlavním zásobovacím zdrojem Cařihradu. V roce 1824 například osmanské úřady v Drinopolu dostaly nařízení posílat do Cařihradu veškerou rýži z plovdivského kraje. Silný impuls pro zvýšení zemědělské výroby představovaly i státní objednávky pro potřeby nově vzniklé moderní armády.¹⁹¹

Státním objednávkám vděčily za svou prosperitu také plovdivské esnafy. Již v předešlých stoletích jim osmanská vláda projevovala přízeň. Mistři soukenického esnafu např. využívali speciální privilegia na trzích v Anatólii a na Blízkém východě. Po roce 1826 se státní objednávky u soukeníků výrazně zvýšily, což způsobilo, že se soukenický esnaf stal obrovskou organizací, která kontrolovala a koordinovala textilní řemeslnickou výrobu celého regionu. V důsledku toho v textilním průmyslu vznikaly i první manufaktury. V 30. letech 19. století známý mistr soukeník Atanas Gjumjušgerdan založil manufakturu, která zapojila do výroby přes dvacet rodopských vesnic a zaměstnávala 50 – 60 námezdních dělníků, mistrů, techniků a dozorců.

---

¹⁹¹ Генчев, Н. Възрожденскит..., с. 42 – 61.

V tomto období se obchodní kapitál začal postupně oddělovat od ekonomické struktury esnafu. Například Kiriak Melkon, který byl během let 1811 – 1820 hlavním mistrem soukenického esnafu, se začal zabývat převážně obchodováním na Blízkém východě. Argir Kujumdžioğlu a Konstantin Mandradžioğlu, vážení členové esnafu, se také věnovali výhradně obchodu a založili své obchodní pobočky resp. ve Vídni a v Kalkatě.

Během 30. let 19. století padl státní monopol na pšenici, byla zrušena vnitřní cla a Vysoká porta oficiálně potvrdila už existující obchodní privilegia západoevropských států. To všechno velmi příznivě zapůsobilo na vývoj obchodu. Hlavními obchodními partnery Plovdivu byly Anglie a Habsburská říše, ale zájem o místní trhy začaly projevovat i Francie a Rusko.

Jako zástupci různých anglických firem v Plovdivu působilo i několik Řeků, britského občanství, z Jónských ostrovů. Do Anglie se vyvážely domácí suroviny a dováželo se tovární zboží. Nakolik byl místní region důležitý pro Brity, vypovídá i skutečnost, že Anglie byla první západoevropský stát, který zde ke konci 40. let 19. století otevřel své diplomatické zastupitelstvo.

Na druhé místo v obchodním obratu s Evropou se zařadila Habsburská říše. Z Plovdivu se vyváželo obilí, vlna, hedvábí, bavlna a dováželo se německé a rakouské sukno, lněné plátno, železo, ocel, olovo atd. Kvůli intenzivním obchodním stykům s centrální Evropou v polovině století ve Vídni vznikly i dvě obchodní plovdivské firmy, patřící bratrům Kujumdžioğlu a bratrům Gešovým.

3.3.1 Demografické poměry a etnické složení Plovdivu

Zvýšení evropských obchodních zájmů na Balkáně vedlo i k tomu, že si Evropané začali více všimnout místního křesťanského obyvatelstva. Informace o Plovdivu a jeho okolí z první poloviny 19. století jsou ve srovnání se stoletím předešlým mnohem konkrétnější.

I nadále však zůstává otázkou jejich spolehlivost, protože většinou Evropané zakládali svá svědectví na povrchním pozorování a prvních dojmech. Informace, kterou poskytovali, se často nezakládala na jejich znalostech a zkušenostech. Stávalo se, že z celého města poznali jen předměstí a blízké okolí nebo některý z městských notablů jim představil jenom centrální pahorky. V souvislosti s tím pak ve svých poznámkách zmiňovali buď pouze Bulhary či pouze Řeky nebo všeobecně křesťany.

V roce 1805 francouzský cestovatel François Pouqueville si o Plovdivu poznamenal: „(...) odtud se začíná cítit bulharské. Jeho (Plovdivu – pozn. B. St.) obyvatelé jsou známí svojí pracovitostí, pohostinností a upřímností. Mezi nimi je také hodně křesťanů, kteří jsou přívrženci řeckého vyznání.“¹⁹²

Angličan Barker, který navštívil Plovdiv v roce 1827, mluví pouze o Bulharech ve městě: „(...) obyvatelstvo Plovdivu podle nejlepších informací, které mám, se skládá z následujících rodin: tureckých – 5 - 6 tisíc, bulharských – 1 500, římskokatolických – 200, cikánských – 200, arménských – 50, židovských – 40. V eparchii¹⁹³ je 180 měst a vesnic, všechny jsou bulharské a pouze čtyři řecké“.¹⁹⁴

Jiný západní autor A. Jägerschmid sestavil v roce 1827 první městský plán. Mezi pravoslavnými křesťany v Plovdivu odlišil jenom Řeky. Město prý mělo 55 000 obyvatel, z toho bylo 30 000 Řeků, 2 000 Arménů, 8 000 Turků a 5 000 katolíků.¹⁹⁵ Při rozlišení plovdivského obyvatelstva vycházel z náboženského vyznání. Pravoslavné charakterizoval jako Řeky – do této kategorie zařadil i Bulhary.

Více informací o etnickém složení města přináší A. Boué, který na Balkáně prováděl geologický výzkum (1828): „Filipopolis, Filipopol u Bulharů, Filibé u Turků, je jedno z nejvíce vzkvétajících měst v Thrákii. (...) Má význačný tranzitní obchod a kromě toho jeho obyvatelé, kteří se zabývají průmyslem – Řekové, Arméni, Židé - vyvinuli zahraniční a bankovní obchod, který staví Filipopolis na jedno z prvních míst mezi obchodními městy Turecka. Město má kolem 25 000 domů s 90 nebo 100 tisíci obyvateli - směsice Bulharů, Řeků, muslimů, částečně Bulharů, ke kterým náleží jistý počet Židů a Arménů“.¹⁹⁶

---

¹⁹² Непресъхващи извори..., с. 253; „(...) Оттук започва да се чувства българското. Неговите жители се славят като много трудолюбиви, гостоприемни и искрени. Между тях има много християни, които са привърженици на гръцкото вероизповедание.“

¹⁹³ Епархия (епархия) - církevní okres.

¹⁹⁴ Генчев, Н. Възрожденският..., с. 63; „Населението на Пловдив, според най-добрите сведения, които имам, е съставено от следните фамилии: турски – 5-6 хиляди, български – 1500, римокатолически – 200, цигани – 200, арменци – 50, евреи – 40. В епархията има 180 градове и села, всичките български и само четири гръцки.“

¹⁹⁵ Тамtéž, s. 63.

¹⁹⁶ Тамtéž, s. 64; „Филипополис, Филипопол у българите, Филибе у турците, е един от най-цветущите градове на Тракия. (...) Той има една значителна транзитна търговия, а освен това неговите жители, които се занимават с индустрия – гърци, арменци, евреи, са развили една външна и банкова търговия, която поставя Филипополис на едно от първите места сред търговските градове на Турция. Той наброява около 25 хиляди къщи с 90 или 100 хиляди жители – смесица от българи, гърци, мюсюлмани, отчасти българи, към които спадат известен брой евреи и арменци.“

Jeden z mála autorů, kteří se pokoušejí o hlubší rozlišení a vidí rozdíly mezi národnostmi Osmanské říše, je C. Sayger. Podle jeho popisu Turci mají „těžkou povahu a mužnou krásu“. Mezi obyvatelstvem říše prý můžeme snadno rozeznat „olivovou barvu pleti asiátů, krásné a pravidelné rysy Řeků, Istivé tváře Arménů, otevřený výraz Bulharů, neupřímný pohled Žida, nažloutlou tvář Cikána“.¹⁹⁷

Velmi zajímavé je jeho porovnání Bulharů s Řeky: „Ve srovnání s ostatními křesťany v říši zřejmě snášejí (Bulhaři – pozn. B. St.) jho s větší důstojností a ukazují dokonce i pod jhem nezávislost (...). Řecká krev je hezčí a tváře mají urozenější. Bulhar je větší a má větší výdrž, ještě má ve svých rysech upřímnost, nezávislost a čistotu, která chybí Řekům (...). Ve městech jsou si bližší, ale na venkově žijí v oddělených vesnicích“.¹⁹⁸

Další západní autor Syrien Robert popisuje řecké dominantní postavení v Plovdivu (1844): „Filibe nemá více než 40 tisíc obyvatel. (...) Řeků, nazývaných cincary, je ve Filibe možná mnohem více než samotných Bulharů, také ve všech školách se učí řečtina.(...) Filibe, kde turecké obyvatelstvo je stále ještě dost početné, bývá považováno za součást tureckých oblastí, ale od Pazardžiku dál, vzdáleno 8 levgy, směrem k horám, je všechno osídlené Bulhary.“¹⁹⁹

V roce 1833 navštívil Plovdiv francouzský básník a spisovatel A. de Lamartine. Podle něj město mělo 30 000 obyvatel. Řekové prý byli dobře vzdělaní a zabývali se obchodem. Ti významnější posílali své děti studovat do Maďarska. V Plovdivu se seznámil se třemi „okouzujícími mladými Řeky, důstojnými podle svého ducha a energie, jiného osudu a jiné vlasti“.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Френски пътеписи..., с. 151; „(...) тежко държание и мъжествена красота.“, „(...) маслинения тен на азиатците, красивите правилни черти на гърците, лукавите лица на арменците, откритото изражение на българите, неискрения поглед на евреина, жълтеникавото лице на циганина.“

¹⁹⁸ Тамтѣж, с. 151, с. 181; „В сравнение с останалите християни в империята изглежда понасят игото с повече достойнство и показват даже и под робството независимост.“, „(...) гръцката кръв е похубава и лицето им по-благородно. Българинът е по-едър, по-издържлив на умора и има в чертите си прямота, независимост и чистота, които липсват на гърците. (...) В градовете са по-сближени, но на село живеят в отделни села.“

¹⁹⁹ Непресъхващи извори..., с. 287 – 288; „Филибе няма повече от 40 хиляди жители. (...) Гърците, наричани цинцари, във Филибе са може би повече от самите българи, също така във всички училища се учи гръцки език. (...) Филибе, където турското население е все още многобройно, се смята, че е част от турските области, но от Пазарджик нататък, разположен на 8 левги по-далече по посока към планините, всичко е населено с българи.“

²⁰⁰ Френски пътеписи..., с. 227; „очарователни млади гърци, достойни по дух и енергия за друга съдба и друга родина.“

Ve svých poznámkách se Lamartine vůbec nezmiňuje o Bulharech v Plovdivu, ale protože je dobře znal, nelze tuto skutečnost opomenout. Ve svém cestopisu podrobně popisuje vesnice Jenikjoji (dnešní Vetren, okres Pazardžik) a další podbalkánské osady, které považoval za zcela bulharské. Bulhaři podle Lamartina se hodně podobali švýcarským a savojským venkovanům. „Prostoduché, měkké, pracovité, plné úcty vůči kněžím a s horlivostí v náboženství, toto je východní pravoslaví. Kněží jsou prostí venkované, oráči jako oni.“²⁰¹

V Plovdivu Lamartine zůstal tři dni. Jeho hostitelem byl Moridis (Mavridi, grekoman podle Moravenova). Během tohoto pobytu přišli pozdravit Lamartina představitelé místní honorace - „Turci, Řekové a Arméni“.²⁰² V podstatě ho navštívili bulharští obchodníci Válko a Stojan Čalčkovi, Vlasaki Tončevič, Stojan a Válko Kurtovič, Iskro Kesjakov, Antoni Stojanovič, Gešooglu a Nešooglu, které on považoval za Řeky, neboť mu byli tak představeni a kromě toho mluvili jen řecky.²⁰³ N. Genčev a K. M. Apostolidis z toho soudí, že zmínění Bulhaři tehdy byli ještě horlivými grekomany.

V roce 1819 byla ve Vídni vydána kniha plovdivského kněze a učitele popa Konstantina Ikonoma. Kniha je napsána v řečtině a jmenuje se „Naráčnik na plovdivskata eparchija“ (Příručka plovdivské eparchie) a byla napsaná na objednávku metropolitě Paisije (1817 - 1819), který ji celou financoval. V „Příručce“ Konstantin Ikonom píše: „Obyvatelé tohoto města jsou z 5 rodů: Turci, pravoslavní křesťané, kteří se nazývají Romei, Arméni, manicheje, tj. obecně nazývaní pavlikjane,(...)a Židé.“²⁰⁴

Dále autor rozděluje plovdivské občany do 15 skupin, z nichž 11 prý patří Turkům, 3 východním křesťanům, tj. Romeům, 1 Arménům, Židům a pavlikjanům. Turci prý mluvili turecky, Židé – židovsky, Arméni - většinou turecky, Romei – prostou novořečtinou a pavlikjané – slovansky.

---

²⁰¹ Тамтѣж, с. 229; „Простовати, меки, работливи, изпълнени с уважение към свещениците си и с усърдие в религията, това е източното православие. Свещениците са прости селяни, орачи като тях.“

²⁰² Тамтѣж, с. 226.

²⁰³ Генчев, Н. Възрожденският..., с. 81.

²⁰⁴ Непресъхващи извори..., с. 259; „Жителите на този град са от 5 рода: турци, православни християни, които се наричат ромеи, арменци, манихеи, т.е. обикновено наричаните павликяни, (...) и евреи.“

Lze předpokládat, že Konstantinos Ikonomos pod pojmem pavlikjané mínil ty Bulhary, kteří byli katolického vyznání. Tento pojem používalo i více autorů z období novověku. Pojmem Romei myslel Řeky tj. bývalé obyvatele Byzance.

Na základě svědectví K. Ikonoma, Nikolaj Genčev připouští, že Plovdiv na počátku 19. století měl kolem 45 000 obyvatel: 33 000 Turků, 9 000 Romeů, 3 000 pavlikjanů, Arménů a Židů.²⁰⁵ Přibližně stejný počet obyvatel dokládá i řada dalších zdrojů: G. Engelman (1820), E. Cortannbert (1826), Edinburský dějepisný slovník (1827), Neofit Bozveli (1835), V. Parisot (1832), Časopis francouzského statistického sdružení (1838), J. Hellert (1843), J. Tancoque (1843).²⁰⁶

Informace Konstantina Ikonoma si zaslouží pozornost i z jiného hlediska. Otázkou zůstává, proč se ve své knize vůbec nezmínil o přítomnosti Bulharů v Plovdivu. Samotný Konstantin Ikonom pocházel ze známé grekomanské vesnice Voden. Byl učitelem na helénské škole v Plovdivu a řadu let zastával vyšší funkce v církevní radě metropole. Dalo by se předpokládat, že velmi dobře znal Plovdiv.

Otázkou je, proč nezmiňuje Bulhary. Úvahu, že v Plovdivu třeba nežili pravoslavní Bulhaři, popírá Kondika soukenického esnafu, která jednoznačně svědčí o bulharské přítomnosti ve městě. Z celkem 1657 jmen by se 690 dalo uznat za bulharská lidová.²⁰⁷ Pravda je, že tato data se týkají celé první poloviny 19. století. Nicméně Kondika ukazuje, že v období 1800 – 1817, když K. Ikonom psal svou knihu, bylo jmenováno celkem 328 nových mistrů a mezi jejich jmény se nachází i několik bulharských lidových např. Tano, Petko, Stojan aj.²⁰⁸ I K. Ikonom pravoslavné obyvatelstvo Plovdivu označoval Řeky.

Bulharskou přítomnost v Plovdivu potvrzuje také Kodex plovdivské metropole. V řadě dokumentů ze stejného období jsou uvedené podpisy Bulharů: chadži Stoju, Dimo, Vălko, Petăr, chadži Pavel Cone, Peju, Najden aj. Z toho vyplývá, že nelze z etnické skladby Plovdivu vyloučit Bulhary.²⁰⁹

Úvaha, že K. Ikonomos schválně přehlížel Bulhary v Plovdivu, a proto se o nich nezmínil, by také neobstála důkladnému zkoumání, neboť bychom měli zároveň připustit,

---

²⁰⁵ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 63.

²⁰⁶ Тамtéž, с. 63 - 65.

²⁰⁷ Флорева, Е., Ор. cit., с. 145.

²⁰⁸ Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски..., с. 82 – 140.

²⁰⁹ Снегаров, Ив., Ор. cit., с. 254, 271, 283, 290, 298.

že autor měl k tomu závažný důvod. Což by mohlo znamenat, že v Plovdivu existovala rivalita mezi Bulhary a Řeky.

Prameny ale neposkytují informaci o takovém konfliktu. Ten se začal projevovat až v druhé polovině 19. století. Přesto kdyby byl, nezůstalo by dílo K. Ikonoma bez reakce ze strany Bulharů, tak jak by se stalo v 70. letech, když Bulhaři jasně deklarovali své emancipační ambice. Tehdy každý pokus přehlédnout jejich působení na společenském „jevišti“ vyvolával ostrou reakci.

Proto možná jako nejpravděpodobnější se jeví úvaha, že v Plovdivu Bulhaři byli, ale zřejmě většina byla grécizovaná. Tuto úvahu podporuje i K. M. Apostolidis, který předpokládá, že K. Ikonomos určoval etnické skupiny v Plovdivu podle komunikačního jazyka. To, že všichni pravoslavní křesťané prý mluvili i psali řecky, způsobilo, že se zmínil pouze o Romeích, tj. o Řecích.

Jako nový zdroj informace se od 30. let 19. století objevují i domácí (bulharské) prameny, což nám umožňuje s větší přesností zrekonstruovat etnické složení a národnostní poměry v Plovdivu.

Ve své učebnici dějepisu, vydané v roce 1835, Neofit Bozveli uvádí počet obyvatelstva Plovdivu: 30 000 – Turků, Řeků, Bulharů, Arménů, Židů a „někteří“ pavlikjané. Město mělo osm kostelů, metropoli a jednu helénskou školu. V okolí se nacházela města s bulharským obyvatelstvem – Panagjurište, Koprivštica, Klisura, Sopot, Karlovo, Kalofer.²¹⁰

Speciální pozornost Plovdivu věnuje ve své učebnici i Konstantin Fotinov (1843). Zde popisuje Plovdiv takto: „Filipopolci jsou dobří a poctiví obchodníci, ale s učením jsou na tom špatně, protože mají jen jednu helénskou školu a dvě základní, řecké. Slovanobulharskou – ani jednu. Ačkoliv jsou od přírody skoro všichni Bulhaři a z bulharského kořene zrození. (...) Kostelů mají sedm, ve kterých se čte jenom helénsky, jakoby se bojí, že Bůh neumí bulharsky anebo se mu hnusí a neslyší modlitby.“²¹¹

---

²¹⁰ Непресъхващи извори..., с. 263.

²¹¹ Тамtéж, с. 283; „Филипополци са добри и почтени търговци, но в учението хич ги няма, понеже имат само едно елинско училище и две алилодидактически гръцки. Славянобългарско – ни едно. Макар че природно, са почти вси българи и от българска жица произведени. (...) Черкви имат седем, в които все елински четат, сякаш се боят, че Господ не знае български или се гнуси и не чува молитвите.“

Celkem vzato prameny zobrazují Plovdiv v první polovině 19. století jako významné velké město Osmanské říše, které mělo kolem 30 – 40 tisíc obyvatel (podle přesnějších výpočtů Št. Šterionova měl Plovdiv 39. 385 občanů, z toho 15. 578 Řeků, čili 39,55%²¹²).

Zde i nadále žili Turci, Řekové, Bulhaři, Arméni, Židé, Cikáni a pavlikjané. Na přelomu století město prožilo řadu epidemií moru a cholery, což způsobilo výrazný pokles počtu místního muslimského obyvatelstva.²¹³ Během tohoto období se definitivně formovaly i bulharské čtvrti na předměstích - Maraša, Kašijaka a Nová machala. V Maraši kromě Bulharů bydlelo i pár židovských rodin, a v Karšijaku – male množství muslimů; Nová machala byla zcela bulharská.

Po vzniku řeckého království v roce 1830 se snížil počet Řeků ve městě. V souvislosti s tím se změnila etnická charakteristika obyvatelstva na pahorcích v centru města – značně se totiž zvýšil počet bulharských rodin, pocházejících převážně z řad nových přistěhovalců.

N. Genčev uvádí statistický přehled, sestavený z údajů Moravenova rukopisu, který je dobrou ilustrací těchto demografických poměrů²¹⁴:

- bulharské domy – 141
- domy gudilů (grécizovaní Bulhaři) – 94
- domy langerů (grécizovaní Bulhaři) – 36
- domy cincarů (etnicky blízcí Rumunům) – 12
- domy Albánců – 7
- domy pomáků (bulharští muslimové) – 9
- domy Řeků přistěhovalců – 14
- domy Bulharů s dětmi gudili – 41
- domy Bulharů „občasných gudilů“ - 4
- domy obyvatel neoznačené národnosti - 63

---

²¹² Щерионов, Ц.,Ор. cit., s. 153.

²¹³ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 66.

²¹⁴ Тамтѣж, с. 67.

Na základě této statistiky N. Genčev usuzuje, že obyvatelé centrálních pahorků byli převážně Bulhaři (316 bulharských domů proti pouhým 14 řeckým) a připouští, že celé město bylo zcela „pobulharštěno“: „když v polovině století i tradiční pevnosti plovdivského grécizmu – pahorky, jsou již pobulharštěné, tak co zbývá pro ostatní části města, o kterých nikdo nepochybuje, že jak Karšijaka, tak Maraša i Nová machala jsou téměř čistě bulharské čtvrti“.²¹⁵

Když se ale na tuto statistiku podíváme z hlediska grécizace obyvatelstva, čísla budou poněkud jiná. Sečteme-li dohromady veškeré domy označené jako gudilské, langerské, s dětmi gudili a „občasní gudili“ dostáváme se k číslu 189, přidáme-li k němu 12 domů cincarů, kteří byli tradičně grekomany, pak počet domů grekomanských s domy řeckými činí 201.

Takto pojatá, uvedená statistika ukazuje, že i během první poloviny 19. století pahorky byly i nadále „řeckou pevností“. Samotný N. Genčev přiznává, že asi 55% nových bulharských přistěhovalců bylo v různých stupních grécizováno. V tomto smyslu sotva můžeme mluvit o „pobulharštěném“ městě, ale spíš o městě grekomanů.

Později, z hlediska bulharsko-řeckého konfliktu, bulharská historiografie potřebovala zdůraznit, že ještě ke konci 18. století a na počátku 19. století Bulhaři představovali ve městě výraznou etnickou skupinu a jejich počet neustále rostl. Tím pádem se zvyšoval i jejich podíl jak v ekonomickém, tak i ve společenském životě Plovdivu. Když však zdůrazňujeme „bulharský“ podíl, měli bychom brát na vědomí, že podporováním místních společných profesionálních a kulturních organizací, které měly výhradně „řeckou“ formu a vzhled, Bulhaři přispívali k utvrzování obrazu Řeků jako etnika – dominanty a s růstem počtů Bulharů ve městě rostl i počet grekomanů.

Plovdivští křesťané i nadále žili a pracovali společně i celá jejich životní aktivita směřovala ke společným křesťanským hodnotám. Pokračovaly tedy tendence, které charakterizovaly plovdivskou pravoslavnou obec již v 18. století – správa veřejných institucí a organizací jako byly kostely, školy, nemocnice, obec, zůstávala kolektivní záležitostí.

---

²¹⁵ Тамтѣж, с. 67 - 68.; „Щом към средата на века дори традиционните крепости на пловдивския гърцизъм – тепетата са вече побългарени, то какво остава за другите части на града, след като никои не се съмнява, че както Каршияка, така и Мараша и Новата махала са почти чисто български квартали.“

3.3.2 Esnafy a vývoj grekomanie

Organizace a struktura esnafů se ani v 19. století nezměnila. K pěti starým esnafům, které v Plovdivu existovaly již v 18. století, se přidalo ještě dalších sedm. Přestože informace ohledně jejich etnického složení jsou neúplné a sporadické, dají se získat některá data z metropolitní dokumentace.

Na prvním místě je patrné, že v 19. století se v místních esnafech výrazně zvýšil počet Bulharů. Ještě v roce 1799 se v Kodeksu metropole objevovaly jména bulharského původu: chadži Manjo Stojču, Ivan Triču, Marko Stojanu, chadži Stojčo. Ve 20. letech 19. století se počet těchto jmen zdvojnásobil. Bulhaři se vyskytovali v esnafech kožešníků, krejčích, zlatníků, pekařů, zedníků, obuvníků a dokonce i v esnafu zahradníků. V dokumentaci z 30. let 19. století se objevují i podpisy Bulharů - hlavních mistrů. Například v dokumentech z roku 1833 - 1836 se jako hlavní mistři podepisovali: za kožešníky Bončo Milju a Gančo Michail; za soukeníky chadži Nenu Rajku; za hokynáře Konstantin Žeku a Atanasij Vălku.²¹⁶

I během 19. století největším a nejvlivnějším zůstal esnaf soukeníků. Na to poukazuje i další statistický přehled N. Genčeva podle Moravenova rukopisu, který poskytuje informace o profesích majitelů 230 domů na pahorcích. Z nich 54 patřilo soukeníkům a ostatních 176 bylo rozděleno mezi kněží, obchodníky, učitele, lékaře a mistry ze zbývajících 37 druhů řemesel.²¹⁷

Ohledně etnické charakteristiky soukenického esnafu je v bulharské historiografii obecně přijat názor, že v tomto období většina jeho členů byla bulharského původu. Ve svém etnogenetickém průzkumu Kondiky esnafu Elena Floreva klasifikuje seznam s 1657 jmény takto: 690 – bulharská lidová; 906 – církevní (což znamená, že by mohly patřit jak Řekům, tak i Bulharům); 26 - řecká lidová; 12 – pouze příjmení a u 21 nelze určit původ.²¹⁸ I když z této klasifikace je patrná početná bulharská přítomnost, samotná El. Floreva se zdržuje komentáře o tom, které etnikum mělo převahu v esnafu. V již citované rozsáhlé monografii o renesančním Plovdivu přijímá N. Genčev výsledky výzkumu El.

---

²¹⁶ Снегаров, Ив., *Op. cit.*, s. 205.

²¹⁷ Генчев, Н., *Възрожденският...*, с. 82 – 83.

²¹⁸ Флорева, Е., *Op. cit.*, s. 145.

Florevy a používá je na podporu své teze o „pobulharštění“ nejen soukenického sdružení, ale i celého města.²¹⁹

Stanovisko o bulharském charakteru soukenického esnafu zastává i další historiograf bulharského obrození Christo Gandev. Podle něj většina křestních jmen v Kondice měla bulharský původ, ale aby byla přizpůsobená řeckým fonetickým pravidlům, byla zapsaná s řeckými koncovkami. Kromě toho u některých jmen bylo uvedeno místo narození, podle kterého se dá určit, že většina nových mistrů pochází z měst či vesnic převážně bulharských.²²⁰

Ve věci církevních jmen v Kondice připouští Chr. Gandev, že by se měla rozdělit rovným dílem mezi Bulhary a Řeky a že, pokud řeckých lidových jmen je méně než bulharských, lze předpokládat, že i církevních řeckých jmen bude menší počet.

Názor Chr. Gandeva, i když na první pohled objektivní, je poněkud diskutabilní. Nemáme totiž žádný důvod se domnívat, že jenom 50% církevních jmen bylo řeckých. Čistě hypoteticky by se dalo připustit, že třeba všech 906 církevních jmen bylo řeckých. Když k tomu přidáme 26 řeckých lidových jmen, dostáváme se do počtu přes tisíc. To je sice málo pravděpodobné, ale teoreticky možné.

Poslední zásah do této „jmenné“ polemiky přináší K. M. Apostolidis, který vyjadřuje mínění, že někteří Řekové v esnafu mohli mít bulharská lidová jména a zdůvodňuje to tím, že vysvětluje málo známou praxi ve vztazích plovdivských občanů.

Kvůli úzkým profesionálním a společenským kontaktům Bulhaři a Řekové si velmi často navzájem svědčili na svatbách. Jak v bulharské tak v řecké lidové tradici osoba svatebního svědka byla velmi váženou. Její výhradní právo bylo jít za kmotra a vybrat jméno dítěte, takže se stávalo, že děti z řeckých rodin mívali bulharská jména jako například Stojčo, Jončo, Vălčo. Naopak děti z bulharských rodin dostávaly jména řecká např. Chariolas, Kimon, Perikl.

Apostolidis uvádí řadu bohatých a známých Řeků s bulharskými jmény: Atanas Jovančoglu, velkostatkář; Michail Dobroglu a Vălko Metaxa - velkoobchodníci; Pančoglu

---

²¹⁹ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 66 – 67.

²²⁰ Гандев, Хр., Op. cit., s. 43.

(odvozeno od Pančo), Stoilady (od Stoil), Petkidis (od Petko) – obchodníci; Stojanopulos (od Stojan) - architekt; Slavi Slavidis - zubař; Argir Dani – továrník aj.²²¹

Zvýšený počet Bulharů v soukenickém esnafu, by se dal prokázat i z jiného úhlu pohledu na záznamy v Kondice. V roce 1806 londža (shromáždění všech mistrů) přijala rozhodnutí změnit poplatky za povýšení na mistra. Podle tohoto rozhodnutí každý nově povýšený, který byl synem mistra, platil poplatek 50 grošů; pro ostatní činil poplatek 100 grošů. V dalších letech poplatky rostly, resp. za rok 1807 – 1817 byly 125 grošů pro „syny“ a 250 grošů pro ostatní. Od roku 1817 a dále byl poplatek 100 grošů pro „syny“ a 200 grošů pro ostatní.

Ze seznamu nově povýšených mistrů je vidět, že za rok 1806 bylo jmenováno mistrem celkem 26 lidí, z toho pouze 6 platilo 50 grošů. Zbývajících 20 zaplatilo celý poplatek. Za rok 1807 – 1808 z celkem 15 nově jmenovaných mistrů, jich zaplatilo plný poplatek 10. V roce 1811, z celkem 26 nově jmenovaných, zaplatilo celý poplatek 23. Ještě větší byl počet „nových“ v roce 1817. Tehdy z 50 nově jmenovaných mistrů 41 zaplatilo plný poplatek.²²²

Tato čísla ukazují tendence rychlého zvyšování počtu nových členů v esnafu. Když vezmeme v úvahu, že na začátku století se do Plovdivu přistěhovalo velké množství Bulharů z okolních osad, můžeme připustit, že nemalé množství nových mistrů by mohlo mít bulharský etnický původ, což by spolehlivě podpořilo stanovisko o bulharské převaze v esnafu.

Přesto soukenický esnaf zůstal grekomanský až do roku 1859, kdy se Bulhaři oddělili a založili si svůj vlastní. Vedení esnafu i nadále bylo v řeckých rukách a jazykem komunikace zůstávala řečtina, takže noví členové se dostávali do stále grécizovaného prostředí.

Hodně takovýchto příkladů obsahuje Moravenův rukopis. Zde uvedeme několik z nich:

Pop Gondi - gudila, před tím byl soukeníkem (asi na počátku 19. století – pozn. B. St.) a usiloval o řecké občanství. Protože byl bezdětný, adoptoval dceru Bulhara Georgie

---

²²¹ Апостолидис, К. М., История на Пловдив..., с. 371.

²²² Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев, Кондика на Пловдивския абаджийски..., с. 106 – 141.

Panajotina. Později ji pop Gondi provdal za Georgi, langera a tím prodloužil grekomanskou linii do další generace.²²³

Janko Kozmoglu – gudila, jeho děda z matčiny strany byl původem z Pirotu nebo Niš, Bulhar. Do Plovdivu přišel na počátku 19. století a jmenoval se Joca. Vstoupil do soukenického esnafu a změnil si jméno na Josif. Josif měl dvě dcery, kterým dal řecká jména: Eleni a Theopi. Theopi se provdala za chadži Kozma Abadži, soukeníka, langera. Z tohoto manželství se narodilo pět dětí a všechny měly řecká jména.²²⁴

Gjuzel (krásný) Janko – gudila, soukeník. Přišel z okolních bulharských vesnic a než se vyučil soukeníkem, stal se gudilem.²²⁵

Janko Samuilov – soukeník, grekoman do takové míry, že získal řecké občanství, oženil se s Kašidyho dcerou, která pocházela ze silně grécizované rodiny.²²⁶

Dobrou ukázkou pověsti soukenického esnafu jsou Moravenovy poznámky při popisu Nebet-tepe²²⁷: „pro tyto tři domy neznám majitele, ale tím, že sedí v esnafu, jsou rozhodně gudili nebo z těch, kdo se stydí přiznat svou národnost. (...) Tyto domy jsou mi neznámé, komu náleží, ale jsou lidé-esnaf a jakožto cizinci vzali si plovdivské *kokony*“.²²⁸

Stabilita grécismu v soukenickém esnafu by se dala vysvětlit dvěma okolnostmi. Na jedné straně v Plovdivu chyběly bulharské, nejen veřejné, ale i profesionální instituce, které by mohly poskytnout Bulharům pocit sounáležitosti. Na druhé straně v esnafu Bulhaři a Řekové společně hájili své ekonomické zájmy. Organizace fungovala jako celek, který se staral o prosperitu všech svých členů bez ohledu na jejich etnický původ. Přestože esnafy byly sdružení jednotlivých řemeslníků, kteří si do velké míry zachovali svou samostatnost, vzájemná podpora a koordinované postupy byly nezbytně důležité pro jejich existenci.

---

²²³ Моравенов, К., Op. cit., s. 52.

²²⁴ Tamtéž, s. 78.

²²⁵ Tamtéž, s. 52.

²²⁶ Tamtéž, s. 125.

²²⁷ Tamtéž, s. 53; „Тия трите къщи им не зная сайбйит, че седят еснафлии, но непременно са гудили или от ония, които се срамуват да казват народността си. (...) Тия къщи ми са непознати кому надлежават именно, но са хора еснаф и без значение, като са чужденци, взели си пловдивски кокони.“

²²⁸ Kokona (кокона) - pojmem *kokona* plovdivští Bulhaři nazývali Řekyně a přidávali mu konotace pohrdání i zesměšňování.

Soukeníci prodávali svoje zboží v Cařihradu, Smyrně, Halepu, Afionu, Kalkatě, Alexandrii, Moskvě, Astrachanu, Galaci, Bukurešti, Brašově, Budapešti, Vídni, atd. Takové vzdálené a riskantní cesty by stěží mohl zvládnout jednotlivec. Během 40. let 19. století se často opakovaly stížnosti na lupiče a přepadení na cestách. Proto londža rozhodla, že mistři už budou cestovat ve skupinách po 10 – 20 lidech, aby se navzájem chránili.

Velmi důležitou kolektivní funkcí esnafu byla kontrola trhu. V roce 1817 se uskutečnilo shromáždění všech soukeníků z Plovdivu, Karlova, Sopotu, Klisury a Koprivšnice. Řešily se otázky ohledně jednotnosti zboží, cen a rozdělení regionů prodeje. Kromě toho byl upřesněn systém poskytování kreditů a principy vzájemných vztahů. Kvůli zvýšené konkurenci na počátku století plovdivský esnaf barvířů zakázal barvířským esnafům v Karlově a Kaloferu, aby přijímaly zakázky z Plovdivu a okolí, a nařídil jim omezit svou práci jen ve svých městech.²²⁹

Esnafy se zabývali i různými finančními operacemi, ze kterých pak profitovali všichni jejich členové. Pozornost upoutává pokladní hotovost soukenického esnafu, která v 30. letech 19. století činila kolem 200 000 grošů, to byla obrovská částka v porovnání s penězi ostatních esnafů, sotva dosahující 10 – 15 000 grošů.²³⁰

Velmi rozšířenou praxí bylo poskytování půjček s ročním úrokem 8%, 10% či 15%, nebo výhodné investice společných peněz. Výplatní listina z 2. února 1830 svědčí, že plovdivské esnafy půjčily peníze místnímu osmanskému prefektovi Sjulejman-paša a po splácení dluhu dostaly celkem 35 000 grošů i s úroky.²³¹

V dokumentu z 2. listopadu 1820 mistři soukenického esnafu vypověděli, že dali společné peníze ve výši 12 710 grošů tehdejšímu hlavnímu mistrovi Kirijaku Melkonovi, aby je investoval. K. Melkon „naložil dobře s penězi“ a předal zvýšenou částku o úroky novému hlavnímu mistrovi. Svými podpisy mistři soukeníci potvrdili, že „účet je zdravý a beze zbytků“.²³²

Plovdivské esnafy se aktivně účastnily i veřejného života pravoslavné obce. Byly jedním z hlavních sponzorů rekonstrukcí a staveb kostelů, finančně podporovaly místní školy, nemocnice, vdovy, sirotky atd. Běžná praxe byla, že peníze sirotků se dávaly k

---

²²⁹ Снегаров, Ив. *Op. cit.*, s. 200.

²³⁰ Запрянова, С., *Op. cit.*, s. 509.

²³¹ *Tamtéž*, s. 307.

²³² *Tamtéž*, s. 268.

dispozici esnafům jako úroková půjčka. Esnaf se pak zavázal zvýšit základ a až dotyčný dosáhne plnoletosti, peníze i s úroky mu vyplatit.²³³

Jejich charitativní činnost se vztahovala na všechny pravoslavné občany města. V Kondice soukenického esnafu bylo 12. května 1801 zaznamenáno, proč a komu byly vyplacené peníze z esnafské pokladny: „jednomu otci, jemuž lupiči unesli syna“, „jednomu chudému, kterého budou ženit“, „jedné postižené ženě“, „kostelu *Sv. Dimitra*“, „na stavbu mostu“, „jedné chudé, která bude vdávat dceru“, „na pohřeb jedné chudé“ atd.²³⁴

Jinými slovy esnafy, obzvláště soukenický, ve své profesionální i veřejné roli vystupovaly spíše jako organizace pravoslavných křesťanů, nikoli jako organizace Řeků či jiné národnosti. Za období 1781 – 1843 není v žádném ze všech 413 dokumentů Kodexu metropole ani zmínka, že by se řešil případ etnického konfliktu či etnického násilí. To samé můžeme tvrdit o Kondice soukenického esnafu (1685 – 1856).

O konfliktu mezi esnafy a metropolí za vladyky Joasafa (1809 – 1816) poskytuje informace K. Moravenov. Tehdy prý chtěly esnafy zrušit „vládu archontů“. Vůdce této vzpoury byl Atanas Politoglu, hlavní mistr soukeníků a známý grekoman. Přesto, že vladyka internoval několik mistrů ze soukenického esnafu v Belaštinském klášteře, nepřestaly esnafy bojovat a fungovaly jako jednotný celek. Na konec jejich úsilí vyústilo v odvolání vladyky Joasafa a na jeho místo patriarcha dosadil Paisije Elasonec (1817 – 1819), který si s esnafy „rozuměl“.²³⁵

V uvedeném incidentu nelze hledat etnický konflikt v tom smyslu, že esnafy byly bulharské a metropole řecká. V čele esnafu stáli společně Řekové, Bulhaři i grekomané. Ještě v roce 1815 patriarcha Kiril napsal vladykovi Joasafovi dopis, ve kterém mu navrhl způsob řešení konfliktu mezi esnafy a archonty. Patriarcha jasně vyzval vladyku k udržení klidu, míru a v podstatě se postavil na stranu esnafů.

Nový metropolita dokázal vyřešit konflikt tím, že povolil esnafům oficiální zastoupení v metropolitní radě. V dokumentaci se zachovala dohoda z 1. června 1818 mezi hlavními mistry esnafů, že v metropolitní radě budou fungovat jako jedno bratrstvo: „Kdo poruší tuto křesťanskou dohodu, ten se podrobuje božímu hněvu a prokletí svatých otců a

---

²³³ Флорева, Е., *Op. cit.*, s. 90.

²³⁴ Tamtéž, s. 98.

²³⁵ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 23.

ať není přijímán ostatními notably a stařešiny.²³⁶ Dokument byl podepsán čtyřmi metropolitními úředníky a jednadvaceti mistry esnafů.

Tento dokument v podstatě jasně dokazuje, kde byla příčina vzpoury. Je patrné, že se jednalo o sociální konflikt, který zákonitě doprovázel proces modernizace v mnoha jiných městech na Balkáně i v Evropě – to když nově formující se třetí stav usiloval o rozšíření svého společenského a politického vlivu.

Sociální charakter tohoto konfliktu podporuje i Ivan Snegarov, který ke svému překladu Kodexu metropole přidal rozsáhlý komentář o obecných poměrech v Plovdivu: „To znamená, že boj se vedl na církevně-veřejné půdě mezi dvěma hospodářskými stavy – bohatým a středně či malomajetným, přičemž první byl zahrnut duchem aristokracie a druhý nesl v duši prvek demokracie. Vidíme jeden druh boje mezi patriciátem a plebem za sociální práva.“²³⁷

3.3.3 Pravoslavná obec

Celkem vzato byla společenská situace v Plovdivu v první polovině 19. století zcela v souladu s politickou a ideovou koncepcí Patriarchátu, která byla založená na křesťanském univerzalizmu. Věřící byli pojmáni za prvé jako křesťané a až pak jako Bulhaři či Řekové.

Stejně chápání plovdivských občanů dokládá i dokumentace Kodexu. Podle svých kanonických pravomocí metropolita představoval duchovního a světského zástupce křesťanů a jako takového ho braly i osmanské úřady. Pravoslavné obyvatelstvo bylo organizováno kolem metropole a mělo možnost, a ne na posledním místě i odvahu, legálně vyjadřovat svou nespokojenost a protest proti některým rozhodnutím centrální moci nebo svévolnosti místní osmanské administrace.

V roce 1834 esnafy s plovdivským metropolitou podali společnou žádost sultánovi, aby byla zrušena nově zavedená daň z vinných hroznů.²³⁸ V roce 1831 se pravoslavní

---

²³⁶ Snegarov, Ив., Ор. cit., s. 259; „Който наруши това християнско съгласие, той да е повинен на гнева на Вседържителя Бога и на клетвите на светите отци и да не бъде приет от другите първенци и старейшини.“

²³⁷ Тамtéž, s. 190; „Значи борбата се водела на църковно-обществена почва две стопански съсловия – богато и средноимотно или малоимотно, от които първото се обхващало от духа на аристокрацията а второто носело в душата си началата на демокрацията. Виждаме един вид борба между патриции и плебеи за социални права.“

²³⁸ Тамtéž, s. 184.

křesťané obrátili na sultána, aby přiřadil Plovdivský okres do sandžaku Čirmen. Svůj požadavek zdůvodnili tím, že místní osmanští správci byli prý příliš chamtiví a nestarali se o blahobyt poddaných.²³⁹

Další dva dokumenty z Kodexu svědčí o tom, jak pravoslavná obec dbala o bezpečnost obyvatelstva. Metropolitní rada jednala s Cařihradem, aby byl vydán zákaz vstupu do Plovdivu chadži Christodulovi Argiriu a Anastasiu Papazoglu. Protože rušili pořádek a páchali škody „plovdivčanům a jinorodcům“, což prý mohli dosvědčit i plovdivští Židé a Arméni.²⁴⁰

Velmi dobrý příklad fungování „systému kolektivní zodpovědnosti“ nacházíme v dopise vladyky Paisje z 5. dubna 1821 patriarchovi Grigoriji V., který byl v podstatě odpovědí na poselství patriarchy ohledně řeckého povstání v témže roce.

Patriarcha vyžadoval od plovdivských občanů, aby zůstali v klidu a demonstrovali věrnost a poslušnost Osmanům. Ve své odpovědi Paisij ujišťoval patriarchu, že všichni křesťané, bohatí a chudí, malí a velcí, ručí jeden za druhého, že budou věrnými poddanými. Dopis kromě metropolity podepsalo ještě pět vyšších církevních úředníků, všichni notáble Plovdivu a Stanimaky a také mistři všech patnácti plovdivských esnafů.²⁴¹

Dalším charakteristickým rysem obrazu pravoslavné křesťanské obce ve městě je charitativní a sponzorská činnost občanů. Metropolitní dokumentace odhaluje, že i v tom případě Bulhaři a Řekové brali společně svou veřejnou povinnost pečovat o křesťanské kostely, školy, nemocnice atd. Existuje velké množství darů a závětí, které byly adresované křesťanům bez rozdílu, zda jsou to Bulhaři nebo Řekové. Skoro ve všech závětích, dokonce i méně majetných občanů, byla odkazována jistá částka místním veřejným institucím.

Samotná křesťanská církev z tohoto období brala své povinnosti v stejném duchu univerzalizmu. V roce 1821 například mniši Bačkovského kláštera si půjčili pro potřeby kláštera 3 000 grošů s 10% ročním úrokem od archonta čelebi Dimitraki Nikoglu. Podmínkou půjčky bylo, že základ musí zůstat jako jistina a roční úrok 30 grošů směl být

---

²³⁹ Tamtéž, s. 185.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 388 – 389.

²⁴¹ Tamtéž, s. 183.

věnován na svatby chudých děvčat z Plovdivu. Dokument neurčuje, jakého etnického původu musely být dívky, aby tuto finanční podporu získaly.²⁴²

Odkázána na společnou péči byla i plovdivská nemocnice. Oficiálně náležela pod pravomoc metropole, ale přímo se o ní starali obyvatelé čtvrti, ve které se nacházela. Jednou ročně pravoslavná obec volila správce nemocnice, který kontroloval její příjmy a výdaje a zařizoval běžné záležitosti. Například v období 1825 – 1826 byl jejím správcem Bulhar Petăr Kožuchar, v období 1832 – 1833 zase Řek pop Sotir a Christodul Nakahčoglu, grekoman.²⁴³

Podstatná část příjmů nemocnice tvořily prostředky z plovdivských kostelů a dary pravoslavných křesťanů. Za finanční rok 1828 – 1829 nemocnice dostávala měsíčně 92 grošů od kostelů, kromě toho jednorázově dostala 357 grošů od metropolitů a 1 861 grošů od esnafů.²⁴⁴ V roce 1833 správce nemocnice vyúčtoval příjem 2 973 grošů převážně z dobročinných peněz.²⁴⁵

Zájem o společný blahobyt se projevoval i v závětech plovdivských občanů. Všechny zachované dokumenty odkazují finanční prostředky pro pět místních kostelů, nemocnici a helénskou školu. Peníze byly věnovány i chudým, sirotkům a také vězňům.²⁴⁶

Závěti místních křesťanů mohou být i dobrou ilustrací toho, do jaké míry byla infiltrovaná grekománie v povědomí tradičních grekomanských rodin, zejména těch majetnějších.

Podle jejich poslední vůle značné finanční částky bývaly věnované řeckým institucím mimo Plovdiv. Například Konstantin Mandradžioглу, potomek Georgia Mandradžioглу, Bulhar, obyvatel Plovdivu od roku 1780, kromě peněz věnovaných Plovdivu, odkázal 1 000 grošů nemocnici v Cařihradu, 1 000 grošů řecké škole v Džubali a 1 000 grošů řecké lidové škole ve Fenéru.²⁴⁷

Další bohatá a silně grécizovaná rodina, Gjumušgerdan, preferovala řecké kulturní organizace i v době, kdy se v Plovdivu začaly objevovat první pokusy o prosazení

---

²⁴² Tamtéž, s. 269

²⁴³ Tamtéž, s. 283.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 295.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 385.

²⁴⁶ viz Příloha č. 3.

²⁴⁷ Чергаров, Ив., *Op. cit.*, s. 310 – 312.

bulharské identity. Ve své závěti z roku 1838 Atanas Gjumjušgerdan, Bulhar, z rodopské vesnice Bojkovo a zakladatel místní větve rodiny, odkázal přes 5 000 grošů místní nemocnici, helénské škole, kostelu *Sv. Dimitra* v Plovdivu, kostelům a klášterům ve Stanimaka a Vodenu, přestože se v té době usilovalo o založení bulharského kostela a bulharské školy ve městě.²⁴⁸

Spravování pravoslavných kostelů v Plovdivu také bylo pojato jako společný úkol místních křesťanů. Na počátku 19. století město mělo celkem pět kostelů – *Sv. Marina*, *Sv. Dimitar*, *Sv.Sv. Konstantin a Elena*, *Sv. Bohorodice* a *Sv. Nedelja*.

Jejich financování bylo z úrokových příjmů, z příjmů vlastního majetku, z odkazů, z různých darů, almužen atd. V případech celkové rekonstrukce určitého kostela obvykle byla organizována dobročinná akce, na které se mohli podílet všichni občané.

Měli bychom poznamenat, že v pramenech první poloviny 19. století není konkrétně uvedeno, zda hlavní sponzor takovéto akce byl Bulhar či Řek. Většinou bylo postačující uvést jen jeho jméno. Otázky a spory, kdo více či méně přispěl k společnému dobru, byly plodem pozdější doby, kdy vznikla potřeba rozdělit společný prostor a vymezit si vlastní hranice.

V roce 1832 v Plovdivu začala stavba nové budovy kostela *Sv. Nedelja*. Stavba byla financována výhradně ze základního kostelního kapitálu, který poskytl Bulhar Válko Kurtovič Čalakov – Malý. V roce 1814 daroval kostelu 10 000 grošů. V roce 1830 po řadě finančních transakcí tento kapitál činil už 300 000 grošů. Kromě toho na stavbu přispěli finančně i chadži Ivan Kujumdžioglu (z bohatého grekomanského rodu), chadži Kănčo (Bulhar) a Pejo Kjurkči (Bulhar). Na samotné stavbě se přímo podílelo obyvatelstvo celé čtvrti. Občané zvolili správce stavby, kteří museli kontrolovat dělníky a tok stavebních výdajů. Podle K. Moravenova obyvatelé této čtvrti byli převážně Bulhaři, jen několik jich bylo grekomanů. Přesto se kostelní bohoslužby konaly v řečtině až do roku 1878.²⁴⁹

Bulhaři, Řekové i grekomani společně realizovali rekonstrukci kostela *Sv. Dimitra* (1830), což je vidět i ze seznamu hlavních sponzorů: Řekové - Pascal Papadati a Joan Papadati, protopop Nikolaj Ikonomos, Jakovaki Argiri; Bulhaři – Válko a Stojan Čalakovi, Stojan Kurtovič; grekomani – Atanas Gjumjušgerdan, Mandradžioglu, Komizopulos.

---

²⁴⁸ Tamtéž, s. 369.

²⁴⁹ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 151.

Finanční podpory se dostalo kostelu i z řeckých obchodních poboček v Moskvě, Vídni, Oděse, Budapešti a Akkermanu.²⁵⁰ Na konci vyhlášené dobročinné sbírky, na kterou přispěli jak obyvatelé přilehlé čtvrti, tak i všech patnácti plovdivských esnafů, se vybralo celkem přes 260 tisíc grošů.

Stejným způsobem byly rekonstruované i kostely *Sv. Marina* a *Sv. Sv. Konstantin a Elena*. Iniciativu za obnovení kostela *Sv. Sv. Konstantina a Eleny* převzal Todor Petkov Moravenov.

Tento grekoman, původem z Koprivštica, který si v Plovdivu změnil své jméno na Theodor Paraskeva, sbíral 20 let finanční prostředky a roce 1830 měl na obnovu 200 tisíc grošů. Tehdy Vălko Čalăkov zařídil úřední povolení a o dva roky později byl kostel hotový. Podle rukopisu K. Moravenova se stavby zúčastnila větší část obyvatel čtvrti: „(...) lid, muži, děti, ženy spěchali a pracovali (...) nositi kameny, zem i podobné a některý po celý jeden týden pracovali bez žádné výplaty. A tak se stal ten kostel.“²⁵¹

Zajímavá byla situace kolem stavby nového kostela *Sv. Petky* v roce 1836. Podle informací z pramenů byl kostel postaven výhradně z bulharských finančních prostředků. Na stavbu přispělo šest plovdivských esnafů a některá okolní bulharská města – Koprivštica, Klisura, Karlovo, Sopot. Hlavním sponzorem byl Vălko Čalăkov, který daroval 10 tisíc grošů. Celkem se vybralo 108 tisíc grošů. Z toho 80 tisíc se použilo na stavbu kostela a 28 tisíc na stavbu malé školy, na kostelním dvorku, která byla určena pro chudé děti.

Původní idea byla, že se v této škole bude vyučovat bulharsky a že část bohoslužeb bude konaná v bulharštině, čímž se dá vysvětlit i finanční příspěvek zmíněných bulharských měst.

Hned po otevření kostela se správcové přidržovali tohoto záměru, ale postupně bulharština byla vytlačena a v kostele i ve škole byla nastolena znovu jen řečtina. Tyto události svědčí o tom, že v polovině 30. let 19. století už začínaly v Plovdivu růst bulharské ambice a zároveň jednoznačně ukazují směr budoucích bulharsko-řeckých konfliktů.

---

²⁵⁰ Моравенов, К., Ор. cit., s. 153.

²⁵¹ Моравенов, К., Ор. cit., s. 155; „(...) народът мъжие, деца, жени тичаха и работиха (...) да носят камъни, пръст и прочая и някой си по една цяла неделя работиха без никаква заплата. И така стана тази черква.“

Časem se ohledně tohoto kostela rozpoutaly ostré spory. Jak Řekové a grekomani, tak Bulhaři, se snažili prokázat, že měli větší zásluhu na financování stavby. Bulharská převaha ale byla tentokrát dokumentována metropolitním protokolem a potvrzením přímo od cařihradského patriarchy. Díky těmto sporům máme data, jakou částkou se kdo z nich podílel.

Podle K. M. Apostolidise byl řecký podíl 50 013 grošů. Z toho grekomani přispěli 18 tisíci, dalších 16 tisíc poskytla nemocnice, 4 tisíce metropolie, 5 tisíc helénská škola, 2 630 osobně metropolita Nikifor, 10 tisíc Válko Čalákov, kterého Apostolidis považuje za grekomana, a zbytek poskytli místní řečtí notabli.²⁵²

Je celkem možné, že rozpory kolem kostela *Sv. Petky* měly i finanční důvod. Na blízkém náměstí se konaly trhy, shromáždění a poutě, které navštěvovalo hodně lidí nejen z města, ale i z blízkého okolí. Takže příjmy kostela z almužny byly dost velké. Nicméně kostel zůstal pod řeckým opatrovnictvím a vlivem až do 60. let 19. století.

Bulhaři přispívali společně s Řeky a grekomany i na údržbu helénské školy ve městě a finančně se podíleli na vydávání řeckých knih, což na jedné straně podporovalo šíření řeckého jazyka a kultury a na straně druhé upevňovalo dominující řecké pozice i v oblasti kulturního života.

3.3.4 Kulturní soužití v rámci pravoslavné obce

Ještě z 18. století existovala praxe předplacení knih. Díky této praxi bylo umožněno vydání řady učebnic, gramatik či jiné moderní literatury. V první polovině 19. století byly tyto knihy převážně řeckého původu. V roce 1835 G. Cukalas, učitel na helénské škole, vydal *Gramatiku řeckého jazyka*. Na toto vydání přispěly bohaté bulharské rodiny Válka Čaláкова, Stojana Čaláкова, Stojana Kurtoviče, Dimitra Gešooglu aj. Při tom většina z nich si objednala pět až deset výtisků a Čalákovci si objednali dokonce 20 exemplářů. Vedle jmen některých předplatitelů bylo zapsáno i jméno města a školy, pro které byla objednávka pořízena, např. Koprivštica - 10 ks.²⁵³

V roce 1846 se v Plovdivu jako předplatitelé sborníku žalmů řeckého učitele Georgiuse P. Konstantinu zapsalo 130 lidí. Jejich rozdělení podle skupin se dá představit takto: první skupina se skládala z vladyků, vyššího církevního kléru a učitelů. Mezi nimi

²⁵² Генчев, Н., Възрожденският..., с. 138.

²⁵³ Стоянов, М., Българо-гръцко културно сътрудничество в Пловдив през първата половина на XIX в. В: В памет на академик М. Димитров, София, 1974, с. 229.

byli i dva Bulhaři Nikola Christov ze Samokova, učitel na škole při kostele *Sv. Petky* a Válko, učitel na škole ve čtvrti Maraša.

Do druhé skupiny patřili obyvatelé města seřazení podle církevních čtvrtí. Z nich 42 byli Bulhaři. Zde znova nacházíme členy rodiny Čalákov: Stojana Čalákov, Salčo Čomakov, Iskro Kesjakov, Vlasaki Čaliki, Elisaveta Čaliki a její synové Georgaki a Alexandr. Představené jsou ještě i bohaté grekomanské rodiny – Ivana Christu Kujumdžioglu, Georgie Kendindenoglu, Argira Christu Kujumdžioglu.²⁵⁴

Hodně Bulharů podpořilo i vydání učebnice matematiky řeckého učitele D. Kalabadakise (1834). Válko a Stojan Čalákov darovali v letech 1830, 1835, 1836, 1837, 1846 plovdivské helénské škole celé kompletní knihovny.²⁵⁵

Měli bychom poznamenat, že v této době se již objevily i první bulharské knihy vydané stejným postupem. Za období 1830 - 1850 plovdivští Bulhaři přispěli na vydání celkem 29 bulharských knih. Ale tím, že ve stejném období podpořili vydání 33 řeckých knih, je vidět, že bulharská komunita ve městě ještě stále dávala přednost řecké kultuře.²⁵⁶

Již zmíněný model podpory společných křesťanských institucí se objevuje i v oblasti školství. První obecná škola v Plovdivu byla otevřena v roce 1780. Škola byla řecká, vyučování probíhalo v řečtině a i učitelé byli Řekové. Tuto školu navštěvovaly děti, včetně bulharských, jejichž rodiče si přáli pro ně zajistit dobré vzdělání.

Později metropolita Joanikiji (1809 – 1816) otevřel při metropoli moderní řeckou školu. Pro její vedení byli zvaní učitelé z Řecka. Škola byla financována metropolí, esnafy a dary občanů. Kromě toho bylo rozhodnuto, že větší část příjmu kostela *Sv. Bohorodice* půjde na její údržbu.

V roce 1828 Válko Čalákov pozval jako ředitele školy Bulhara Dr. Ivana Seliminského, který zde zůstal do roku 1830. Jak už bylo zmíněno Ivan Seliminski byl jeden z významných bulharských osvícenců elinofilů, z oné první generace Bulharů, kteří své vysoké vzdělání získali na řeckých školách.

Volba Válka Čalákova nebyla náhodná. Dalo by se předpokládat, že plovdivská společnost by byla ochotná přijmout za ředitele Hlavní helénské školy takovou osobnost,

---

²⁵⁴ Tamtéž, s. 231 – 233.

²⁵⁵ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 410.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 411.

jakou byl Ivan Seliminski. Přesto, že byl helénista, byl to Bulhar a tím zároveň by byly uspokojeny zájmy jak Bulharů tak grekománů a Řeků. Bohužel v roce 1830 musel Seliminski podat výpověď, protože se nepohodl se školním výborem. Příčinou nebyl ale etnický původ, nýbrž nepatřičné flirtování s místními dámami.²⁵⁷ Nicméně krátký pobyt Seliminského v Plovdivu je dobrým příkladem harmonického a produktivního soužití Bulharů a Řeků na počátku století.

V roce 1846 v Plovdivu vypukl velký požár, při kterém shořela jedna třetina města včetně Hlavní helénské školy. Hned v následujícím roce byla škola obnovena. V čele její rekonstrukce stál Stojan Čalákov. V seznamu sponzorů je na prvním místě zapsán vladyka Nikifor s částkou 20 000 grošů. Podle K. Moravenova tyto peníze dal osobně Stojan Čalákov nikoli vladyka. Dále v seznamu figurují i ostatní členové Čalákovy rodiny.

V podstatě se rodina Čaláková jeví jako jeden z nejvýznamnějších sponzorů modernizace plovdivské pravoslavné společnosti. Zajímavé je, že jejich úsilí bylo orientováno oběma směry. Do poloviny 19. století aktivně pracovali jak pro řeckou, tak pro bulharskou prosperitu.

Kvůli obrovským finančním částkám, které rodina věnovala řeckým společenským institucím, někteří jejich současníci a později i někteří bulharští historiografové je obviňovali z grekománie. Ale hlubší pohled do historie této rodiny by prokázal, že obvinění tohoto druhu jsou při nejmenším diskutabilní.

První plovdivská generace Čalákových projevovala spíše svojí aktivní občanskou pozici a to úplně v souladu s myšlenkou křesťanského univerzalizmu.

Na rekonstrukci školy přispěli velkými sponzorskými dary i další Bulhaři - Stanče Pee, Nemcoglu, bratři Gešovi a známá grekomanská rodina Kujumdžioglu. Dokonce Argir Kujumdžioglu, který v této době bydlel ve Vídni, doporučil vídeňského Řeka Alexandra Xanta jako hlavního učitele. Pravidelné financování školy bylo zajištěno 15% ročními úroky z půjčky plovdivských esnafů.²⁵⁸

V roce 1834 byla v Plovdivu otevřená další škola při kostelu *Sv. Trojice*. Iniciátor této akce byl Válko Kurtovič Čalákov – Malý, který koupil dva domy v okolí kostela a daroval je škole.²⁵⁹ Školní reglementace určovalo nařízení cařihradského patriarchy z

---

²⁵⁷ Моравенов, К., Op. cit., s. 164 / 165.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 168 – 170.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 183.

1. ledna 1834. Podle ní náležela škola do opatrovnictví Patriarchátu a místní metropolita měl dohlížet na její prosperitu. Příjem školy měl činit 220 grošů a ty by měly přicházet z Plovdivské a Samokovské eparchie (eparchie – církevní okres, biskupství). Počet žáků nesměl být vyšší než 100 a nepřipouštěla se výuka dětí z bohatých rodin.

Do školního výboru byli zvoleni Bulhar Stojan Kurtovič Čalákov z řádu obchodníků s dobyt看, hadži Jovan, grekoman, ze strany soukenického enafu a Řek kir Antoniji Stojanovič za ten esnaf, který obchodoval ve Vídni.²⁶⁰ Prvním ředitelem školy byl jmenován Bulhar Joan Musikov později ale byl nahrazen Georgakim pop Konstantinovem, který podle K. Moravenova byl „fanatickým grekomanem a tak škola byla přetvořena v řeckou“.²⁶¹

Otázka, jaká měla být škola původně, bulharská nebo řecká, byla později hojně diskutovaná. K. Moravenov a Dr. Ivan Seliminski se shodují v názoru, že Válko Kurtovič Čalákov chtěl svému lidu pomoci se vzděláním a proto založil školu pro Bulhary. Další současník události, Joakim Gruev, předpokládá, že již ze svého začátku škola měla být řecká, protože až do roku 1849 v Plovdivu nebyli žádní bulharští učitelé. Za řeckou jí považuje i K. M. Apostolidis, kdežto řada pozdějších bulharských historiografů zastává mínění, že škola vznikla pro potřeby Bulharů.²⁶²

Oficiální dokumentace totiž neposkytuje konkrétní informace o tom, jaký měl být vyučovací jazyk ani komu měla škola náležet. Nařízení patriarchy jí jednoznačně stavěla pod opeku metropolity a jediná omezovací podmínka se týkala dětí bohatých rodin, tj. byla orientovaná spíš sociálně než etnicky. Proto lze připustit, že škola měla sloužit celé pravoslavné komunitě a vzhledem k tomu, že v Plovdivu řecké školství mělo dlouholeté tradice, logicky se dalo předpokládat i vyučování v řečtině. Takže škola začala fungovat jako řecká a v roce 1846 stále byla známa jako „gymnázium pro chudou mládež“, kde se učila řečtina.²⁶³

Ve 40. letech 19. století v Plovdivu byla otevřená i řecká dívčí škola. První učitelky na této škole byly Řekyně Polimpia a Margarica, které absolvovaly Athénské gymnázium. Později nastoupila i další Řekyně z Athény Zoi. Financováním školy byla pověřena

---

²⁶⁰ Снегаров, Ив., *Op. cit.*, s. 333.

²⁶¹ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 183.

²⁶² Viz: Алваджиев, Н., *Пловдивска хроника*, Пл. 1971, с. 68; Джамбов, Хр., Н. Алваджиев, Ив. Терзийски, *Паметта на един град*, Пл. 1972, с. 25.

²⁶³ Генчев, Н., *Възрожденският...*, с. 147.

pravoslavná obec, ale štědrými dary přispívali i všichni pravoslavní občané, jak Řekové a grekomani, tak i Bulhaři.²⁶⁴

V podstatě do roku 1848 v Plovdivu řecké školy byly jedinými vzdělávacími středisky, která bulharské děti mohly navštěvovat. Tím se řeckému jazyku a řecké kultuře dostávalo příležitosti dosáhnout opravdu velkého sociálního rozsahu, ale jak bylo řečeno ani kultura, ani jazyk by nemohly samy od sebe vyprovokovat změnu identity. Ony totiž byly jen kouskem složité mozaiky grecizace, která byla plodem synchronizace řady dalších sociálních a ekonomických faktorů.

3.3.5 Vývoj grekomanie. Grekomani versus společenská pozice rodiny Čalakových

Jinak v první polovině 19. století se šíření grecizmu vyvíjelo stejným principem jako ve století 18. Část nových občanů, která se zabydlela ve čtvrti Karšijaka, zůstávala i nadále málo zasažena grekomanií. Podobná byla situace i ve čtvrti Maraša přesto, že se tam vyskytovalo pár grekomanských rodin.

Střední a vyšší sociální vrstva nových občanů sídlila na kopcích vedle grekomanské městské honorace a stejně jako v 18. století byla velmi rychle grecizovaná. K již existujícím starým grekomanským rodům se v 19. století přidaly další, pocházející tentokrát z nových přistěhovalců.

V podstatě se grecizace pohybovala jak z geografického, tak ze sociálního pohledu ve vzestupné linii. Přidáme-li tomuto procesu geometrickou podobu, odhalíme jeho pyramidální tvar – široký sociální základ, relativně řídký a s pestrou strukturou. Čím výše stoupáme, tím se koncentrace grecizmu zvětšuje. Některé rody „na špici“ demonstrovaly takový stupeň grekomanie, že plovdivští občané je považovali za „čisté Řeky“ – například Ritori, Kujumdžioглу, Kendindenoglu, Mavridis aj.

Zajímavý je Moravenův postoj vůči grekománům. Samotný Moravenov byl jedním z nich, bulharsky se naučil mluvit a psát až ve 45 letech. Ve svém rukopisu se ostře staví proti grekománii, obzvláště u nových přistěhovalců. Ale ke starým rodům, pocházejícím ještě z 18. století (Ritori, Kujumdžioглу aj.), projevuje úctu a respekt jako ke vznešené aristokracii. Je také pravda, že ony většinou zůstávaly „apolitické“ a neprojevovaly agresivní odpor vůči pozdějším bulharským národním ambicím. Přestože K. Moravenov

---

²⁶⁴ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 171 – 174.

nezapomněl opomenout jejich bulharský původ, neviní je z jejich volby ani z toho, že v této volbě setrvaly.

Výjimku z takto nastíněného obrazu vyšší plovdivské společnosti představuje rodina Čalákových, kteří v oné době měli obrovskou autoritu a vzbuzovali respekt jak mezi Řeky, tak i mezi Bulhary.

K. Moravenov mluví o nich s výjimečnou úctou. Ivan Snegarov je ale viní z grekománie. Stejného názoru, že první generace plovdivských Čalákových byla grécizovaná, je i K. M. Apostolidis. Důvodem k tomu byla jednak jejich charitativní činnost ve prospěch řeckých společenských organizací, jednak skutečnost, že mluvili řecky a zcela splynuli s řeckou atmosférou města. Dokonce před A. de Lamartinem během jeho návštěvy v Plovdivu v roce 1833 vystupovali jako Řekové.

Zakladateli rodiny byli manželé Válko a Stojana Čalákoví z Koprivšice. Měli tři syny Todora, Najdena a Vasila. Plovdivská větev pocházela z Todora. Ten měl pět dětí Válka, Stojana, Neša a dcery Grudu a Radu. Hlavním živobytím rodiny bylo obchodování s dobyt看em. Již ke konci 18. století rodina měla pevné pozice na trzích v Cařihradu a Anatolii a postupně začala získané bohatství investovat do dalších obchodních operací nebo do vykupování pozemků.

Přibližně v této době se Čalákoví stali překupníky daně z obilí a vepřů, což jim pomohlo zvětšit svůj kapitál a výrazně rozšířit ekonomickou aktivitu.²⁶⁵ Systém odkupování daně byl výsledkem fiskální politiky Osmanské říše, která se snažila zajistit řádné odvádění daně do státní pokladny. Překupníci se zavázali daň předem zaplatit a tím získávali právo si vybrat od poplatníků investici zpět.

V rodinné tradici pokračoval i nejstarší syn Todora Čalákova Válko (1765 - 1841). On a jeho bratr Stojan byli známí v Plovdivu jako „Velký“, na rozdíl od jejich bratranců – Válko a Stojan Kurtoviči Čalákoví, s přezdívkou „Malý“.

Jako zástupce soukenického esnafu v Koprivšici se Válko Čalákov zúčastnil v roce 1817 velkého shromáždění soukeníků v Plovdivu.²⁶⁶ Brzy po té se tam přestěhoval i se svými syny Todorem a Nedeljem.

---

²⁶⁵ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 75 – 82.

²⁶⁶ Стоянов, М., Чалковци. (Към историята на един чорбаджийски род.). В: Исторически преглед, 1950 – 1951, кн. 3, с. 313 – 314.

V Plovdivu se Válko Čalákov zabýval i nadále obchodováním s dobyt看em a později získal právo odkupovat daň „*beglik*“²⁶⁷ pro oblasti Thrákie a Albánie. Toto právo si zachoval až do své smrti v roce 1841. Díky tomu hodně zbohatl a dokázal si vytvořit dobré známosti ve vyšších osmanských kruzích, dokonce byl i obchodním partnerem ředitele zbrojního průmyslu v říši.

Vysoké společenské postavení mu časem umožnilo získávat od sultána pro pravoslavnou komunitu v Plovdivu různá povolení na rekonstrukce kostelů a škol, což nesmírně zvýšilo jeho autoritu ve městě. O tom svědčí i to, že pod svým portrétem v Rilském klášteře se podepsal jako „filipopolský guvernér“.²⁶⁸

Charitativní činnost Válko Čalákova byla ohromující. V roce 1817 financoval rekonstrukci pravoslavného kostela v Koprivštici, který vypálily osmanské kárdžalijské bandy. Pár let po té zajistil prostředky na obnovení základní školy ve městě a v roce 1825 i na stavbu nové školní budovy. V roce 1821 poskytl 1 100 grošů na novou školu v Brajle. V této době byl zvolen stálým členem správy kostela *Sv. Bohorodice* v Plovdivu. Velké finanční částky věnoval ještě klášteři v Peruštici, plovdivské nemocnici a plovdivské helénské škole. Nejlepším žákům z Koprivštice platil vzdělání na řecké škole v Plovdivu. Financoval rekonstrukce plovdivských kostelů *Sv. Nikola*, *Sv. Petka*, *Sv. Dimitar*. Byl prvním plovdivským občanem, který začal usilovat o otevření bulharské školy v Plovdivu, o vyučování bulharštiny na Hlavní helénské škole a o zavedení bulharštiny v kostelech.²⁶⁹

Dobročinnost Válko Čalákova jasně ukazuje na to, že ve své finanční štedrosti nebyl jednostranný, jak tomu bylo u většiny grekomanů. On totiž podporoval vývoj kulturního života Řeků i Bulharů a vycházel spíš z pozice pravoslavného křesťana. Kromě toho Válko Čalákov vychoval i své děti ve stejném kosmopolitním duchu. Z rodiny Čalákových pocházeli jedni z nejvýznamnějších budoucích lídrů bulharské moderní společnosti, např. jeho nevlastní syn Iskro Kesjakov se aktivně zúčastnil bulharského církevního hnutí a jeho vnuk Todor Kesjakov se stal po osvobození Bulharska prvním ministrem spravedlnosti ve Východní Rumélii.²⁷⁰

---

²⁶⁷ Beglik (беглик) - daň z ovcí a koz.

²⁶⁸ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 77.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 135.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 78.

Neméně významnou osobností v Plovdivu byl i bratr Válko Čalčkova Stojan Čalčkov (1768 – 1850). Do Plovdivu se přistěhoval v roce 1793 a stejně jako jeho bratr se zabýval obchodováním s dobyt看em. V roce 1846 se spolu se svými syny stal překupníkem daně pro oblasti Bachar, do které patřily celá Thrákie, Dobrudža a devět *kazy*²⁷¹ z okresu Vraca. Celkový výnos z tohoto regionu vycházel na 5 183 877 grošů, státní pokladně dlužili kolem 400 000 grošů, zbytek zůstal pro Čalčkovi jako čistý příjem.²⁷²

Ke konci 40. let 19. století se kolem Stojana Čalčkova koncentrovala druhá generace Čalčkových potomků, nejen bohatých jako jejich předkové, ale i vysoce vzdělaných, a ti pak zaujali vůdčí pozici v modernizačním procesu bulharské společnosti. Ve své široké a rozmanité dobročinné aktivitě Stojan Čalčkov finančně podporoval školy a kostely v Koprivšticí, Pazardžiku a Plovdivu, inicioval i založení první bulharské školy v Plovdivu při kostelu *Sv. Georgi* v roce 1848.

Z Čalčkovy rodiny pochází i další velká osobnost bulharského obrození – Dr. Stojan Čomakov, který stanul do čela národního církevního hnutí nejen jako představitel plovdivské bulharské komunity, ale i celého Bulharska.

Stojan Čomakov se narodil v roce 1819 v Koprivšticí jako třetí syn Grudy Čalčkové (sestry Válka a Stojana Čalčkových) a Ovana Čomakova. Navštěvoval Hlavní helénskou školu v Plovdivu a školu Karaise na ostrově Ándros. Potom absolvoval Athénské gymnázium a studoval medicínu ve Florencii a Pizze, později se specializoval v Paříži. V roce 1848 se vrátil do Plovdivu, pracoval jako lékař i jako obchodník. Do církevního hnutí se zapojil tělem i duší, byl oficiálním vyslancem plovdivského církevního výboru v Cařihradě a nezávislá bulharská církev do velké míry vděčí za svůj úspěch jeho úsilí.²⁷³

Druhou větev rodiny Čalčkových představovali Válko a Stojan Kurtoviči Čalčkovi, kteří se do Plovdivu přistěhovali ke konci 18. století. Válko Kurtovič zemřel mladý, utopil se v řece Marici, po té co Turci zabili jeho sestru a všechny její děti. Jeho potomci Atanas a Nikola byli známí plovdivští veřejní činitelé. Nikola Čaliki byl dvacet let překladatelem Najdena Gerova na ruském vicekonzulátu v Plovdivu. Atanas byl obchodním zástupcem G. S. Rakovského, ideologa bulharského osvobozenického hnutí.

---

²⁷¹ kaza (каза) - menší osmanská administrativní jednotka, podobná okresu.

²⁷² Стайнова, М и А. Велков, Турски документи за стопанската дейност на Чалчковци. В: Известия на Народната библиотека Кирил и Методий, IX., 1969, с. 149 - 168.

²⁷³ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 80.

Do dějin se významně zapsal třetí syn Válka Kurtoviče Dr. Georgi Válkovič Čalákov (Čaliki), který studoval medicínu v Paříži v letech 1860 – 1863. Potom byl profesorem na medicínské škole v Cařihradu, primářem vojenské nemocnice v Damašku a od roku 1873 byl domácím lékařem rodiny Rešid-paši. Byl osobním přítelem Míchad-paši a velmi uznáván v osmanských státních kruzích. Po vzniku bulharského státu v roce 1878 se zúčastnil Ustavujícího shromáždění a po Sjednocení Bulharska (1885) byl ministrem Knížectví Bulharska.²⁷⁴

Druhý bratr Kurtovič, Stojan, se též jevil jako mecenáš školství a osvěty. Z této větve pochází Pavel Kurtovič Čalákov, třetí Stojanův syn. Začínal jako obchodník s hedvábím v Damašku, ale po roce 1840 se vrátil do Plovdivu a aktivně se zúčastnil církevního hnutí. Stal se jedním z nejvýznamnějších plovdivských veřejných činitelů.²⁷⁵

Měli bychom poznamenat, že představitelé rodiny Čalákových byli jedni z nových přistěhovalců, kteří díky tomu, že do Plovdivu přišli již jako majetní, si koupili domy na pahorcích a hned se dostali do grekomanského prostředí. Ale grécizace je nezasáhla tak, jak se to stávalo u většiny ostatních Bulharů.

Řeckému vlivu se nebránili. Jejich děti navštěvovaly řecké školy, někteří mluvili řecky i doma jako například Stojan Kurtovič se svou manželkou, která až do své smrti kolem roku 1877 nepromluvila ani slovo bulharsky. Kromě toho aktivně podporovali řecké kulturní a společenské instituce ve městě. Aby zachovali a také zvětšili svůj vliv a majetek, se stejně jako ostatní ženili a vdávali do grekomanských rodin.

Velký Stojan Čalákov si vzal za manželku Elenici, sestru Atanase Politoglu, ze staré grekomanské rodiny. Druhý syn Atanase Gjumjušgerdana Georgi se oženil s Petrou Čalákovou, vnučkou Velkého Válka Čalákova. Třetí Gjumjušgerdanův syn Dimităr si vzal Charitinu, neteř Dr. Stojana Čomakova. Marija, dcera Velkého Stojana Čalákova, se vdala za Dimitraki Micora, patřícího k silně grécizovanému rodu.²⁷⁶

Jinými slovy Čalákovi byli vystaveni stejnému vlivu grécizmu jako všichni ostatní. Svoji identitu ale nezměnili, dokonce se stali sjednocujícím jádrem pro bulharskou komunitu v Plovdivu. Sociální aktivita první generace Čalákových byla motivována

---

²⁷⁴ Тамтѣж, с. 80 – 81.

²⁷⁵ Стоянов, М., Чалъковци..., с. 321.

²⁷⁶ Кесяков, Хр., Вълко и Стоян Тодорови Чалъкови. Потекло, живот и дейност. ПЛОВДИВ 1935, с. 43 – 52.

pravoslavným univerzalizmem. Druhá generace už žila v jiné době, kdy nabývala síly bulharská národní idea, a když se dostala do situace, v níž by měla volit mezi Bulhary a Řeky, věnovala svou životní energii ve prospěch bulharské společnosti.

V podstatě historie rodu Čalákových je velmi dobrým příkladem toho, jak i přes veškeré vnější události, okolnosti či zákonitosti byla konec konců grekománie plodem vlastního individuálního rozhodnutí.

3.3.6 Šíření grekománie cestou sňatků v první polovině 19. století

Jak již bylo zmíněno jednou z cest pronikání grécizmu i v první polovině 19. století byly stále ještě sňatky. Jejich charakteristiky byly úplně stejné jako v 18. století, jenže nyní byly mnohem zřetelnější. Moravenův rukopis poskytuje dlouhou řadu příkladů, jak sňatkem noví přistěhovalci získávali společenské postavení a majetek. Dostávali se ale do silně grecizovaného prostředí a brzy měnili identitu. Nově nabytá „řecká“ identita, kterou pak předávali svým potomkům, setrvala v rodině až do 2. a 3. generace.²⁷⁷

Smíšené sňatky Bulharů s grekomanskými rodinami ukazují na to, že v první polovině 19. století grécizmus v Plovdivu byl efektivně podporován a reprodukován ani ne tak řeckým etnickým elementem jako spíše grekomany pocházejícími z řad nových bulharských přistěhovalců.

Tento názor zastává ve svých vzpomínkách i Ljuben Karavelov, významný spisovatel a publicista z období bulharského obrození a jedna z vůdčích osobností revolučního hnutí.

V polovině století L. Karavelov studoval v Plovdivu na Hlavní helénské škole a ve svých pamětech zaznamenal: „Jsem si jistý, že kdyby Koprivšťané a Panagjurišťané nespojovali svůj osud s městskými cigánkami (čili Řekyně – pozn. B. Staneva), to veliké helénské semeno by ztratilo 77 procent ze svých ochránců.“²⁷⁸; „(...)mám tisíce faktů, abych vás ujistil, že hlavní role v těchto vztazích patří ženám, které se dokáží ujmout činu s

---

²⁷⁷ viz Příloha č. 2.

²⁷⁸ Непресъхващи извори..., с. 330; „Аз съм сигурен, че ако копривщенци и панагюрци не биха съединявали съдбата си с градските циганки, то великото елинско семс би изгубило 77 процента от своите защитници.“

velkým uměním a s velkým úspěchem předělávají bulharské náтуры, tj. přešívají Bulhary na Řeky.²⁷⁹

3.3.7 Grekomanie a stereotyp „město vs. venkov“

Do složité škály sociálních procesů a vztahů, které zajišťovaly plovdivskému grécizmu vytrvalost a stabilitu se prolínal i další faktor společenského charakteru - korelace „město – venkov“. Najden Gerov, jeden z lídrů bulharského církevního hnutí v Plovdivu a ruský vicekonzul ve městě, se zmiňuje, že „po plovdivsku“ „Řek“ znamenalo obyvatel města a „Bulhar“ - obyvatel venkova.²⁸⁰

V polovině století plovdivský patriciát obýval kopce, kdežto méně majetnější občané, v převážné většině Bulhaři, bydleli v „nížině“. Okrajové čtvrti - Maraša, Karšijaka, Nová machala - byly chudé a necivilizované. Karavelov je popisuje jako plné odpadků a špíny, s chátrajícími baráky; Karšijaka byl „zapáchající močál, ve kterém plavali psi, kočky a dokonce i mrtví koně.“²⁸¹

Místní grekomanie, obzvlášť obyvatelé centrálních čtvrtí, se považovali za vybranou a civilizovanou společnost, bydleli ve velkých a krásných domech, oblékali se podle svých představ v souladu s poslední evropskou módou a demonstrovali vytříbený vkus a manýry.

Muži nosili na hlavě fez na rozdíl od Bulharů - venkovanů, kteří nosili beranice; ženy schovávaly svoje vlasy pod turbanem, místo pod obyčejným šátkem, jaký mívaly bulharské ženy na venkově. Bulharky si zaplétaly vlasy do copánků, městské *kokony* si vyčesávaly vlasy „nízko“. Považovalo se za nevhodné spěchat na ulici, dívat se bohatým přímo do očí, mluvit zdvořile s chudými, zdravit zkrachovalého obchodníka a přepásat se širokým pásem, který mimochodem byl nerozdílnou součástí bulharského lidového kroje.²⁸²

---

²⁷⁹ Каравелов, Л., Записки за България и българите. В: Събрани съчинения, София, 1984, т. 4, с. 426 – 427.; „...аз имам хиляди факти да ви уверя, че най-главни роли в тия отношения принадлежат на жените, които умеят да се заемат за дело с голяма способност и които с голям успех преобработват българските натуре, т.е. прешиват от българите гърци.“

²⁸⁰ Непресъхващи извори..., с. 308.

²⁸¹ Каравелов, Л., Ор. cit., с. 401; „вонещо благо, по което плуват кучета, котки и даже мъртви коне.“

²⁸² Каравелов, Л., Ор. cit., с. 419 – 423.

V roce 1850 Ljuben Karavelov přijel z Koprivštici do Plovdivu, kde měl studovat a na přání svých rodičů bydlet u nějaké vybrané rodiny, která by „osekala“ jeho „bulharský barbarismus“.²⁸³

Před tím, než byl dotyčné rodině představen, se ho ujal otcův přítel Stanjo Batul, aby ho připravil. L. Karavelov popisuje situaci takto: „V oné době (...), kdo si přál vstoupit do nějaké řecké rodiny, byl povinný změnit nejen svoje duchovní kvality ale i svojí vnější krásu. (...) Mezi grekomany se považovalo za ponižující oblékat se do vlněné kazajky s jehněčí podšívku. (...) Každý už ví, že velicí dědicové Byzantské říše nosí jako ženy bavlněné ponožky, které se musely zavazovat pod kolenem, ale ty moje koprivštické vlněné ponožky byly krátké (...) a tak pan Stanjo udělal ze mě Řeka za 500 grošů“.²⁸⁴

Šestnáctiletého Karavelova si vzal do opatrovnictví Janko Ušakli, jeden z nejbohatších plovdivských grekománů. Rodina žila podle místního pojetí civilizovanosti, což reálně představovalo rozmanitou směsici evropských manýrů a asiatských zvyků. Manželka Janka Ušakli se pustila hned do předělávání mladého chlapce – za prvé vlasy a zevnějšek a potom výuka řečtiny a společenského chování.

Z pozdějších Karavelových poznámek, kde sděluje své tehdejší pocity, je jasně vidět grekomanskou shovívavost a zároveň domýšlivost vůči prostoduchým bulharským venkovanům: „Tito počestní a vysoce vzdělaní Řekové či grekomané se dívali na mně jako na pouličního pejska, kterého tito lidé měli dobrou vůli zavést (do vybrané společnosti – pozn. B. St.) a dát mu svolení se obšťastnit.“²⁸⁵

***

Významný bulharský politik a veřejný činitel Joakim Gruev, který ke konci 40. let 19. století studoval v Plovdivu, popisuje celkovou atmosféru města takto: „V naší škole bylo všechno řecké, ba i samotná bulharská jména musela být překřtěna a poččtěna; tak se ze Stoe stal Stefan a z J. Grueva se stalo *I. Grigoriu* atd. (...) V oné době se v samotném

---

²⁸³ Каравелов, Л., Ор. cit., s. 415.

²⁸⁴ Каравелов, Л., Ор. cit., s. 415 – 416.; „В онова време (...), който желаше да влезе в някое гръцко семейство, той беше длъжен да промени не само своите душевни качества, но и своята вънкашна прелест. (...) Между гръкоманите се смяташе за унижение да носи човек вълнен контош, подплатен с агнешки кожи. (...) Секи вече знаеше, че великите наследници на византийската империя носят памучни чорапи като жени, които се връзват под коляното; а моите коприжщенски вълнени чорапи бяха къси, (...) а господин Станьо ме направи грък за 500 гроша.“

²⁸⁵ Каравелов, Л., Ор. cit., s. 422.; „Тия честни и високообразовани гръци или гръкомани гледаха на мен като на улично кученце, което тия хора имаха воля да въдворят, да му дадат позволение да се ошастливи.“

městě Plovdivu zřídka kdy v domech mluvilo bulharsky. Bohoslužba v městských kostelech se konala v řečtině; jen v kostele *Sv. Petka*, obnoveném velkým čorbadží Válkem, sloužil mši ve slovanštině pop Gančo, známý přezdívkou *pop Čengel*, a zpovídal v bulharštině.²⁸⁶ (...) Křesťanské obyvatelstvo v Plovdivu složené vůbec z přistěhovalců Bulharů z okolních vesnic a měst, do poloviny minulého století (19. století – pozn. B. St.) pod vlivem řeckého duchovenstva milovalo a mělo za čest býti Řekem, mluvit řecky, učit se řecky, modlit se řecky, jedním slovem považovati se za urozeného *romeos* a nenáviděti všechno bulharské, dokonce i svoje příbuzné.²⁸⁷

Měli bychom brát na vědomí, že Joakim Gruiev psal své Memoáry na začátku 20. století, kdy už byl kodifikován moderní bulharský stát a bulharské církevní hnutí zůstalo v minulosti, přesto vzpomínka na ostrý bulharsko – řecký konflikt byla stále živá. Pravděpodobně pod jejím vlivem J.Gruiev viní řecké duchovenstvo za ten vysoký stupeň grekománie, který demonstrovalo plovdivské obyvatelstvo.

Ale kořeny plovdivského grécizmu měly mnohem hlubší sociální podstatu. Byly výsledkem specifického historického vývoje města a kompletního působení řady objektivních faktorů. Tyto faktory – tradiční řecká autorita, vůdčí ekonomické a kulturní postavení Řeků, kolektivní existence v komunitě pravoslavných křesťanů, opožděný vývoj renesančních procesů v bulharské společnosti - nejen vytvořily z řeckého etnika dominantní kulturní model, ale konkrétně v Plovdivu udělaly z tohoto modelu korektivu veřejného mínění. V důsledku toho grécizace místního obyvatelstva během první poloviny 19. století dosáhla svůj stupeň maximální koncentrace a intenzity.

3.4 Grekománie v Plovdivu během druhé poloviny 19. století

Ekonomická situace během druhé poloviny 19. století se i přes četné překážky, jež vznikaly ze stagnujících reforem, odrážela příznivě na celkovém vývoji osmanského

---

²⁸⁶ Груев, Й., Моите спомени, Пл. 1905, с. 4; „В училището ни всичко беше гръцко, та и самите български имена трябваше да се прекръщават и погърчват; така Стое стана Стефан и Й. Груев стана *И. Григориу* и пр. (...) В онова време в самия град Пловдив, по къщите наредко се говореше български. В градските църкви богослужението се извършваше по гръцки; само в църквата „Св. Петка“, подновена от големи чорбаджи Вълко, служеше и по славянски п. Ганчо, известен по презиме *поп Ченгел*, и изповядваше по български“

²⁸⁷ Груев, Й., Ор. cit., s. 12.; „Християнското население в Пловдив, съставено изобщо от пришелци българи из околни села и градове, до половината на миналото столетие под влияние на гръцкото духовенство обичаше и за чест го имаше да се гърчее, да говори гръцки, да се учи по гръцки, да се моли по гръцки, с една дума да минува като благороден *romeos* и да мрази всичко българско, дори и своите роднини.“

hospodářství. Stát byl už nedílnou součástí evropského ekonomického systému, což ovlivnilo pozitivně pokusy o modernizaci zastaralé osmanské infrastruktury.

3.4.1 Demografický obraz města

Intenzivním obchodním kontaktům západní Evropy s Tureckem vděčíme za zvýšený zájem o Plovdivu a díky tomu máme k dispozici velké množství pramenů, které obsahují početná statistická data a umožňují nám vytvořit relativně plastický obraz jeho etnické struktury z hlediska bulharsko-řeckých poměrů.

V tomto období se objevují i informace z vojenských výzkumů a největší podíl na nich mají dokumenty francouzského a anglického původu. To se vysvětluje tím, že oba státy zde měly velké ekonomické a strategické zájmy a snažily se modernizačními reformami udržet říši jednak jako jednotný a spolehlivý trh a jednak jako bariéru proti narůstajícímu ruskému vlivu v balkánském regionu. V 70. letech se začaly objevovat i dokumenty ruského původu, které byly vzhledem k budoucí rusko-turecké válce obzvlášť podrobné kolem roku 1877.

I během druhé poloviny 19. století byl Plovdiv městem se smíšeným obyvatelstvem – Turci, Bulhaři, Řekové, Židé, Arméni, Cikáni. Prameny se ovšem rozcházejí v údajích jak o celkovém počtu obyvatel města, tak podílu různých národností. Prameny z 50. až 70. let 19. století, tedy z doby předcházející úředním soupisům obyvatelstva Plovdivu, uvádějí jako nejpočetnější Bulhary. Št. Šterionov na jejich základě odhaduje celkový počet obyvatelstva Plovdivu v tomto období na 40 656, z toho 8 414 Řeků, což představuje 20,7%.²⁸⁸ Je vidno, že početnost řeckých obyvatel klesla v porovnání s první polovinou 19. století.

Hlavní příčinou tohoto poklesu byla represivní politika osmanské vlády během řeckého osvobozeneckého hnutí. Po vzniku nezávislého řeckého státu (1830) a zejména po krétském povstání (1866) bylo mnoho Řeků v Plovdivu donuceno opustit své domovy, aby se zachránili před pomstou Turků. Vysoká porta totiž přijala opatření pro vystěhování a konfiskaci majetku těch, kteří přijali řecké občanství.

V roce 1860 americký protestantský misionář Meriam tvrdí, že město Plovdiv mělo 60 - 65 tisíc obyvatelů, z toho 25 tisíc Bulharů, 18 tisíc Turků, 15 tisíc Řeků a 2 tisíce

---

288 Щеріонов, Ш.,Ор. cit., s. 153, 157, 159, 160, 161.

Židů.²⁸⁹ Anglická diplomatická historie z roku 1865 zaznamenává, že Plovdiv má kolem 60 tisíc obyvatel, z nichž bylo 40 tisíc Řeků. Ruská statistika z roku 1868, sestavená N. Obručevem, který čerpal informace od ruského diplomata Zolotoreva, vykazuje 3 500 muslimských domů se 17 500 obyvateli, 3 000 bulharských domů s 15 000 obyvateli, 1 000 domů s 5 000 obyvateli Bulhary grekomany, 100 řeckých domů s 500 obyvateli.²⁹⁰

Jeden z amerických protestantských misionářů, kteří přišli do Plovdivu v roce 1859 a rok po té zde otevřeli svou školu, v roce 1868 si poznamenal: „Plovdiv je díky své velikosti nejhezčí a nejbohatší město této části Turecka. Bulharské obyvatelstvo včetně venkovského čítá 15 000 čili jednu polovinu, ale Řekové tvoří základní část bohatšího, vlivnějšího, inteligentnějšího a vzdělaného obyvatelstva.“ Další prameny protestantských misionářů se zmiňují o grécizovaných Bulharech: „Mnozí z nás předpokládali, že žijeme mezi řeckým obyvatelstvem, ale tato statistika ukazuje, že málo lidí zde je řeckého původu, přestože hodně Bulharů používá řecký jazyk.“²⁹¹

Anglická statistika z roku 1876 ukazuje Plovdiv jako hlavní město regionu s 30 000 obyvateli, z toho polovina byla Turků, 9 000 východních pravoslavných Bulharů, 2 000 Bulharů římskokatolického vyznání a 2 000 Bulharů sami sebe prý nazývali Řekové.²⁹²

Vzhledem k vojenské operaci jsou obzvláště početné prameny z roku 1877. Anglické vojenské dokumenty zaznamenávají, že Filipopolis má 28 000 obyvatel, asi půlka z nich byli Bulhaři, jedna čtvrtina Turci, jedna šestina Řekové. Ruská statistika ze stejného roku uvádí, že Filipopolský okres má kolem 62 000 rodin s 310 000 lidmi. Z toho 300 000 bylo Bulharů a 10 000 Řeků. Statistika zdůrazňuje, že počet 10 000 Řeků obsahuje i Bulhary grekomany.²⁹³

Pro rok 1879 – Jan Wagner, který byl učitelem dějepisu na plovdivském gymnáziu, uvádí, že město má 30 000 obyvatel, převážně Bulharů, Turků, Řeků, méně Arménů, Židů a Cikánů. Před válkou (rusko-turecká v letech 1877 – 1878) obyvatelstvo bylo prý zcela

---

²⁸⁹ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 106.

²⁹⁰ Тамtéž, с. 107

²⁹¹ Тамtéž, с. 108; „Пловдив е най-хубавият и най-богат поради своята големина град в тези части на Турция. Заедно със селата българското население възлиза на 15 хиляди или на една втора, но гърците образуват основната част на по-богатото, по-влиятелното, по-интелигентното и образовано население.“; „Мнозина предполагаха, че ние живеем сред гръцко население, но тази статистика показва, че малко хора тук са от гръцки произход, въпреки че много българи си служат с гъцки език.“

²⁹² Тамtéž, с. 109.

²⁹³ Тамtéž, с. 110.

řecké, přesněji pořečténé. Až po posledních událostech zde bulharská národnost posílila, ačkoli stále ještě převládali Řekové. Sotva by se tady našlo alespoň 20 čistých bulharských rodin, to prý tvrdí samotní Bulhaři.²⁹⁴

Kolem roku 1879 pobýval v Bulharsku Josef Antonín Voráček. Čtyři roky byl ve Slivenu učitelem. Zajímal se o místní poměry a napsal knihu *O rodinném a společenském životě bulharských dívek a žen*, ve které se mimochodem zmiňuje: „Plovdivčanky a Sofijanky – dovolím si vyzradit - že velmi rády si popovídají řecky, tak jako jinde některé jiné německy.“²⁹⁵

Pro cizince tedy Plovdiv vytvářel dojem řeckého města. Což vypovídá o tom, že i v druhé polovině 19. století grekomanie ve městě nezeslábla, a to v závěrečné fázi bulharského národního hnutí, které již v ostatních bulharských regionech nabývalo masovost.

Že v Plovdivu stále trvalo dominantní řecké postavení, potvrzují i prameny bulharského původu, jejichž počet v tom období značně vzrostl.

V roce 1868 Ivan Bogorov, redaktor prvních bulharských novin *Bălgarski orel* (*Bulharský orel*), vydal cestopis *Několikadenní procházka po bulharských místech*. V něm uvádí, že Plovdiv tvoří pestré obyvatelstvo – Turci, Bulhaři, Řekové, Arméni, Židé, Cikáni, pavlikjané. Pravoslavné obyvatelstvo se zde dělí na dvě skupiny: Bulhary a Řeky. Bulhaři jsou ti, kteří neuznávají patriarchu v Cařihradě za svého duchovního vůdce, proto se Bulhaři s Řeky prý nenávidí na tolik, že člověk může často potkat dva bratry, z nichž jeden je Bulhar a druhý Řek.²⁹⁶

Velmi důležitý zdroj informací nacházíme v memoárech a korespondenci Najdena Gerova. V roce 1861 píše o Plovdivu, že má celkem 4 000 křesťanských rodin a z toho 1 500 obývá centrum města, nazývají sami sebe Řekové a mluví řecky. Z nich ale sotva sto by bylo čistě řeckých. Ostatní, i kdyby měly „něco řeckého, to by pocházelo jedině z ženské strany“.

Mužské obyvatelstvo se prý skládalo z lidí, kteří buď oni osobně nebo jejich otcové či dědečkové byli přistěhovalci z okolních vesnic a měst. Přišli sem, aby se učili nebo

---

²⁹⁴ България през погледа на чешки пътешественици. ред. Я. Тодоров, София, 1984, с. 240.

²⁹⁵ Тамtéž, s. 132; „Пловдивчanky и софиянки – ще си позволя да ги издам – обичат да си побъбрят на гръцки, както другаде някои правеха същото на немски.“

²⁹⁶ Непресъхващи извори..., с. 348.

pomáhali nějakému obchodníkovi, časem se sami stali podnikateli, oženili se, stali se Řeky a osvojili si řecký jazyk. „Ale jejich blízcí příbuzní dokonce i jejich bratři zůstali na venkově a nazývají sami sebe Bulhary.“²⁹⁷

Známý plovdivský vydavatel Christo G. Danov v roce 1869 otiskl ve svém časopise *Letostruj* článek o etnickém složení Plovdivského okresu. Podle Chr. G. Danova obyvatel Plovdivu bylo kolem 30 000 a polovina z nich byli Turci. Křesťanské čtvrti Danov popisuje podrobněji z hlediska etnického složení – Bulhaři, Řekové, grekomani, Vlaši.

Za čistě bulharské čtvrti Chr. G. Danov považuje Karšijaku, kde žily 472 bulharských rodin, které „vůbec nejsou nakažené grécizmem“. Poměrně čistou bulharskou čtvrtí byla Maraša – 442 bulharské rodiny, jen 15 „sympatizujících s Fenérem“.

Jako převážně bulharská je určena i farnost kostela *Sv. Petky* - nacházelo se v ní 222 čistě bulharských rodin, 23 bulharských „oddaných grécizmu“ a 14 řeckých. Bulhaři měli převahu i ve farnosti kostela *Sv. Mariny* – 147 čistě bulharských rodin, 74 „nerozhodně bulharských“ a 17 rodin, ve kterých začal grécizmus ještě u jejich otců. Farnosti *Sv. Nedelji* a *Sv. Dimitra* obývaly rodiny „pochybné“ a dále rodiny řeckých nebo cizích občanů.

Celkem z 1 918 rodin bylo 1 404 označeno za bulharské, 122 za řecké nebo řecko-vlašské, 18 za rodiny cizích občanů, 10 jich je „divných“, 364 je označeno za grekomanské.²⁹⁸

Zajímavé je, že u grekomanských rodin Danov vidí rozdíly ve stupni grécizace: sympatizující, plně oddané, nerozhodné, pochybné, které chtějí být řecké, divné atd.²⁹⁹ To vypovídá o tom, že grekomanie představuje identitu, která podléhala vývoji, byla „živá“, dalo by se s ní manipulovat. Kdy by do situace zasáhnul nějaký sociální, politický či kulturní faktor, mohla by se tato „řecká“ identita posunout buď k Řekům, nebo zpátky k Bulharům. A právě to bylo hlavním cílem závěrečné fázi bulharského národního hnutí – vrátit zpátky „přesvědčit“ co nejvíce grekomanů o jejich bulharství.

---

²⁹⁷ Tamtéž, s. 308; „Но техните близки родственици, дори и братята им, останали в селата, се наричат българи.“

²⁹⁸ Янчева, И., Етнология на възрожденския Пловдив върху периодичния печат, Пл. 1996, с. 28 – 30.

²⁹⁹ Янчева, И., Op. cit., s. 28 – 30.

Demografické poměry v druhé polovině 19. století poukazují na výraznou bulharskou etnickou převahu. V Plovdivu tedy existovala početná kompaktní bulharská skupina, která by mohla posloužit jako stabilní sociální základ pro prosazení bulharské národní ideje ve městě. Přesto grekomanie stále měla stabilní pozice a velká část zmíněných bulharských rodin byla v podstatě grecizovaná.

3.4.2 Školství v zápase o společenský prostor

V druhé polovině 19. století se Plovdivu začaly zakládat nové, čistě bulharské veřejné instituce a organizace, z kterých nejvýznamnější byly v systému školství.

První bulharská škola byla otevřená již v roce 1849 ve čtvrti Maraša. Iniciativa sice pocházela z rodiny Čalákových, ale byla vyhlášena i veřejná sbírka. Finančně se na ní podíleli pouze Bulhaři, s 4 000 grošů přispěl též Alexandr Exarch, který jako ruský misionář v Osmanské říši disponoval s 10 000 rubly od ruské vlády na podporu bulharského vzdělání. Do školního výboru byli zvoleni jenom Bulhaři: Velký Stojan Čalákov – hlavní sponzor, Atanas Čaliki, Pavel Kurtovič, Gavrail Moravenov.

Do školy se zapsalo 120 dětí. První učitel byl Bulhar chadži Ilarion Chilendarski. Připravil školní program, při němž zvláštní pozornost kladl na výuku bulharského jazyka.

O rok později byla otevřena bulharská škola i na předměstí Karšijaka. Školu navštěvovalo 78 dětí. Učitelem byl Petăr Nikolov, také Bulhar, a i zde se též vyučovalo bulharsky.³⁰⁰

V roce 1849 začala fungovat jako bulharská i škola *Sv. Trojice*. Potomci Malého Válka Čaláкова tam zavedli vyučování v bulharštině s bulharskými učiteli. V roce 1854 manželka Malého Válka Čaláкова z finančních důvodů uzavřela školu, ale v roce 1866 byla znovu otevřená a opět se vyučování vedlo v bulharštině s bulharskými učiteli.³⁰¹

Prvním opravdovým bulharským centrem ve městě se stala další nově otevřená střední škola. Podnětem k založení této školy bylo odmítnutí metropolitou zavést bulharštinu na Hlavní řecké škole v Plovdivu.

16. dubna 1850 skupina plovdivských předních občanů, převážně z rodiny Čalákových, napsala dopis metropolitovi, ve kterém žádala, aby se na řecké škole začalo vyučovat i bulharsky. Pravděpodobně to mělo souvislost s tím, že děti z předměstí Maraša

³⁰⁰ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 156 – 161.

³⁰¹ Моравенов, К., Оп. cit., с. 183.

a Karšijaka neuměly řecky a proto měly ztíženou výuku na jediné střední škole ve městě. Když metropolita a řecká obec tuto žádost zamítli, rozhodli se Bulhaři založit si vlastní střední školu.

Velký Stojan Čalákov koupil na památku své zesulé matky dům v blízkosti kostela *Sv. Bohorodice* a poskytl ho pro účely školy.³⁰² Už samotný výběr místa pro bulharskou školu naznačuje zvýšené bulharské ambice se vyrovnat s Řeky a dokonce to dokázat zcela suverénní cestou, neboť kostel *Sv. Bohorodice* se nacházel na hlavním kopci, v samotném „srdci“ nejpevnějšího grecismu.

Hlavním učitelem se stal Najden Gerov. Společně se školním výborem se ujal úkolu organizovat vyučovací proces a zajistit jeho program. On školu i pojmenoval – *Eparchiální škola Sv. Kirila a Metodije*. Cílem školy bylo vzdělávání budoucích učitelů a kněží pro potřeby jak plovdivské provincie, tak pro celé Bulharsko.

Výuka začala v říjnu 1850 pro celkem třicet žáků, které většinou přivedl N. Gerov z Panagjurišti, Bartaku, Karlova, Sopotu, Chaskova a Vraci. Z Plovdivu bylo jen sedm žáků.

V roce 1853 Najden Gerov musel opustit Plovdiv a odjet do Ruska. Jako zástupce byl zvolen jeho bratr Konstantin Gerov. Škola se začala potýkat s finančními problémy, a jak je vidět z korespondence mezi bratry postrádala i potřebnou podporu ze strany školního výboru.

Z toho je patrné, že bulharské pozice ve vyhlášeném grekomanském městě byly příliš slabé a veškerá snaha a úsilí organizovat bulharská národní centra přicházely buď „z venku“ (mimo Plovdivu) nebo „ze shora“, z poměrně osamělých iniciativ rodiny Čalákových.

Bulharské veřejnosti tehdy chyběla potřebná motivace a v souvislosti s tím i potřebná energie opatrovat svá národní střediska. Bulharská národní idea stále ještě byla odkázána na entuziasmus jednotlivců, jakým byl na příklad N. Gerov, a v Plovdivu neměla širokou sociální podporu na rozdíl od ostatních bulharských měst.

Přesto škola své problémy zvládla a přestála období války. Ve školním roce 1854 – 1855 se stala čtyřletou, měla už 70 žáků a z nich bylo 49 ze samotného Plovdivu.

Zvykem tehdejšího školního systému bylo, že se na konci školního roku konala veřejná roční zkouška a žáci odpovídali na otázky z publika, aby prokázali své znalosti.

---

³⁰² Генчев, Н., Възрожденският..., с. 165.

Takovéto roční zkoušky bývaly jednou z největších událostí společenského života ve městech. Například na roční zkoušce základní školy v Maraši byla přítomna skoro celá městská elita a dokonce i plovdivský mjutesarif³⁰³ Ismail Adil-paša, který zkoušel žáky z bulharštiny a matematiky.³⁰⁴

Velký rozruch v plovdivské křesťanské komunitě vyvolala roční zkouška v *Eparchiální škole Sv. Cyrila a Metoděje* na konci školního roku 1850 – 1851. Žáci prokázali vysoké znalosti v oblasti fyziky, matematiky, dějepisu a jazyků (bulharštiny, řečtiny, ruštiny). Na pozvání hlavního učitele N. Gerova přišla i místní grekomanská elita včetně plovdivského vladyky. Grekomané zůstali ohromeni mnohotvárností vyučovaných oborů a také tím, že byly přednášeny v bulharštině.

S neskrývanou hrdostí N. Gerov popisuje svůj úspěch a grekomanskou reakci, ze které vyplývá již zmíněný postoj nadřazenosti řecké a grekomanské komunity: „(...) protože oni vůbec neočekávali podobný úspěch a možnosti našeho jazyka vykládat takové vznešené vědy a přišli jenom, aby se vysmáli neotesanému bulharskému jazyku a zesměšnili mladého bulharského učitele.“³⁰⁵

Události kolem vývoje první bulharské školy v Plovdivu svědčí i o tom, že bulharsko-řecké vztahy se přece jen udržovaly v rovině kolektivních akcí. I když už se patrnějevily první znaky konkurence a budoucího střetu stále ještě přežívala mentalita společného opatrování veřejných institucí.

Během druhého školního roku se škola potýkala s finančními problémy. Proto 20. listopadu 1851 byla sepsána v řečtině i v bulharštině výzva všem občanům, aby přispěli škole, která bude vzdělávat kněze a učitele. Pod výzvou Najdena Gerova se podepsali představitelé Čalákových,³⁰⁶ ale na ni reagovali finančním příspěvkem též grekomané a Řekové: Michail Gjumušgerdan - 3 000 grošů, Argir Zarali - 3 000 grošů, chadži Jeronim ze Sopotu – 1 513 grošů, „gudilský“ klášter v Bačkově, archimandrit Kalinik aj.

---

³⁰³ Мјутесариф (мјутесариф) – správce okresu.

³⁰⁴ Кирил Пловдивски, Op. cit., s. 16.

³⁰⁵ Панчев, Т., Предисловие в речника на българския език от Н. Геров, ч. V, София, 1904, s. IV; „(...) защото те никога не очакваха подобен успех и възможности у нашия език да предаде такива възвишени науки и беха дошли само да се посмеят на българския дебелашки език и да се подиграят с българския млад даскал.“

³⁰⁶ Georgaki a Todor Stojanovi Čalákoví věnovali resp. 5 000 a 3 000 grošů, Pavel Kurtovič Čalákov - 1 000 groši, Salčo Čomakov - 5 000 groši, Stojan Čomakov - 3 000 groši; kromě toho synové Velkého Stojana Čalákova jménem svého zesnulého otce darovali škole 40 000 grošů.

Ve školním roce 1852 bylo zesíleno i vyučování řečtiny a jako učitel byl pozván Grigorij Goča, Řek, lektor na Hlavní helénské škole. Praxe, kdy byli zvaní lektoři řečtiny z Hlavní helénské školy, pokračovala i v 70. letech 19. století.

3.4.3 Grekomanie a počátky konfrontace

3.4.3.1 Médiální diskurz.

Konflikt mezi Bulhary a grekomany ale zrál. 25. července 1851 v *cařihradských* noviciích *Bosporský Telegraf* vyšel anonymní proti bulharský článek. Předpokládalo se, že autor článku byl G. Cukalas, Řek, britský občan a anglický vicekonzul v Plovdivu. G. Cukalas byl horlivý odpůrce bulharských kulturních aspirací a jedním z lídrů pro-řecké (grekomanské) skupiny ve městě.

Autor anonymního článku vystoupil proti otevření bulharské školy, neboť v Plovdivu již odedávna existovala škola řecká a proto prý bulharská škola není zapotřebí. Kromě toho výuka v bulharštině bude stejně neúspěšná, protože bulharský jazyk je hrubý a prostý a nehodí se k vytříbenému vědeckému stylu. Dále autor vyzýval, aby se všichni učili řečtinu, v řečtině se totiž obchoduje, slouží všechny mše a ve všech domech ve městě se mluví řecky.³⁰⁷

Tento článek nepřímou naznačoval, že v Plovdivu v podstatě není bulharské obyvatelstvo a proto není nutně otvírat bulharskou školu. Pokud se však budeme přidržovat demografických údajů o bulharské převaze ve městě, dalo by se usoudit, že většina občanů i přes svůj bulharský původ byla grekomansky orientována a tato skutečnost poskytla autorovi článku podnět k jeho tvrzení.

Ke konci října 1851 noviny *Cařihradský vestník* publikovaly další anonymní článek, tentokrát pravděpodobně bulharského autora, jenž vyčítal Řekům³⁰⁸ kritizování bulharské školy, načež se hned dostavila řecká odpověď. Prý je akt otevření bulharské školy urazil a Řekové a „rozumní Bulhaři“ byli rozhořčeni, neboť pro novou školu byla využita budova odkázaná „ctnostnou paní Elenkou Stojanovou“ a určená pro řeckou dívčí školu; kromě toho, když se na škole v Maraše vyučují stejné předměty, proč bylo zapotřebí otvírat druhou bulharskou školu.

---

³⁰⁷ Кирил Пловдивски, *Op. cit.*, s. 29 – 30.

³⁰⁸ Pojem *Řekové* zde a dále míní jak Řeky tak grekomani, neboť prameny z druhé poloviny 19. století nerozlišují grekomany od Řeků.

Autoři odpovědi ještě podotkli, že nejsou proti bulharskému vzdělávání, ale tato jejich reakce je myšlena ve prospěch společného dobra jako vždy před tím.

Dále připomínali, že Řekové výrazně pomohli, aby se v Maraše a Karšijaku postavily bulharské kostely a dvě bulharské školy.³⁰⁹ I když zapomněli poznamenat, že kostel v Karšijaku byl tak malý, že vypadal spíš jako kaplička a školy byly základní a poskytovaly pouze elementární úroveň vzdělanosti.

Tyto články vyvolaly ostrou polemiku v novinách, která pokračovala až do roku 1853. Hlavním obhájcem Bulharů a jejich práva vzdělávat se v mateřském jazyce se stal N. Gerov, jenž publikoval dlouhou řadu článků v *Cařihradském vestníku*. Na podpoře bulharské školy se podíleli i někteří bulharští emigranti z Oděsy a radili N. Gerovovi, aby se nenechal provokovat „sprostými slovními útoky“ Cukalase.

Mezi tím konflikt kolem bulharské školy se posunul do jiné úrovně. V médiích se začaly objevovat články ohledně toho, komu v podstatě patří město Plovdiv – Řekům nebo Bulharům, a kdo tam má právo rozhodovat.

V roce 1851 vyšla ve Vídni kniha Georgiuse Cukalase *Historiko-geografický popis plovdivského regionu*, kde Cukalas zastával stanovisko, že Plovdiv je zcela řecký, již od doby antické až po dnes, a prý Bulharům nenáleží žádná práva nad městem.

V souvislosti s tím P. R. Slavejkov publikoval článek v *Cařihradském vestníku*, v němž vysvětloval původ řecky mluvícího obyvatelstva Plovdivu. Obecná představa, že Plovdiv je řecké město, byla prý mylná. Kdyby se člověk blíže seznámil s místními občany, zjistil by, že to jsou Bulhaři přistěhovalci, kteří si osvojili řečtinu jako „domácí“ jazyk. Jejich jména byla slovanská a jasně vypovídají o jejich etnickém původu: Pee, Stanče, Stojan, Bogdan.

Dalším důvodem podle Slavejkova, proč nelze považovat Plovdivčany za Řeky, bylo, že ti Bulhaři, kteří ve městech jako Plovdiv a Drinopol, nenazývají sami sebe Řeky, nýbrž *Romeos* a řecký jazyk *římským*, kdežto praví Řekové v dnešní době „vytáhli z truhly ošuntělý pojem *Heléni* a zahodili byzantský *Romeos*.“³¹⁰

Slavejkův článek vyprovokoval další řeckou (resp. grekomanskou) reakci. V *Cařihradském vestníku* 13. října 1851 vyšla odpověď, která aby obhájila řecké pozice, se

---

³⁰⁹ в. Цариградски вестник, бр. 58, 27. октомври 1851.

³¹⁰ Янчева, И., Ор. cit., s. 17 – 20; “извадили от скрина овехтялото понятие „елини“ и захвърлили византийското „ромеос.“

vracela až do doby Pelasgů, jenž prý byli předkové helénského rodu a blízcí příbuzní Thráků. Takže od dávné doby žili v tomto kraji řečtí prarodiče. Co se týká Bulharů – oni se vždycky učili od Řeků, od nich „přijali evangelium a písmena“ a tak to má i zůstat.³¹¹

Polemika kolem Slavejkového článku poukazuje na zajímavou specifiku v identitě grekomanů. Na rozdíl od novořecké identity, která byla ukotvená v antické minulosti Řecka a ostře konfrontovala Patriarchát, jakožto ztělesnění byzantského konzervatismu a neodpuštělné loajality vůči Osmanům, „řecká“ identita grekomanů se zakládala spíše na byzantského mentálního modelu pravoslavné jednoty v souladu s politikou patriarchy. Proto plně spolupracovali s metropolitou a zaujali nesmiřitelný postoj proti bulharským emancipačním aktivitám. Konflikt v plovdivské společnosti v podstatě byl mezi bulharskými vlastenci z jedné strany a grekomany a konstantinopolským patriarchou, v zastoupení metropolitou, ze strany druhé.

3.4.3.2 Společenský diskurz.

Ve snaze dosáhnout své cíle grekomani s metropolitou neváhali zapojit do konfliktu i osmanské úřady. Metropolita Chrisant spolu s vůdci skupiny grekomanů M. Gjumušgerdanem, G. Mavridisem a G. Cukalasem požádal plovdivského mjutesarifa o vypovězení N. Gerova z města z důvodu, že představuje „nebezpečnou osobu“ a též o vyloučení bulharských představitelů G. Čalákova, Salčo Čomakova, I. Kesjakova a P. Kurtoviče z mežlisu (místní rady), protože „pobuřovali lid“. Mjutesarif však odmítl pod záminkou, že o tom mu nenáleží rozhodovat, neboť to se jedná o reprezentanty Bulharů a jen Bulhaři je mohou odvolat.³¹²

Situace se vyostřila v předválečném roce 1853, kdy plovdivská metropole oznámila oficiálně osmanské vládě, že zmínění Bulhaři plánují protistátní spiknutí. V souvislosti s tím přijel do Plovdivu ruský velvyslanec v Cařihradu Stupin, který se snažil udobřit metropolitu s bulharskými věřícími.

Zpočátku jednání šlo hladce, až do okamžiku, než přišlo oznámení, že Rusko přerušilo diplomatické vztahy s Tureckem. Pak metropolita Chrisant zaujal nekompromisní postoj a Stupin i s N. Gerovem museli opustit město. Po té se bulharská „strana“ strategicky stáhla zpátky.³¹³

---

³¹¹ Тамтѣж, с. 21 - 22.

³¹² Моравенов, К., Оп. cit., с. 222.

³¹³ Генчев, Н., Възрожденскит..., с. 174 – 175.

Tento incident znovu potvrzuje, že v Plovdivu v 50. letech 19. století bulharská národní idea postrádala širokou sociální podporu a zůstávala populární výhradně ve vyšších kruzích bulharské komunity. Bylo ale jasné, že bulharské ambice budou i nadále růst.

N. Gerov si byl jistý, že kdyby se stále propagovala bulharská kauza a to cestou osvěty a rozšiřování bulharského jazyka, hodně z těch, kdo se „dnes nazývá Řek, se obrátí a bude se nazývat opět Bulhar.“³¹⁴

Avšak v období 50. - 70. let 19. století se mezi „bulharskou“ a „řeckou“ koalici ve městě nastolila jakási zvláštní konkurence, ve které Řekové a grekomani se snažili udržet si již ovládnutý společenský prostor a Bulhaři se soustředili na to, získat co nejvíce stoupenců.

Tuto situaci velmi dobře ilustruje článek v novinách *Právo* z roku 1870: „Rozeprě, které existují mezi Bulhary a Řeky a které jsou tak politovány hodně z různých úhlů pohledu, dělají tu dobrou věc, že vyvíjí v tomto městě osvětu. Jak jedna, tak i druhá strana soutěží a založily si školy.“³¹⁵

3.4.3.3 Zápas o školy.

Bulharské školy v Plovdivu až do roku 1870, kdy byl kodifikován bulharský Exarchát, zůstaly celkem tři: dvě základní v Maraše a Karšijaku a jedna střední - *Eparchiální škola Sv. Cyrila a Metoděje* ve farnosti *Sv. Bohorodice* na kopcích. Tato škola v roce 1868 oficiálně získala statut gymnázia s hlavním učitelem A. Beljaevem. Nové gymnázium mělo za cíl poskytovat moderní vzdělání, které by bylo srovnatelné s evropskými kritérii. Podle statistiky francouzského konzulátu v Drinopolu z roku 1869 navštěvovalo bulharské školy v Plovdivu celkem 250 žáků, z nichž 90 studovalo na gymnáziu.³¹⁶

Řecké školy ve městě měly bezesporu delší tradice. Hlavní helénská škola i nadále hrála důležitou roli ve vzdělávacím systému města. Škola disponovala značnou finanční podporou – v roce 1850 její kapitál činil 220 217 grošů a v roce 1856 dostala darem

³¹⁴ Непресъхващи извори..., с. 309.

³¹⁵ в. Право, V. 1, 2. март 1870; „Разпрата, която съществува между българи и гърци и която е толкова достойна за съжаление от разни точки на зрението, прави туй добро, че развива просвещението в туй място. И едната страна, и другата се отличават със съревнование и си направиха училища. Гърците имат четири мъжки училища и две девически. Освен това гръцкото общество е отворило един литературен курс.“

³¹⁶ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 357.

dalších 110 000 grošů. Hlavní učitelé na této škole byli Řekové – Alexander Seros ze Séru, Petros Koricidis z Epiru a Vlasios Skordelis ze Stanimaky. Poslední jmenovaný byl ředitelem na této škole celých 12 let.

Kromě této školy fungovaly v Plovdivu i dívčí školy: Hlavní dívčí škola, otevřená již ve 40. letech 19. století se 200 žákyněmi; dívčí škola pro chudé dívky se 40 žákyněmi; a později byla založená i další dívčí škola financovaná rodinou Gjumjušgerdanových.

V 50. letech 19. století založil Michalaki Gjumjušgerdan novou chlapeckou řeckou školu ve farnosti *Sv. Dimitra* na památku svého zesnulého bratra Dimitra. Škole poskytl 130 000 grošů plus úroky z půjčky v hodnotě 60 000 grošů. Tato škola existovala až do vzniku bulharského státu a v roce 1872 ji navštěvovalo 130 žáků. V 60. letech vznikla další základní škola známá jako Nikodimova (podle jména zakladatele archimandrity Kuklenského kláštera Nikodima).

Docela zajímavá je i skutečnost, že v období po Krymské válce Řekové měli školy ve čtvrti s čistě bulharským obyvatelstvem a dokázali si tam získat žáky.

Například v roce 1872 řecká škola ve farnosti *Sv. Petky* měla 160 žáků, ve stejném roce měla řecká základní škola v Maraše 35 žáků a ve čtvrti Gjulbachče 23 žáků. To by se mohlo brát jako nepřímý důkaz stále trvajících řeckého vlivu ve městě a také toho, že místní lidé, ať se už určovali jakkoli, si systému řeckého vzdělávání vážili a důvěřovali mu.

Podle statistiky Apostolidise pro rok 1872 v Plovdivu existovalo celkem osm řeckých škol se 17 učiteli a 824 žáky. Přesnější je už zmíněná statistika francouzského konzulátu, která uvádí následující počet řeckých škol a žáků: jedna střední Helénská škola se 130 žáky, šest základních škol se 730 žáky, tři dívčí školy s 300 žákyněmi, třicet škol pro malé děti a jedna škola specializovaná na výuku starořečtiny.³¹⁷

Organizace školního systému u obou skupin byla realizovaná na základě stejných principů a vedená přibližně stejnými veřejnými institucemi. Péči o řecké základní školy měly na starost charitativní fondy³¹⁸, u Bulharů – nově vzniklé „čítaliště“³¹⁹. Hlavní helénská škola byla spravovaná plovdivskou metropolí.

---

³¹⁷ Тамтэж, s. 387.

³¹⁸ Тамтэж, s. 383 – 384.

³¹⁹ Чіталіште (читалище) - spolek pro šíření osvěty, podobný ve své struktuře a funkci např. Matici české.

První bulharská veřejná organizace se zformovala ke konci 40. let 19. století okolo školních výborů základních škol ve čtvrtích Maraša a Karšijaka. Později se vyčlenila skupina místních hodnostářů, kteří se ujali úkolu vedení bulharských kostelů a škol ve městě. Nejaktivnější mezi nimi byli znova představitelé rodin Čalákových a Čomakových.

Do Krymské války tato skupina, jenž v podstatě plnila funkci bulharské obce, nebyla oficiálně uznaná a stále spolupracovala úzce s metropolí jako součást staré pravoslavné obce.

Až po prohlášení Chatichumajunu v roce 1856 byla kodifikována samostatná bulharská obec, kterou uznaly i osmanské administrativní úřady. Z jejich řad byli v druhé polovině 19. století jmenováni i členové školních výborů, kteří měli pro školy zajišťovat finanční prostředky a učitele.

I přes zmíněné úspěchy se bulharské školství neustále potýkalo, jak s finančními problémy a těžkostmi při shánění učitelů, i se silnými pozicemi grecizmu. Dobrým příkladem toho je osud První dívčí školy ve městě.

Tato škola byla otevřená v roce 1861 a první učitelkou na ní byla Teopempa Maneva, ze staré grekomanské rodiny Văljo Maneva z Čirpanu. Teopempa a její sestra Elisaveta studovaly na řecké dívčí škole v Plovdivu. Za dva roky se Teopempa vdala a školu převzala Elisaveta, která podle Moravenova neměla žádné zkušenosti a proto školní výbor sháněl dál vhodnou hlavní učitelku. V roce 1866 se jí stala po právě dokončeném studiu v Rusku Rada Gugova-Kirkovič z Koprivštic, neteř N. Gerova.³²⁰

Brzy ale vypukl spor mezi ní a bulharskou obcí, který skončil tím, že Rada Gugova demonstrativně opustila školu ještě před koncem školního roku (1868). Příčiny tohoto konfliktu zůstávají dodnes nevyjasněné. Podle článku v novinách *Makedonija* se jednalo o osobní konflikt ve vztazích mezi pedagogy - „občas i rozmary a umíněná vytrvalost starších učitelek a učitelů se stávají příčinou dezorganizace našich škol.“³²¹

Ve svých pamětech Rada Gugova uvádí jako hlavní důvod sporu „grekomanské pozůstatky“ ve městě. Stěžuje si, že Elisaveta Maneva odmítala přijmout novou metodu vyučování, nechala si starou čítanku a tím, že neuměla bulharsky, vedla i nadále své

---

³²⁰ Моравенов, К., Ор. cit., s. 182 – 183.

³²¹ в. Македония, II, 6. юни 1868; „по някой път и прищевките и упоритото постоянство на поголемите учителки и учители стават причина за разстройството на училището ни.“

hodiny v řečtině. R. Gugova byla proto donucena též vykládat učební materiál v řečtině, neboť z padesáti dívek sotva 4-5 ze starších rozumělo bulharsky.³²²

Rok po jejím odchodu školu vedla El. Maneva, ale školní výbor s ní nebyl spokojený a pozval znovu R. Gugovu, která pozvání přijala a zůstala v Plovdivu až do roku 1873.

I během svého druhého pobytu ve městě se R. Gugova stále potkávala s problémy zapříčiněnými plovdivským grecizmem. Její kolegyně Anastasija Uzunova prý mluvila stěží bulharsky, se silným řeckým přízvukem. Další učitelka nižších tříd Poliksenija Maleeva uměla bulharsky „tak, jak mluvily plovdivské Řekyně a grekomanky.“³²³

O tom nakolik byla grekomanie zakořeněná a jakou sociální hloubku dosáhla, vypovídá proslov R. Gugové na školních oslavách v roce 1873: „Celá bezmocnost místních žáků, (...) a důvod, který překáží vážnému uspořádání této instituce, je ten, že děti neznají dobře jazyk svých otců, ve kterém studují, protože doma mluví řecky; konec konců oni mluví bulharsky jen ve škole, jen aby se vyhnuly přísným učitelským poznámkám a naučily se úkoly“³²⁴

Z přehledu vývoje bulharského školství v Plovdivu lze usoudit, že bulharská nacionální aktivita přicházela do města „z venku“, ztělesněná osobnostmi jakými byly N. Gerov, J. Gruev, R. Gugova-Kirkovič aj. Bezpodmínečnou podporu získávala zatím spíše v úzkých kruzích bulharské vyšší společenské vrstvy – Čalākovi, Čomakovi, bratři Gešovi, Iskro kesjakov, Coko Kableškov aj.

O tom obdobně píše i J. Gruev: „Kromě těch několika předních Bulharů (...), kteří měli na srdcích a pečovali o bulharské školy, málo který další z Bulharů se jevil stejně. Grekomanie úplná vládla mezi nižšími třídami, hodně malodušnými, i když u nich neutichlo národní vědomí, se neodvažovali ukázat se otevřeně jako Bulhaři ze strachu, aby jim neuškodili v obchodě protivníci-grekomani. Jak v ulicích města, tak i v domech

---

³²² Киркович, Р., Спомени, София, 1927, с. 33 – 34.

³²³ Тамtéж, с. 42.

³²⁴ в. Право, VIII, 5, 14. април 1875; „Всичкото безсилие на тукашните ученици, (...) и причината, която пречи на сероизната наредба на това заведение, е тая, че децата не познават добре бащиний си язык, на когото те се учат, че те говорят у дома си гръцки, че те най-последно, само в училището говорят български, колкото да се избегнат строгите учителки забележки и да си научат урока.“

вšeobecně se slyšela řečtina; výjimku tvořilo několik domů výše zmíněných vlastenců a předměstí: Maraša, Karšijaka a Nová machala, kde bylo slyšet i bulharštinu.³²⁵

Pohrdání bulharským jazykem mezi plovdivskými občany potvrzuje i L. Karavelov: „Když nějaký sedlák přijde do krámků nějakého plovdivského obchodníka, ten se tváří, že nerozumí bulharsky a snaží se mluvit křivě nebo opačně anebo mluví turecky. A odkud pochází tento Helén a od kdy se přestěhoval do Plovdivu? - On se narodil v Strelči nebo v Achlanově a přestěhoval se před deseti lety.“³²⁶

Jinými slovy bulharské školství muselo čelit nejen odporu elitních městských kruhů, ale též prorážet si cestu i mezi nižšími třídami, sestavenými převážně z Bulharů.

V této situaci kromě svých čistě vzdělávacích funkcí se bulharská škola ujala i funkce výchovné, stala se školou patriotismu, která se snažila probudit bulharské uvědomění, jak u mladé generace, tak i u již grecizovaných plovdivských občanů.

Že tento svůj úkol škola dokázala zvládnout, svědčí poznámka jednoho z jejích absolventů a později významného podnikatele a mecenáše bulharské kultury, Ivana Evstatieva Gešova: „(...) tam bylo zasazeno, vzklíčilo a vyrostlo dobré semeno lásky k vědě (...), neboť my, žáci, jsme se naučili dívat se na život nikoli jako na arénu, kde lidé zápasí jen pro svůj osobní prospěch, nýbrž jako na bojové pole, kde se musí dosáhnout vznešenějšího blaha. V žádném jiném městě Bulharska se pocit altruismu, idea všeobecného národního osvobození nekultivovaly tak systematicky a tak intenzivně jako v Plovdivu. A centrem této kultury byla škola. Na ní jsme se naučili odmalička bytí vlastenci, odmalička jsme se zúčastňovali národního boje.“³²⁷

³²⁵ Груев, Й., Ор. cit., s. 14; „Освен неколцината предни българи (...), които милееха и се грижиха за българското училище, други българи твърде малцина налице се явяваха. Гъркомания пълна владееше измежду долните класове; мнозина малодушни, у които и да не бе заглъхнало народното сузнание, не смееха явно да се покажат за българи от страх да им не напакостват в търговията противниците – гъркомани. Вън по улиците низ града както и вътре по къщите изобщо се чуеше гръцки език; изключение правеха само няколко къщи на горезабележените родолюбци и предградията: Мараша, Каршияка, Нова махала дето се чуеше и български.“

³²⁶ Каравелов, Л., Ор. cit., s. 426; “Ако някой селянин дойде в дюкянът на някой пловдивски търговец, то последният се претваря, че не разбира български и стареа се да говори криво и наопаки или говори турски. А от де е родом тоя елинин и отдавна ли той се е преселил в Пловдив? - Той е родом от Стрелча или из Ахланово, а преселил се е преди десетина години.“

³²⁷ Гешов, Ив. Ев., Спомени и студии, София, 1928, с. 10 – 12; „(...) там се пося, поникна и порасна доброто семе на любовта към науката (...), защото ние, учениците, се научихме да гледаме на живота не като на арена, на която хората се борят само за лични облаги, а като на бойно поле, в което трябва да се извоюват по-възвишени блага. В никой друг град на България чувството на алтруизъм, идеята на всестранното народно освобождение не се култивираха тъй систематично и тъй интензивно, както в Пловдив. И центърът на тая култура беше училището. В него ние от малки се учехме да бъдем патриоти, от малки участвахме в народната борба.“

Pojmeme-li bulharské školství v Plovdivu z hlediska platformy pro propagaci národní ideje pak, musíme zcela souhlasit s názorem N. Genčeva, že v Plovdivu, na rozdíl od ostatních bulharských měst, bulharsko-řecký konflikt nezačal ve sféře církevních záležitostí, ale jako intelektuální konflikt mezi dvěma kulturami a dvěma jazyky, jenž se projevoval v usilovném vývoji školního systému.³²⁸

3.4.3.4 Církevní otázka. Konflikt. Rozdělení.

Přesto tento konflikt dosáhl svého maximálního bodu právě během řešení církevní otázky. Bulharské církevní hnutí vzniklo ve 30. letech 19. století jako odpor proti vysokému řeckému kléru a na začátku mělo spíš sociální charakter. V 50. letech ale už prokazovalo svoji vyloženě nacionální podstatu.

Po vyhlášení Chatichumajunu v roce 1856 osmanská vláda slibovala, že bude respektovat historická práva všech národů v říši a bude tolerovat vzdělávání v mateřském jazyce. Tím se Bulharům naskytla legální cesta k dosažení cíle – autonomie pro bulharskou pravoslavnou církev, což by zároveň znamenalo i oficiální uznání existence bulharského národa.

V Plovdivu, stejně jako v ostatních bulharských městech, začaly rozepře s metropolíi kvůli bulharskému požadavku sloužit mše v kostelech i v bulharštině. Nový plovdivský metropolita Chrisant požadavek razantně odmítl, neboť musel hájit politické zájmy patriarchy a za každou cenu udržet město pod jeho jurisdikcí. Postoj metropolity a grekomanských kruhů byl tak rezolutní, že počáteční slovní polemika eskalovala ke konci roku 1859 do otevřeného fyzického konfliktu.

V důsledku toho se plovdivské pravoslavné obyvatelstvo rozdělilo do dvou nepřátelských táborů – řeckého (grekomanského) a bulharského. Od této chvíle mnoho Bulharů začalo pohlížet na grekomany jako na zrádce.

Postupně slábla stará mentální kritéria, podle kterých Řekové byli považováni za elitu a sen každého ambiciózního a inteligentního Bulhara byl stát se součástí této elity. Bulharská komunita sebejistě směřovala k definitivní kulturní emancipaci.

V roce 1859 Bulhaři odešli i ze společného soukenického esnafu a v létě roku 1860 si založili svůj vlastní.³²⁹ V únoru 1861 bulharská obec oficiálně prohlásila, že přerušuje

---

³²⁸ Генчев, Н., Възрожденският..., с. 177.

³²⁹ в. България, бр. 63, 29. юни 1860.

styky s metropolí a bere si na starost správu všech bulharských kostelů a škol v Plovdivu.³³⁰

Konečného osamostatnění dosáhli Bulhaři po vzniku bulharského Exarchátu (1870), který se ujal řízení coby všennárodní kulturní instituce.

Co se týče grecismu ve městě, v 70. letech 19. století prameny zaznamenávají spíše konstantní stav než příliv nových grekomanů. Kromě sporadických informací o zvýšeném zájmu Bulharů o řecké občanství,³³¹ k čemuž přispělo i otevření řeckého konzulátu v Plovdivu (květen 1859), se prameny zmiňují jen o starých grekomanských rodinách, známých z předchozího období.³³²

3.4.4 Grkomanie v obnoveném bulharském státě

Po podepsání Berlínské smlouvy (13. 07. 1878), jenž oficiálně ukončila rusko-tureckou válku z roku 1877 – 1878, se Plovdiv stal hlavním městem Východní Rumelie,³³³ která byla zřízena jako administrativní autonomní provincie Osmanské říše.

Ústavu Východní Rumelie zhotovila speciální evropská komise v zastoupení všech evropských velmocí a ve spolupráci s osmanskou vládou. Podle ní výkonná moc byla reprezentována guvernérem a šesti direktory, zákonodárná moc patřila oblastnímu shromáždění, volební právo bylo uděleno všem mužům starším 21 let a bylo omezeno majetkovým cenzem.

Za úřední jazyky byly stanoveny bulharština, řečtina a turečtina. Velmi důležitým aspektem ústavy byl fakt, že nejen reglementovala práva občanů, ale garantovala demokratické a nekonfliktní soužití různých národních a náboženských skupin.³³⁴

Někteří bulharští badatelé vidí za rozhodnutím Berlínského kongresu tendenci časem odtrhnout Východní Rumelii od bulharského území.³³⁵

---

³³⁰ Генчев, Н. Възрожденският..., с. 345 – 350.

³³¹ в. Турция, I, бр. 21, 12. декември 1864.

³³² Моравенов, К. Ор. cit., s. 166 – 168, 212. Viz též: Еничарев, Н. Г., Възпоминания и бележки, София, 1906; Юруков, Д., Спомени из политическия живот на България, София, 1932.

³³³ Oblast nacházející se mezi Balkánem a horou Rodopi.

³³⁴ Митева, Ив., Органическият устав на Източна Румелия – основа за нейната модернизация. В: Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 119 - 123.

³³⁵ Димитров, Ил., Епоха 1885, София, 1987, с. 23 – 24.

Během jednání evropské komise se anglická vláda pokusila na základě různých statistik a etnografických materiálů vynutit založení řecké autonomní oblasti v Thrákii. Přesto, že k tomu nedošlo, skutečnost, že Východní Rumelie i nadále zůstávala pod politickou správou sultána a s nejistou národnostní orientací vzbuzovala naděje grekomanských kruhů.

Tuto situaci si podle všeho uvědomovala i dočasná ruská okupační správa, neboť se snažila ubytovávat většinu řeckých uprchlíků mimo Plovdiv. Obzvláště prokazatelné pro stále ještě stabilní grekomanské pozice byly události kolem voleb do oblastního shromáždění v roce 1881, kdy se v seznamech voličů hodně Bulharů prohlásilo za Řeky.³³⁶

Sjednocení Východní Rumelie s Knížectvím Bulharsko v roce 1885 kategoricky rozhodlo, že Plovdiv zůstane bulharským městem. Přesto řecký vliv, prosazován především grekomanskou aktivitou, zde přetrvával dále.

I v prvních desetiletích 20. století na pahorcích žili potomci starých grekomanských rodin, kteří financovali několik základních škol, jedno gymnázium s rozsáhlou knihovnou, dva kostely a noviny *Balkánské správy* a *Filipopolis*. Kromě toho jejich ekonomické pozice byly stále lepší než bulharské. Vlastnili totiž většinu továren ve městě, pár kaváren, restaurací a hotelů a též pozemky a různé nemovitosti.³³⁷

Ale demografické poměry se na přelomu století jednoznačně změnily ve prospěch Bulharů. Bulharská populace do roku 1910 v Plovdivu se zvýšila o 50%, kdežto ta řecká se snížila o 3,5%.

Podle oficiálního sčítání z roku 1884 Plovdiv měl 33 442 obyvatel a byl největším městem nejen ve Východní Rumelii, ale i v Knížectví Bulharsko. Za Bulhary se tehdy prohlásilo 16 752 obyvatel a za Řeky 5 497. Počet Řeků zůstal poměrně stálý až do roku 1905. (viz tabulku č. 1)³³⁸

Zvýšený počet Bulharů nelze jednoznačně považovat za výsledek nové velké vlny přistěhovalců. Celkově obyvatelstvo Plovdivu nějak výrazně nevzrostlo. Ale bulharská

---

³³⁶ Колева, Е.,Ор. Cit., s. 68.

³³⁷ Стоянов, М., Когато Пловдив беше столица, София, 1973, с. 19 – 23.

³³⁸ Шивачев, Ст., Пловдив по пътя на модернизацията в последната четвърт на XIX в. и първото десетилетие на XX в. - опит за паралели с историческото развитие на Солун. В:Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 20 – 24.

populace ve městě se zdvojnásobila, tj. můžeme připustit, že velká část „nových“ Bulharů pocházela z řad bývalých grekomanů.

Tabulka č. 1
Počet obyvatelstva Plovdivu podle národnosti v letech 1884-1910:
v absolutních číslech

Rok	Obyvatelé	Bulhaři	Řekové	Turci	Židé	Arméni	Cikáni	Jiní
1884	33442	16752	5497	7144	2168	1061	112	708
1888	33027	19542	3930	5615	2202	903	343	492
1893	36033	20834	3906	6449	2801	1024	237	782
1900	43033	26070	3908	4706	3602	1942	1934	871
1905	45785	28386	3497	4852	4352	2097	1701	899

Pramen: Шивачев, Ст., Пловдив по пътя на модернизацията в последната четвърт на XIX в. и първото десетилетие на XX в. - опит за паралели с историческото развитие на Солун. В: Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 20 – 24.

Tabulka č. 2
Počet obyvatelstva Plovdivu podle národnosti v letech 1884-1910:
v %*

Rok	Obyvatelé Celkem = 100 %	Bulhaři	Řekové	Turci	Židé	Arméni	Cikáni	Jiní
1884	33442	50,1	16,4	21,4	6,5	3,2	0,3	2,1
1888	33027	59,2	11,9	17,0	6,7	2,7	1,0	1,5
1893	36033	57,8	10,8	17,9	7,8	2,8	0,7	2,2
1900	43033	60,6	9,1	10,9/	8,4	4,5	4,5	2,0
1905	45785	62,0	7,6	10,6	9,5	4,6	3,7	2,0

Pramen: Шивачев, Ст., Пловдив по пътя на модернизацията в последната четвърт на XIX в. и първото десетилетие на XX в. - опит за паралели с историческото развитие на Солун. В: Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век), Солун 2001, с. 20 – 24.

Poznámka: * Zaokrouhleno na jedno desetinné místo.

Hodně řeckého, resp. grekomanského obyvatelstva Plovdivu ubylo po antiřeckých demonstracích a mítincích, které byly reakcí na antibulharskou kampaň v Řecku.

První demonstrace se konala 27. dubna 1905. Demonstranti rozbili výlohu místních řeckých novin *Filipopolis*, známých jako horlivý zastávce grecismu v Plovdivu, též rozbili okna hotelu *Metropol* a kavárny *Akropolis*, jež byly řeckým majetkem. Konflikt dosáhl kulminace v létě roku 1906, když se ve městě konaly řady protestních antiřeckých mítinků

a magistrát vyvlastnil od Patriarchátu oba řecké kostely a světil je bulharskému Exarchátu.³³⁹

Tento konflikt doprovázela další vlna emigrace Řeků (grekomanů) a jejich místo v ekonomickém, společenském a kulturním životě Plovdivu převzali za nedlouho Bulhaři.

---

³³⁹ Алваджиев, Н., Пловдивска хроника, Пловдив, 1971, с. 81 – 84.

Závěr

Grekomanie, přiklání etnických Bulharů k řecké identitě, měla hluboké sociální kořeny a byla výsledkem specifického historického vývoje Plovdivu a kompletního působení řady objektivních faktorů.

Jeden z nejdůležitějších předpokladů vzniku a rozšíření grekomanie na bulharském etnickém území byl ukotven ve společně vyznávaném náboženství a dlouholetém soužití. Důležitý element, kterého nelze přehlédnout, byl vývoj samotné řecké společnosti. Zachování Patriarchátu a jeho výhradní práva nad pravoslavnými křesťany, nepřerušená politická a kulturní kontinuita řeckého etnika, stálý ekonomický a kulturní kontakt se západní Evropou aj., způsobily to, že Řekové se stali svéráznou elitou mezi křesťanskými národy Osmanské říše.

Vzhledem k tomu, že bulharské území představovalo vnitřní osmanskou provincii, bulharsko-řecké ekonomické a kulturní kontakty měly pro vývoj bulharského obrozeneckého procesu velký význam. Řekové přispěli k celkové modernizaci bulharské společnosti. Ovšem jejich přínos měl dvojaký výsledek. V oblastech se smíšeným obyvatelstvem a v situaci obecné loajality a porozumění, kde chyběly ostré etnické konflikty, se tvořily podmínky pro úplné a nekritické přijímání řeckého vlivu.

Tradiční řecká autorita, vůdčí ekonomické a kulturní postavení Řeků, kolektivní existence v komunitě pravoslavných křesťanů nejen vytvořily z řeckého etnika dominantní kulturní model, ale konkrétně v Plovdivu udělaly z tohoto modelu korektiv veřejného mínění a prokázaly se jako hlavní příčinou vzniku a vývoje grekomanie.

Již od doby středověku až do konce 19. století v Plovdivu existovala stabilní řecká komunita, která měla vedoucí postavení v společenských poměrech. Periodická a relativně pravidelná migrace velkého množství bulharských přistěhovalců v období 17. – 19. století nijak nezměnila a na dlouhou dobu ani neohrožovala řecké pozice ve městě. Převážná většina nových přistěhovalců byla totiž rychle grecizovaná.

Příznivé podmínky pro tuto grecizaci tvořila místní pravoslavná obec, která až do poloviny 19. století vedla harmonický a rytmický vnitřní život. Plovdivští křesťané spravovali společně pravoslavné veřejné instituce, jako byly kostely, školy, nemocnice, a tím jejich životní aktivita směřovala ke společným křesťanským hodnotám. Jinými slovy společenská situace v Plovdivu do 50. let 19. století byla úplně v souladu s politickou a

ideovou koncepcí Patriarchátu, založenou na křesťanském univerzalizmu. Věřící byli pojímáni za prvé jako křesťané a až pak jako Bulhaři či Řekové.

Obdobná byla situace i v oblasti ekonomického života. Všechny křesťanské esnafy ve městě, obzvlášť ten soukeníků, ve své profesionální i veřejné roli vystupovaly spíš jako organizace pravoslavných, nikoli jako organizace Řeků či jiné národnosti. Profesionální styky mezi oběma etniky byly celkem bezkonfliktní a harmonické. To působilo příznivě na ekonomický vývoj města, ale zároveň přispívalo k bezbariérovému šíření grekomanie.

Logickým výsledkem úzkých společenských a profesionálních kontaktů, byly smíšené sňatky mezi Bulhary a Řeky nebo grekomany. Z hlediska vývoje grekomanie tyto sňatky hrály obzvlášť důležitou roli, neboť ji umožnily, aby se dostala do takové sociální hloubky, které by nemohla dosáhnout žádná jiná veřejná instituce či organizace, tj. soukromý, přímý a stálý kontakt s vědomím jednotlivé osoby. Tím se grekomanie dotýkala intimity rodinných vztahů a předávala se z generace na generaci dál s důslednou stabilitou a vytrvalostí. Důležité zde bylo, že tento proces probíhal přirozeným a bezkonfliktním způsobem.

Migrační vlna z konce 18. století, jež přivedla do Plovdivu kompaktní množství Bulharů, nezměnila již stanovené poměry ve společenském prostoru. Zvyšování počtu Bulharů ve městě bylo doprovázeno ubýváním podílu Řeků na místním obyvatelstvu. Přesto právě na přelomu století grekomanie v Plovdivu značně zesílila.

Projevila se nová tendence, která se úplně vyvinula během 19. století. Vzhledem k neustálému ubývání řeckých rodin ve městě, grekomanie byla čím dál tím víc reprodukována, šířená a podporována grécizovanými Bulhary. Souběžně s touto tendencí se vyvinul i specifický mentální model. Z tradičního respektu vůči Řekům se stala morální norma, která zaujala centrální místo v systému mravních hodnot plovdivského obyvatelstva. Grekomanie začala být chápána jako součást modernizace a prosperity. Většina grekomany nejen zvolila řecký způsob vystupování, ale zašla i dál tím, že přetvořila svůj mentální vzorec sebeuvědomění a do „řecké“ formy přidala i „řecký“ obsah. Tím se dá vysvětlit proč grekomanie měla takový psychologický dopad, neboť rody, které během 18. století daly přednost grecismu, si udržely tento postoj i v třetí a čtvrté generaci.

S vývojem bulharských emancipačních procesů se vyostřily i vztahy v plovdivské společnosti. V polovině 19. století se grekomanie poprvé projevila jako agresivní,

nenávistnou a vyložené anti bulharskou. V tomto období konfrontace eskalovala do nesmiřitelného konfliktu, který pokládal na váhu nejen dominance ve společenských poměrech, ale i osud samotného města, poněvadž grekomanům nebyla cizí myšlenka eventuálního připojení Plovdivu a celého regionu do obnoveného řeckého státu. Se svým odmítavým agresivním postojem se v podstatě rovným dílem s Osmany Grakomani zúčastnili veškerých pokusů o potlačení bulharských emancipačních požadavků.

Ovšem po vzniku bulharského státu v roce 1878 se většina grekomanů, pocházejících ze středních a nižších vrstev společností, opět přihlásila k bulharské národnosti. Tato skutečnost potvrzuje relativitu národní identity, její manipulativnost a přizpůsobivost, její závislost na konjunkturních událostech. Kromě toho prokazuje, že do velké míry je výsledkem individuálního rozhodnutí.

Je důležité zdůraznit, že během celého sledovaného období kdy v Plovdivu řecká komunita působila jako dominující, ze strany Řeků chyběla jakákoli cílevědomá či plánovaná politika grécizace Bulharů. Spíš na opak, Bulhaři byli ti, kdo museli zvolit, zda v řeckém profesionálním, kulturním i soukromém prostředí přijmou jeho zvyky a způsoby. Přes veškeré vnější okolnosti či zákonitosti byla grekománie otázkou dobrovolné vlastní volby.

Příloha č. 1.

Šíření grecismu cestou sňatků

18. století

Rod Marasli - Za zakladatele rodiny se považuje Joan Grigorius. Jeho děda Konstantin Kujumdži se přestěhoval do Plovdivu v 30. letech 18. století ze Saranta Eklisie (Kăklareli, dnešní Lozengrad).³⁴⁰ Podle K. Moravenova rodina měla čistý bulharský původ.

Joan G. Marasli se oženil s Fotini, Řekyní ze Stanimaky. Měl hodně dětí, ale z pramenů se dá vystopovat pouze osud dvou synů Grigorije J. Marasli a Hadži Skarlose. Hadži Skarlos byl jedním z notáblů pravoslavné obce v Plovdivu. Hlásil se k řeckému původu. Později byl obviněn osmanskými úřady z účasti na přípravách řeckého povstání v tajné organizaci Filliki Eteria a pravděpodobně zahynul ve vězení.³⁴¹

Jeho bratr Grigorij Marasli se narodil v Plovdivu kolem roku 1780. Přestěhoval se do Cařihradu a pak do Oděsy, kde založil velmi úspěšnou obchodní společnost. Pravidelně finančně podporoval své bratry a bratrance v Plovdivu.³⁴²

Z platebních dokladů o doručení peněz je vidno, že rodina i v dalších generacích zůstávala v lůně grecizmu, neboť jména všech příbuzných byly řecké – Eleni, Hariklia, Margioli, Papadimitrius atd.

Rod Komizopulos – nejvýznamnějším představitelem rodu byl Anton Komizopulos. Jeho otec, Panajot, byl pravnuk Joana Marasli. Matka, Melahro, byla Řekyně ze Stanimaky.

V roce 1783 Anton Komizopulos byl jmenován mistrem plovdivského soukenického esnafu. Později, asi na začátku 19. století odjel do Ruska a usadil se v Moskvě, kde se stal velmi úspěšným obchodníkem.

Celý svůj život Anton Komizopulos zasvětil řecké nacionální kauze. Byl jedním z neaktivnějších členů Filliki Eteria a přímo se podílel na přípravách řeckého povstání v

---

³⁴⁰ Апостолидис, К. М. История на Пловдив..., с. 1007.

³⁴¹ Tamtéž, s. 1009.

³⁴² Tamtéž, s. 1010.

roce 1821. Regulárně daroval značné sumy řecké metropolii v Plovdivu a uhradil většinu výdajů při obnově kostelů *Sv. Dimitra* a *Sv. Mariny*. Ve své závěti věnoval finanční prostředky athénské škole *Rozarion* s podmínkou, že z úroků se zaplatí studium jednoho mládence z Plovdivu či z plovdivského okolí, který pak bude sloužit helénismu v severní Thrákii buď jako farář nebo jako učitel.³⁴³

Rod Gjumjušgerdan – za zakladatele rodu je považován Hadži Dimităr Gjumjušgerdan, který spolu se svým bratrem se usadil v Plovdivu v druhé polovině 18. století. Jejich původ není upřesněn. T. Manev jim připisuje albánský původ, K. M. Apostolidis zastává mínění, že jsou z Makedonie a K. Moravenov předpokládá, že jsou z bulharské vesnice Bojkovo, která se nachází v Rodopách.³⁴⁴

Atanasaki Gjumjušgerdan, syn Hadži Dimitra, byl jmenován mistrem soukenického esnafu v roce 1793. Vzal si za ženu Zoi, která pocházela ze staré grekomanské rodiny a tím se dostal do vyšší společnosti ve městě. Jeho syn Mihalaki Gjumjušgerdan se stal jedním z lídrů místních grekomanů. Finančně podporoval řecké školy v Plovdivu, Stanimace, Pazardžiku a ve vesnici Dermen-Dere. V Plovdivu založil soukromou řeckou školu na paměť svého bratra Dimitra, který byl omylem zavražděn v roce 1856. Jako gesto vděčnosti za jeho přínos k řeckému národu a řecké církvi ho řecká vláda vyznamenala řádem Zlatého kříže Spasitele.

Synové Mihalakiho Gjumjušgerdana se též hlásili k řecké národnosti. Atanasij byl až do své smrti v roce 1905 stálým tajemníkem řecké obce v Plovdivu a zástupcem Stanimaky a Anhiala v oblastním shromáždění Východní Rumelie. Dimitrios byl vícekonzulem Španělska v Plovdivu. Na začátku 20. století se odstěhoval do Athén, kde i zemřel.

Rod Mandradžioglu – první dokumentován v pramenech je Georgi Mndradžioglu. Podle K. Moravenova se přestěhoval do Plovdivu mezi roky 1765-1775. Rodina pocházela z blízké vesnice Brestovica, která byla zcela bulharská. Georgi byl známým obchodníkem v Cařihradu a Kalkatě.³⁴⁵ Oženil se s Loksandrou, ze starého řeckého rodu Logotetů a brzy byl grecizován.

---

³⁴³ Тамтѣж, с. 1015 – 1019.

³⁴⁴ Viz Манев, Т., Панагюрище и наследниците му, П. 1906, с. 69; К. М. Апостолидис, История на Пловдив..., с. 1020 – 1024; К. Моравенов, Оп. cit., с. 96.

³⁴⁵ Моравенов, К., Оп. cit., с. 81.

Jeho potomci měli řecká jména – Konstantin, Roksandra, Mariorica, Fotini, Evpraksia; a ve svých závětech odkázali nemalé sumy řeckým kulturním institucím v Plovdivu a Cařihradu.³⁴⁶

Rod Ritori – první Ritor se přestěhoval do Plovdivu z bulharského města Peruštica kolem roku 1720. Stal se mistrem v soukenickém esnafu. Obchodoval v Indii a hodně zbohatl. Oženil se s dívkou z rodiny Logotetů a byl grecizován.

Jeho syn, Dimitraki Ritor, se odstěhoval do Cařihradu na začátku 19. století, kde bydlel i s rodinou v řecké čtvrti Fenér. Pro jeho účast na řeckém povstání (1821 – 1828) byl zabit Turky.³⁴⁷

Rod Moravenov – zakladatel rodiny byl Duško Petrov Moravenov, Bulhar z Koprivšnice, který spolu se svým bratrem se přestěhoval do Plovdivu ke konci 18. století a stal se soukeníkem. Krátce potom oba bratři změnili své bulharské příjmení Moravenov za řecké Todor Paraskeva. Od té doby až do roku 1838 všichni představitelé rodu používali toto příjmení.³⁴⁸

V Plovdivu se Duško Moravenov oženil s Elenou Mitkoglu, jež pocházela z grekomanské rodiny příbuzné s rody Kujumdžioglu a Ritori. Na míru grecizmu v rodině ukazuje fakt, že samotný Konstantin Moravenov, syn Duška Moravenova a autor unikátního rukopisu o plovdivském obyvatelstvu, se začal učit mluvit a psát bulharsky až ve svých 45 letech.

Bratři Bačkovli – gudili. Někdy kolem roku 1755 jejich otec Nikola přišel do Plovdivu z nedaleké rodopské vesnice Bačkovo, kde podle K. Moravenova „i do dnes nikdo neumí ani slovo řecky“. V Plovdivu se oženil, dostal jako věno velký dům na Taximtepe a spolu s tím i vysoké společenské postavení, neboť byl zvolen správcem metropolitního kostela Svatá Marina. Jak Nikola, tak i jeho synové, byl grekomani.³⁴⁹

Nikola Gerdžikoglu – gudila. Jeho otec, který byl Bulhar ze Sopotu, přišel do Plovdivu kolem roku 1790 – 1795. Pracoval jako čírák u soukeníků. Později byl povýšen

---

³⁴⁶ Снегаров, Ив., *Op. cit.*, s. 257, 265, 266, 310, 317, 319.

³⁴⁷ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 33.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 139.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

na mistra, oženil se s dcerou Petka Kazandži, Mariolou a „pořečtil se“. V grekomanie pokračoval i jeho syn Nikola.³⁵⁰

Pop Konstantin Langer – langera. Přistěhoval se ze Stanimaky asi v roce 1790. Jeho synové odjeli do ciziny a jejich osud je neznámý, ale dcery Konstantina Langer podpořily grekomanskou linii v rodině. První se provdala za Atanasa Magara, také langera a druhou si vzal za manželku jistý Uzun Stojan. Podle jména Uzun Stojan by měl být Bulhar, není ale jasné, zda byl grekomanem. K. Moravenov se nezmiňuje o jeho orientaci. Přesto se dá předpokládat, že rodina byla pod grekomanským vlivem, neboť Uzun Stojan provdal svou dceru za Řeka ze Seresu.³⁵¹

Kitan Kaftandži – Bulhar ze Sofie. Do Plovdivu se přestěhoval v roce 1760 a stal se mistrem v krejčovském esnafu. Ve městě se i oženil. Z tohoto sňatku se narodili dva synové Atanas a Dimităr, kteří v druhé polovině 19. století už vystupovali jako grekomani, změnil rodinné příjmení a podepisovali se Kitanidi.³⁵²

Manolaki Djulgeroglu – Řek z Thesálie. Zabýval se obchodováním. V Plovdivu se oženil s dívkou ze staré rodiny čelebi Sachtijandži. Manolaki měl jednu dceru Ralu, kterou si později vzal Evstati Mutev, Bulhar z Kaloferu. Všechny tři dcery Evstatije a Ralu měly řecká jména – Efrosina, Theofano a Ana a provdaly se za grekomani.³⁵³

Ivan Abadži – Bulhar. Zbohatl obchodováním. Do Plovdivu přišel už v pokročilém věku. Za manželku si vzal dceru čelebi Sachtijandži a změnil své jméno na Janaki. Jeho syn Diamandi i jeho vnuk Jakovaki Diamandidi byli grekomani.³⁵⁴

Ivan Šapkarja – Bulhar z vesnice Stroevo, poblíž Plovdivu. Kolem roku 1765 se přestěhoval do města a zde se i oženil. Jeho syn Georgi navštěvoval místní helénskou školu. Později byl žákem známého řeckého osvícence Lambrose Fotijadise, který ho doporučil jako vychovatele do rodiny vládky Grigorie Gika. Jedna z dcer Ivana Šapkarji se vdala za jistého Řeka Lambrose, jenž byl zaměstnancem u vladyky. Z toho

---

³⁵⁰ Tamtéž, s. 66.

³⁵¹ Tamtéž, s. 67.

³⁵² Tamtéž, s. 117.

³⁵³ Tamtéž, s. 110 – 111.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 51.

sňatku se narodily dvě dcery – první si vzal známý plovdivský grekoman Janko Kokošoglu a druhou si vzal Řek Georgaki Panajotopul.³⁵⁵

Georgi Dinkči – Bulhar. V Plovdivu bydlel ve čtvrti Karšijaka. Přistěhovalec poslední migrační vlny z konce 18. století. Měl čtyři dcery a jednoho syna. Všechny jeho dcery si vzaly mistry z esnafů a jejich děti byly grekomani.³⁵⁶

Bratři Mitkoglar – zakladatel rodiny byl jistý Mitko, který měl velký statek poblíž Plovdivu. Když zbohatl, koupil dům na Nebet-tepe (asi na počátku 18. století) a poslal do Plovdivu svého syna Manola do učení. Tam se Manol oženil a z manželství se narodila jedna dcera a tři synové – Dimitraki, Kostaki a Georgi. Všechny děti Manola Mitkoglar později se spojily v příbuzenském svazku s řeckými nebo grekomanskými rodinami. Manolova dcera se provdala za ritora Dimitraki. V roce 1805 se přestěhovali do Cařihradu a tam bydleli v řecké čtvrti Fener. Jejich dcery Efrosina a Elena se provdaly za Řeky. Dimitraki Mitkoglar, nejstarší Manolův syn, si vzal gudilku Theopi. Z tohoto manželství se narodila jedna dcera Ralu, se kterou se oženil Janko Papazoglu, langera, syn popa Georgie Langer. Děti Papazoglu Moravenov označil za gudili. Druhý Manolův syn Kostaki se oženil s dcerou Moko Bojadži, Bulhara z Čirpanu. Kostakiho rodina byla prý grekomanská. Poslední Manolův syn se oženil s Mošjou z langerského rodu Kordoglar ze Stanimaky a jeho rodina také byla grekomanská³⁵⁷

---

³⁵⁵ Tamtéž, s. 105.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 35.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 44 – 45.

Příloha č. 2.

Šíření grecismu cestou sňatků

19. století

Rod Politis (Politoglu) – zakladatel rodu Atanas Politov byl Bulhar z Peštery. Do Plovdivu přišel kolem roku 1800 a vstoupil do soukenického esnafu. Později se stal i jeho hlavním mistrem.³⁵⁸ Oženil se s dívkou z grekomanské rodiny Sachtijandži a dostal se do místní elity. Jeho děti a vnuci byli silně grecizovaní, „přesto, že jak podle otce, tak i podle matky byli Bulhaři“.³⁵⁹

Rod Mavridis – do Plovdivu se přestěhovali na začátku století. Zakladatelem plovdivské větve byl chadži Anastas – Bulhar. Jeho syn G. Mavridis se natolik ztotožnil s grécizmem, že Plovdivčané ho dlouhou dobu považovali za „čistého Řeka“.³⁶⁰

Rod Nemcoglu – nejpoblárnější z nich Jani Nemcoglu, „ukazoval se jako Řek, ale jeho táta byl Slovan z Rakouska.“³⁶¹

Rod Avradali – první z nich byl Christo, Bulhar z Koprivštici. V Plovdivu se oženil, dostal věnem velký dům na kopci a brzy po té byl grécizován.³⁶²

Rod Papadati – Bulhaři ze Staré Zagory. Paskal a Kostaki Papadati byli bratřanci. Paskal se zabýval výrobou a prodejem masážních olejů. Kostaki přijel do Plovdivu se svým otcem, který byl léčitelem.³⁶³

Rod Kleanti – rodinu založil Christo Kašida z Vraci nebo z Plevna (severní Bulharsko). Jeho syn Georgi studoval na helénské škole a tehdejší učitel Vlados mu dal jméno Kleanti (Kleovulos), protože vynikal v řečtině.³⁶⁴

---

³⁵⁸ Моравенов, К., *Op. cit.*, s. 14.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 33; „ако и да са и от майка, и от баща българи“.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 26.

³⁶¹ Tamtéž, s. 104.

³⁶² Tamtéž, s. 120.

³⁶³ Tamtéž, s. 26.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 102.

Panajot Tachtadži – gudila „tělem i duší“. Oženil se se schovankou vладыky Nikifora, která mu přinesla věnem dům a 10000 grošů. Tachtadži byl jeden „z nejstrašnějších pronásledovatelů našeho (bulharského – pozn. B. St.) jazyka“.³⁶⁵

Chadži Todor – gudila, který kdysi byl sluhou v domě Lambraki Papasaulu (grekoman z Makedonie), se oženil s gudilkou. Živil se prodejem parfémů.³⁶⁶

Dimităr Sarafoglu – Bulhar, ale „i on podél své ženy – grekoman“.³⁶⁷

Atanasi Rusenov – oženil se s dcerou Kănčo Kjurči Gerenkjojli, gudila. Přesto, že on i jeho manželka byli Bulhaři, „styděli se nazvat se Bulhary“.³⁶⁸

Anastas Karamanli – kolem roku 1840 se přestěhoval do Plovdivu. Oženil se s langerkou a stal se grekomanem.³⁶⁹

Atanas Makuli – langera, hokynář. Do Plovdivu přišel v roce 1845, byl čirakem u Atanase Magary (také langera). Makuli se ve městě dobře oženil a osamostatnil se.³⁷⁰

Christo Spasov – jeho otec pocházel z Karlova, jmenoval se Spas, ale když se v Plovdivu oženil, stal se gudilem a změnil své jméno na Sotir.³⁷¹

Gadin – langera. Původem Bulhar, ale oženil se s gudilkou, která mu přinesla věnem dům na Nebet-tepe.³⁷²

Petko Tjutjundži – Bulhar, zeť chadži Ivana Tjutjundži, který samotný byl Bulhar, ale „jeho děti – gudili“. Děti Petka Tjutjundži se též staly gudili a podepisovali se Petkidis.³⁷³

Stoil Kavtandži – mistr v krejčovském esnafu. Pocházel z vesnice Govedare, okres Pazardžik. Do Plovdivu se přistěhoval v roce 1830. Ve městě se i oženil, jeho synové byli grekomani a změnili si příjmení na Stoiladis.³⁷⁴

---

³⁶⁵ Tamtéž, s. 137.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 137.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 128.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 123.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 75.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 75.

³⁷¹ Tamtéž, s. 50.

³⁷² Tamtéž, s. 50

³⁷³ Tamtéž, s. 47.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 44.

Dimităr Astartžoglu – gudila. Jeho otec byl Bulhar z Bataku. Dimităr se ve městě „pořečtil“.³⁷⁵

Georgi Dagli – hokynář, Bulhar z okolních vesnic, ale jeho děti se „pořečtili“.³⁷⁶

Georgi Kostadinu Chalepli – řecký občan. Jeho otec obchodoval v Chaleplu a odtud pocházelo i jeho příjmení. Ale jeho děda byl Bulhar z vesnic v okolí Čirpanu a do Plovdivu přišel jako soukeník.³⁷⁷

Dimităr – léčitel. V Plovdivu se oženil s dcerou chadži Kordoglu, langera ze Stanimaky a „pořečtil se“. Kromě toho věnem dostal dům na kopci.³⁷⁸

Michalaki Kirov – Bulhar, přistěhovalec. V Plovdivu se oženil s dcerou čelebi Logoteta, Margjuricou, dostal věnem dům na Taxim-tepe. Rodina byla sině grécizovaná.³⁷⁹

Lambri chadži Andonoglu – gudila. Oženil se s dcerou Kostakie chadži Draganu, Teopi a dostal dům jako věno. Jeho synové byli grekomani a podepisovali se Andonaki.³⁸⁰

Georgi Dimitrijev – langera z vesnice Kuklen. Jeho otec přišel do Plovdivu v roce 1815, oženil se s Řekyní, dcerou jisté otrokyně. Rodina byla grekomanská.³⁸¹

Argir Langer – patřil mu velký dům na Taxim-tepe, který zdědil po svém tchánovi Manolovi. Manol se přestěhoval do Plovdivu kolem roku 1805 ze Sofijské oblasti. Oženil se s Řekyní.³⁸²

Ivan Čauši Abadži – soukeník. Pocházel z okolních bulharských vesnic. Ve městě se oženil s dcerou Georgie Dinkči, z tohoto manželství se narodila jedna dcera, která se později provdala za chadži Steri, Bulhara, grekomana.³⁸³

Filip Abadži – Bulhar z vesnice Marzan, vzdálené hodinu a půl od Plovdivu, „kde ještě žijí jeho příbuzní, kteří ani slovo neumí řecky“. Filip se oženil s dcerou popa Tanase

---

³⁷⁵ Tamtéž, s. 42.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 42.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 31.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 28.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 28.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 27.

³⁸¹ Tamtéž, s. 21.

³⁸² Tamtéž, s. 21.

³⁸³ Tamtéž, s. 21.

Langer a všechny jeho děti se „pořečtily“. Do roku 1865 přežily dvě z nich – Atanas a Teofanu, ale „ani slovo bulharsky nevyšlo a veškerý obdiv dávají Řecku“.³⁸⁴

Chadži Ivanča z Koprivštica – jeho synové prý nebyli ani „Bulhaři čistí“ ani gudili, ale „kloní se více ke gudilům“.³⁸⁵

Atanas Markov – Babata – gudila. Jeho otec, se jmenoval Marko a pocházel ze Starozagorských vesnic. Do Plovdivu se přistěhoval kolem roku 1840. Neuměl ani slovo řecky, ale jeho syn se pořečtil, jeho vnuk se podepisoval Stefan Markopolu a se oženil s Řekyní z Cařihradu, „aby se množil řecký národ“.³⁸⁶

Petăr Zagarli – gudil. Narodil se v Zagoře bulharským rodičům. Do Plovdivu se přestěhoval kolem roku 1825 a vzal si dívku z grekomanské rodiny. Vinil Bulhary za jejich národní hnutí a neuctíval kostely, kde se sloužily mše v bulharštině.³⁸⁷

Vasilaki Tomov Kazasin – gudil. Jeho otec, který pocházel z bulharské vesnice Strelča, přišel do Plovdivu na přelomu století. Vasil se oženil s dcerou Konstantina Ikonoma. Děti byly grecizované a měly řecká jména – Kostaki, Atanasaki, Sotiraki, Mariola. Doma rodina mluvila řecky.³⁸⁸

Ivan Kostadinov – pocházel ze Zagory. Do Plovdivu přišel i s rodiči v roce 1825. Nikdo z rodiny prý neuměl ani slovo řecky. Později se Ivan oženil s Teofanou, Řekyní ze Soluně, jejíž rodina se usadila v Plovdivu ve stejném roce jako Kostadinovi. Teofanu byla tak fanatickou stoupenkyní grecizmu, že netolerovala ani zmínku o bulharské národnosti. Své děti vychovala v grekomanském duchu a ovlivnila svého manžela natolik, že se styděl přiznat si svůj bulharský původ.³⁸⁹

---

³⁸⁴ Tamtéž, s. 39.

³⁸⁵ Tamtéž, s. 20.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 19.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 123.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 82.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 70 – 71.

Příloha č. 3.

Závěti plovdivských měšťanů

Melachro hadži Draganu (1818) – Řekyně. Z celkem 2 550 grošů věnovala 100 grošů kostelům a nemocnici.³⁹⁰

Melahro Ulju (1827) – Řekyně. Z celkem 5 000 odkázala přes 100 grošů kostelům, nemocnici a chudým.³⁹¹

Roksana Mandradžioglu (1833) – Pochází ze staré grekomanské rodiny. Z celkové částky 22 660 grošů jich věnovala přes 4 000 helénské škole, nemocnici, kostelům, chudým a sirotkům.³⁹²

Marko Kavaradžoglu (1828) – Bulhar. Odkázal celý svůj majetek kostelům a klášterům v okolí Plovdivu.³⁹³

Ilija Petku (1838) – Bulhar. Z celkové částky 8 003 grošů odkázal 300 grošů chudým, 500 řecké škole, 500 nemocnici a 500 kostelům. Soukenickému esnafu dal 300 grošů s podmínkou, že roční úroky budou předávány vězňům.³⁹⁴

Miljo Petru (1843) – Bulhar. Ze 72 524 grošů odkázal 100 metropolitovi, 1 000 helénské škole, 1 000 nemocnice a 2 770 grošů rozdělil mezi místní kostely a kláštery z blízkého okolí.³⁹⁵

Ghrisa Argiri – grekoman nebo Řek. Z 1 500 grošů odkázal menší částky všem místním pravoslavným institucím – metropolii, helénské škole, nemocnici, kostelům, klášterům a dále vězňům a chudým.³⁹⁶

Nikolaj Dimitriu Jazadži (1838) – grekoman nebo Řek. Věnoval celkem 12 678 grošů nemocnici, škole a kostelu Sv. Bohorodice.³⁹⁷

Argir Papadopulo – Řek. Z 5 500 grošů odkázal větší část nemocnici, chudým a všem pěti kostelům.³⁹⁸

---

³⁹⁰ Снегаров, Ив. Оп. cit., s. 266.

³⁹¹ Tamtéž, s. 286 – 287.

³⁹² Tamtéž, s. 317 – 318.

³⁹³ Tamtéž, s. 300.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 380.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 326.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 284.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 379.

Hadži Kozma Georgiu (1837) – grekoman. Z celkové částky 48 400 odkázal kolem 2 000 grošů helénské škole, kostelu Sv. Bohorodice, kostelu Sv. Dimitra a kostelu Sv. Mikoláše.³⁹⁹

Georgi Dimitriu Samardžoglu (1837) – grekoman. Ze 30 425 grošů věnoval 200 metropolitovi, 500 helénské škole a 300 nemocnici.⁴⁰⁰

Georgi Bozadžioglu – grekoman, soukeník. Zesnulý v roce 1832 v Indii odkázal 3 000 dvojitých španělských tolarů své sestře Alexandře, která je později věnovala helénské škole a kostelům v Plovdivu.⁴⁰¹

---

³⁹⁸ Tamtéž, s. 367.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 359.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 359.

⁴⁰¹ Пеев, В. К. Градът Пловдив. Минало и настояще. Пл. 1941, с. 119.

Příloha č. 4. Ilustrační materiál

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ф. 347.

786.
1930.

1244

ПАМЯТНИКЪ

ПЛОВДИВСКО-ТО.

ХРИСТИЯНСКО НАСЕЛЕНИЕ ВЪ ГРАДА

Нар. Библиотека, Соома

Общъри Забвденя

Произносно Арвданис.

Подаренъ

ВЪ АГАРСКО-ТО

ЧИТАЛИЩЕ

цариградъ

1869

Titulní stránka rukopisu K. Moravenova.
Zdroj: Моравенов, К. Паметник на пловдивското население, Пловдив, 1984.

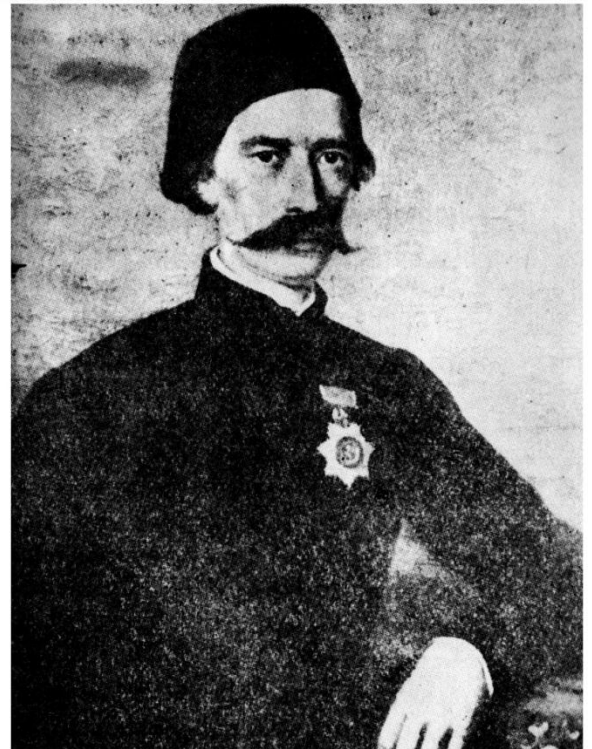
Konstantin Moravenov
Zdroj: Моравенов, К., Паметник на пловдивското население,
Пловдив, 1984.

Metropolita Paisij
Zdroj: http://www.grreporter.info/Grkt_koyto_povede_borbata_na_blgarite_za_n_ezavisima_crkva/15455

Metropolita Chrisant
Zdroj: Моравенов, К., Паметник на пловдивското население,
Пловдив, 1984.

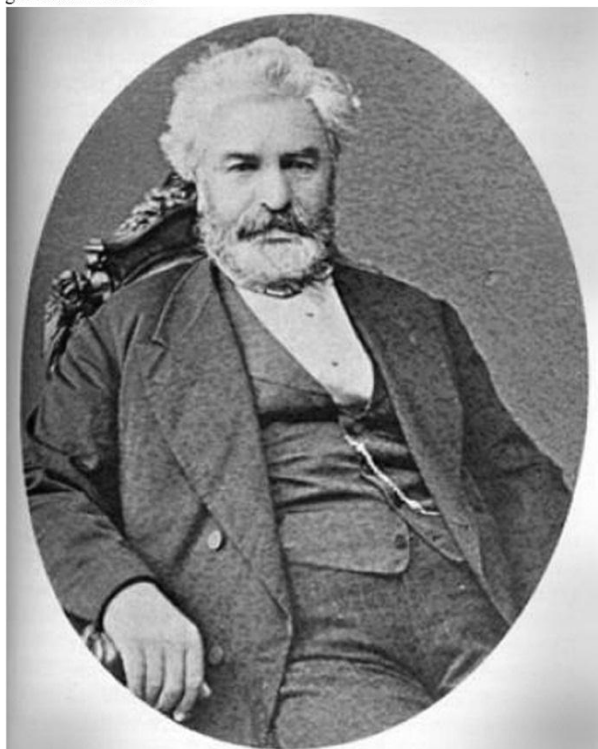
Michalaki Gjumjušgerdan
Zdroj: Моравенов, К., Паметник на пловдивското население, Пловдив, 1984.

Váľko Čalákov - Velký
Zdroj: <http://www.bgjourney.com/Bit%20t%20Kultura/Djelepi%20i%20beglikchii%203.html>

Váľko Kurtovič - Malý
Zdroj: <https://www.geni.com/people/>

Dr. Stojan Čomakov
Zdroj: <http://www.bgjourney.com/Bit%20t%20Kultura/Djelepi%20i%20beglikchii/Djelepi%20i%20beglikchii%202.html>

Najden Gerov
<http://www.koprivshitzta.com/naiden-gerov.php>

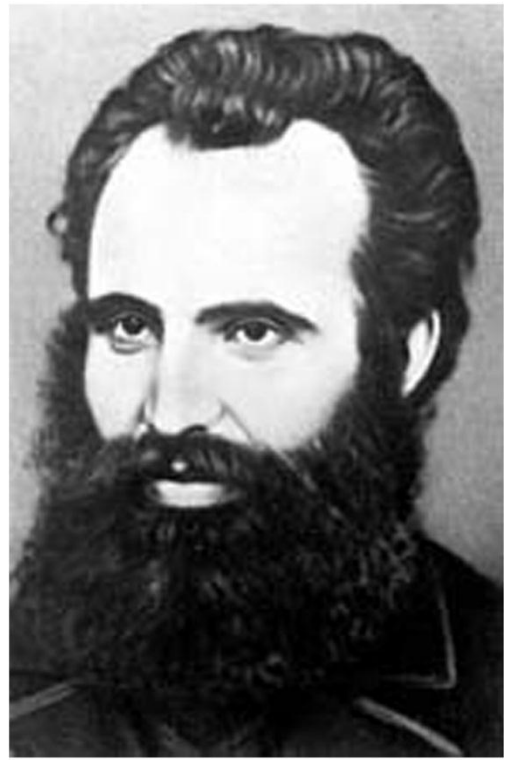
Joakim Gruiev
Zdroj: <http://saedinenieto.bg/gruev-yoakim/>

Christo G. Danov
Zdroj: <http://www.narodnitebuditeli.com/>

Petko R. Slavejkov
Zdroj: <https://www.geni.com/people/>

Ljuben Karavelov
Zdroj: <http://infobulgaria.info/news.php?itm=24267>

Plovdivští měšťané. Městská móda na přelomu 19. století.

Zdroj:<http://ladyzone.bg/gallery/video-i-snimki/ne-poznatata-moda-na-19-vek.html>

Zdroj:<http://podtepeto.com/besedka-za-grada/aptekaryat-neshochipev-stroi-dom-do-samiya-vhod-na-rimskiya-stadion/>

Zdroj:<http://koziroga.blogspot.cz/2011/06/19.htm>

Plovdivští měšťané. Městská móda na přelomu 19. století.

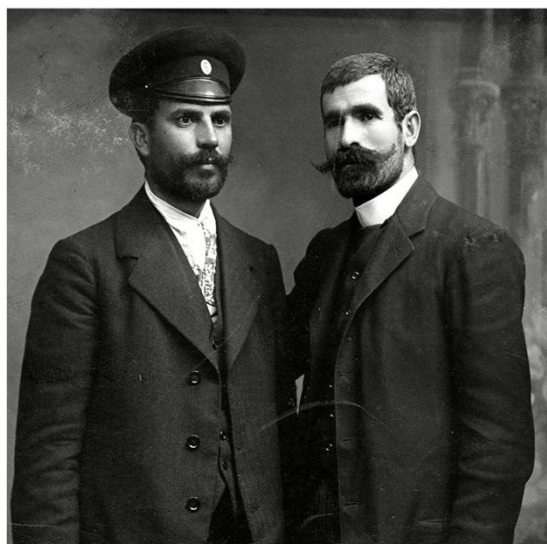
Zdroj:<http://chitalishte-vazrazdane1983.blogspot.cz/>

Zdroj:<http://podtepeto.com/besedka-za-grada/bubi-i-koprina-pletat-familnata-istoriya-na-muravej-radev/>

Zdroj:<http://ladyzone.bg/gallery/video-i-snimki/ne-poznatata-moda-na-19-vek.html>

Zdroj:<http://www.lostbulgaria.com/?p=3869>

Lidové kroje z okolí Plovdivu, konec 19. století

Zdroj:<https://www.blogger.com/profile/07195257405544118346>

Zdroj:<https://snejihand.files.wordpress.com/2013/05/provadiizi.jpg>

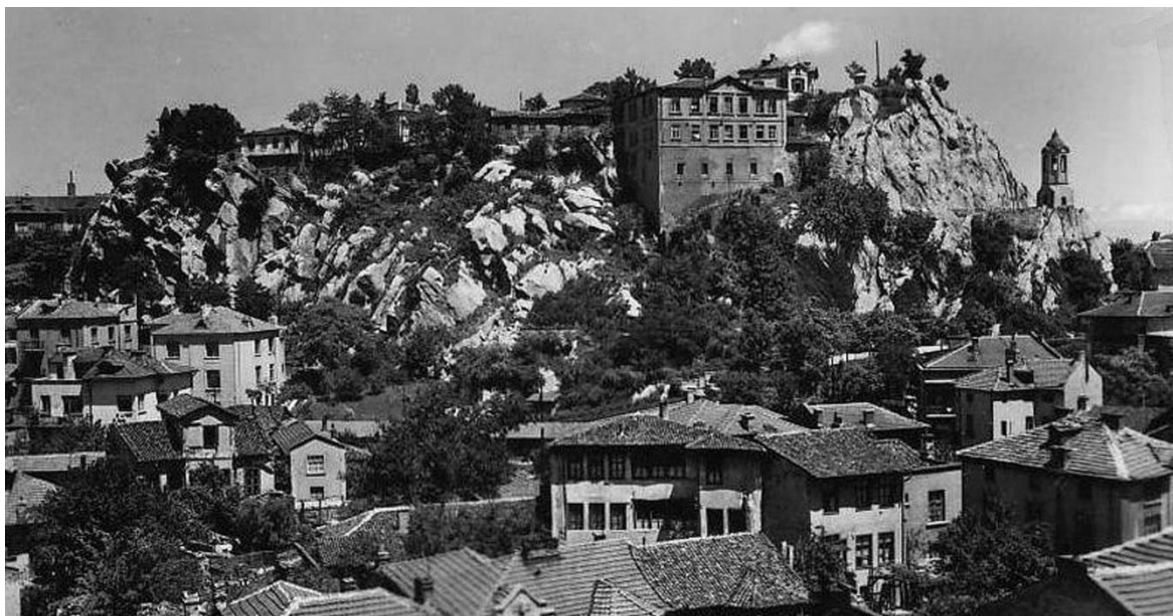
Zdroj:<http://retrobulgaria.com/sbnn/TER.htm>

Zdroj:<https://snejihand.files.wordpress.com/2013/05/ro3ober.jpg>

Pohled na Plovdiv z přelomu 19. století

Zdroj:<http://retrobulgaria.com/plovdiv/tepetata.html>

Zdroj:http://filippoupolis.blogspot.cz/2011/06/blog-post_3797.html

Pohled na Plovdiv z přelomu 19. století

Zdroj:<http://retrobulgaria.com/plovdiv/stariqgrad.html>

Zdroj:<http://retrobulgaria.com/plovdiv/stariqgrad.html>

Zdroj:<http://retrobulgaria.com/plovdiv/stariqgrad.html>

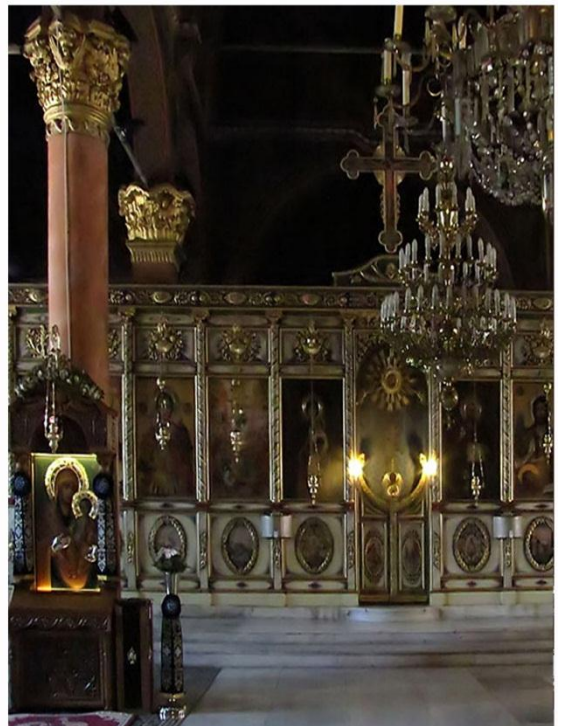
Chrám Sv. Konstantína a Heleny
Zdroj: archiv Boriana Staneva

Ikonostas chrámu Sv. Konstantína a Heleny
Zdroj: <https://opoznai.bg/view/tzarkva-sv-sv-konstantin-i-ele-na-grad-plovdiv/review:9216fczylh>

Chám Sv. Bohorodice
Zdroj: <http://wikimapia.org/5993918/bg/>

Ikonostas chrámu Sv. Bohorodice
Zdroj: http://www.orthphoto.net/photo.php?id=66245&id_jezyk=11

Kostel Sv. Dimitra
Zdroj: archiv Boriana Staneva

Kostel Sv. Petky
Zdroj:<http://www.plovdivskamitropolia.bg/hramove/700-hram-sv-petka-nova-gr-plovdiv.html>

Chrám Sv. Mariny
Zdroj:<http://bgglobe.net/B0-3699>

Kostelní věž chrámu Sv. Mariny
Zdroj:<http://www.panoramio.com/photo/48764356>

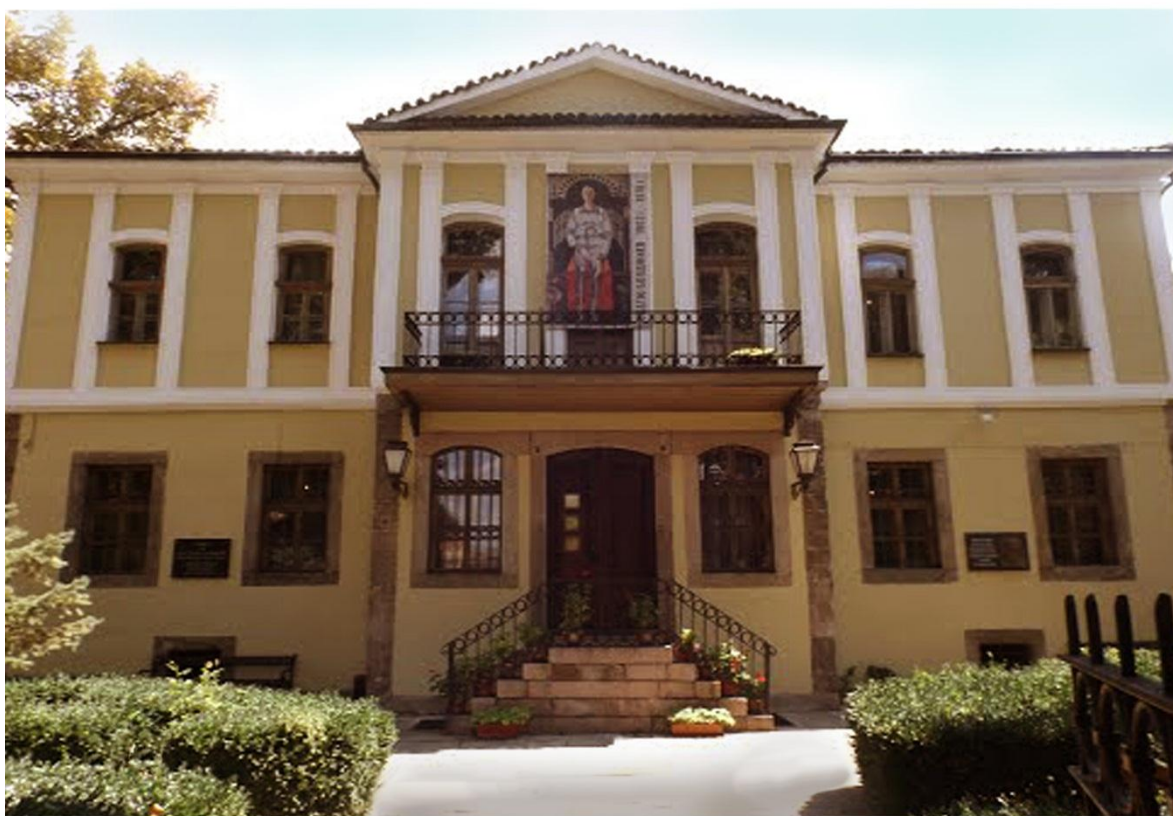

Kostel Sv. Neděli
Zdroj:<http://www.orthphoto.net/photo.php?id=69073>

Dům rodiny Kujumdžioglu z roku 1847
Zdroj:<http://www.ethnograph.info/front/index.php>

Dům Dr. Stojana Čomakova z první poloviny 19. století
Zdroj:<http://www.panoramio.com/photo/112267325>

Dům rodiny Mavridi z roku 1829, tzv. Lamartinův dům
Zdroj: archiv Boriana Staneva

Dům rodiny Georgiadi z roku 1846
Zdroj: archiv Boriana Staneva

Dům hadži Panajota Lampši z počátku 19. století, tzv. Balabanův dům
Zdroj: <http://www.visitplovdiv.com/bg/node/474>

Dům rodiny Nedkovič z roku 1863
Zdroj:<http://www.visitplovdiv.com/bg/node/476>

Dům rodiny Hindlijan z roku 1835
Zdroj:<http://plovdivbg.info>

Vstupní hala v přízemí, dům rodiny Nedkovič
http://bulgariatravel.org/en/object/113/istoricheski_muzej_plovdiv

Salon pro hosti, dům rodiny Hindlijan
Zdroj:<http://www.visitplovdiv.com/bg/node/475>

Salon pro hosti v prvním podlaží, dům rodiny Nedkovič
Zdroj:<http://theo.inme.bas.bg>

Salon pro hosti v prvním podlaží, Balabanův dům
Zdroj:<http://oldplovdiv.com/sights/2>

Salon pro hostí, Balabanův dům.
Zdroj: http://plovdivbg.info/wp-content/gallery/balabanova_kashta/b13.jpg

Salon pro hostí, dům. Argira Kujumdžioglu.
Zdroj: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1105495&page=145>

Ložnice, dům rodiny Hindlijan
Zdroj:http://plovdivbg.info/wp-content/gallery/kashta_hindilian/h11.jpg

Dětský pokoj, dům rodiny Nedkovič
Zdroj:http://plovdivbg.info/wp-content/gallery/kashta_nedkovich/n11.jpg

Pohled na staré město Plovdivu v současnosti

Zdroj: archiv Boriana Staneva

Zdroj: archiv Boriana Staneva

Zdroj: archiv Boriana Staneva

Zdroj: archiv Boriana Staneva

Prameny:

Publikované prameny:

Гръцки кодекс на Пловдивската митрополия, (ред.) Снегаров, Ив. В: Сборник на Българската академия на науките. София, 1964.

Извори за българската история. Турски извори, т. XXVI, (ред.) Е. Александрова, София, 1964.

Кондика на Пловдивския абаджийски еснаф, (ред.) Апостолодис, К. М. и Ал. Пеев. В: Годишник на Народната библиотека в Пловдив, кн. I - II и кн. III, София, 1931, 1932.

Непресъхващи извори. Документални материали за историята на Пловдив и Пловдивско, (ред.) К. Възвъзова-Каратеодорова, Пловдив, 1975.

Подбрани извори за историята на балканските народи XV – XIX век, (ред., М. Тодорова, София, 1977.

Румелийски делници и празници от XVIII в., (ред.) Н. Хайтов и кол., София, 1978.

Paměti:

Алваджиев, Н., *Пловдивска хроника*, Пловдив, 1971.

Гешов, Ив. Ев., *Спомени и студии*, София, 1928.

Груев, Й., *Моите спомени*, Пловдив, 1905.

Еничарев, Н. Г., *Възпоминания и бележки*, София, 1906.

Жофроа дьо Вилардуен, *Завладяването на Константинопол*, София, 1985

Каравелов, Л., *Събрани съчинения*, София, 1984, т. 4.

Киркович, Р., *Спомени*, София, 1927, с. 33 – 34.

Моравенов, К., *Паметник на пловдивското население*, Пловдив, 1984.

Юруков, Д., *Спомени из политическия живот на България*, София, 1932.

Cestopisy:

България през погледа на чешки пътешественици, (ред.) Я. Тодоров, София, 1984.

Герлах С., *Дневник на едно пътуване до османската порта в Цариград*, София, 1976.

Доосвободенски пътеписи, (ред.) Г. Клисаров, София, 1961

Немски и австрийски пътеписи за Балканите XVII - XVIII в., (ред.) М. Йонов, София, 1986.

Френски пътеписи за Балканите XV – XVIII в., (ред.) Б. Цветкова и кол., София. 1975.

Noviny:

България, Цариград, 1859 – 1863.

Македония, Цариград, 1866 – 1872.

Право, Цариград, 1869 – 1873.

Турция, Цариград, 1864 – 1873.

Цариградски вестник, Цариград, 1848 – 1862.

Použitá literatura:

- Алваджиев, Н.**, *Пловдивска хроника*, Пловдив, 1971.
- Алексијева, А.**, *Преводната проза през Възраждането*, София, 1987.
- Апостолидис, К. М.**, *История на Пловдив от най-стари времена до наши дни*, Атина, 1959, (podle překlada Ivana Komneva, objednávka Archeologického muzea v Plovdivu, nepublikováno).
- Арш, Г. Л., Й.** *Кападистрия и греческое национальное освободительное движение 1809 – 1822*, Москва, 1976.
- Арш, Г. Л.**, *Тайное общество „Филики Этерия“*. Из истории борьбы Грaции за свержение османского ига, Москва, 1976.
- Бицилли, П.**, *Основни насоки в историческото развитие на Европа от началото на християнската ера до наше време*, София, 1993.
- Бицилли, П.**, *Увод в изучаването на новата и най-новата история*, София, 1993.
- Гандев, Хр.**, *Закономерности в отношенията между българския и гръцкия народ през Възраждането*. В: *Сборник в чест на акад. Д. Косев. Изследвания по случай 70 години от рождението му*, София, 1974.
- Генчев, Н.**, *Българската възрожденска интелигенция*, София, 1991.
- Генчев, Н.**, *Възрожденският Пловдив*, София, 1981.
- Грозданова, Ел.**, *Българската народност през XVII в.*, София, 1989.
- Грозданова, Ел.**, *Ролята на традиционната селска община за опазване на българската народност и народностно самосъзнание*, В: *Българската нация през Възраждането*. София, 1980, с. 144 – 166.
- Гълъбов, Г.**, *Народностното име българи в старите османотурски документи*, *Родина*, 1, 1938 / 1939, 3.
- Данова, Н.**, *България в гръцката книжнина през XVIII и началото на XIX век*. В: *Балканистика*, 1., 1986.
- Данова, Н.**, *Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век*, София, 1980.

Данова, Н., Разривът между гръцките възрожденци и Цариградската патриаршия, В: *Известия на българското историческо дружество*, София, 1970.

Джамбов Ив., Приносът на гръцкия учен Козмас Миртинос Апостолидис в историческото и културно развитие на Пловдив през XVIII – XIX в., В: *Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век)*, Солун, 2001.

Джамбов, Хр., Археологически проучвания за средновековната история на Пловдив, В: *Христоматия по история на България*, ч. I., София, 1964.

Джамбов, Хр., Н. Алваджиев, Ив. Терзийски, *Паметта на един град*, Пловдив, 1972.

Димитров, А., *Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането*, София 1987.

Димитров, Ил., *Епоха 1885*, София 1987.

Димитров, Стр., За приемствеността в развитието на балканските градове през XV – XVI в., В: *Балканистика*, 1987, кн. 2.

Дринов, М., По въпроса за наименованията на Пловдив, В: *Съчинения*, София, 1909.

Запрянова, С., Еснафски организации в Пловдив през XVIII и XIX век (до 1878 г.). В: *Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век)*, Солун, 2001.

Зворонас, Н., *Кратка история на Гърция*, София, 1993.

Златарски, В. Н., *История на българската държава през средните векове*, т. III (1187 – 1280), София, 1940.

Иванов, Й., Гръцко – българските отношения преди църковната борба. В: *Избрани произведения*, София, 1982.

Йонов, М., Българската народност в чуждестранната пътеписна литература през XV – XVIII в. В: *Българската нация през Възраждането*, София, 1980.

Кесяков, Хр., *Вълко и Стоян Тодорови Чалъкови. Потекло, живот и дейност*, Пловдив, 1935.

Кирил Пловдивски, *Панарет, митрополит Пловдивски, 1805 – 1883*, София, 1950.

- Колева, Ел.**, Промени в етническият състав на населението на Асеновград. В: *Годишник на Народния етнографски музей – Пловдив*, т. I. 1970.
- Колева, Ел.**, Промени в етническият състав на населението на град Пловдив. В: *Годишник на музея в Пловдивски окръг*, IV, 1965.
- Манев, Т.**, *Панагюрище и наследниците му*, Пловдив, 1906.
- Митева, Ив.**, Органическият устав на Източна Румелия – основа за нейната модернизация. В: *Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век)*, Солун, 2001.
- Мишкова, Д.**, В Търсене на балканския окцидентализъм. В: *Балканският XIX век. Други прочити*, София, 2006.
- Мутафчиев, П.**, *Изток и Запад в европейското Средновековие*, София, 1999.
- Панчев, Т.**, *Предисловие в речника на българския език от Н. Геров*, ч. V, София, 1904.
- Паскалева, В.**, *Средна Европа и земите по Долния Дунав през XVIII – XIX век*, София, 1986.
- Пеев, В. К.**, *Градът Пловдив. Минало и настояще*, Пловдив, 1941.
- Примов, Б.**, Българи, гърци и латинци в Пловдив през 1204 – 1205г. Ролята на богомилите. В: *Изследвания на българското историческо дружество XXII – XXIV*, София, 1948.
- Стайнова, М.**, А. Велков, Турски документи за стопанската дейност на Чалъковци. В: *Известия на Народната библиотека Кирил и Методий*, IX., 1969.
- Стоянов, М.**, Българо-гръцко културно сътрудничество в Пловдив през първата половина на XIX в. В: *В памет на академик М. Димитров*, София, 1974.
- Стоянов, М.**, *Когато Пловдив беше столица*, София, 1973.
- Стоянов, М.**, Чалъковци. (Към историята на един чорбаджийски род). В: *Исторически преглед*, 1950 – 1951, кн. 3.
- Тодоров, В.**, *Етнос, нация, национализъм*, София, 2000.
- Тодоров, Н.**, *Балканските измерения на гръцкото въстание от 1821 г. Приносът на българите*, София, 1984.

Тодоров, Н., *Филики Етерия и българите*, София, 1965.

Тойнби, А., *Изследване на историята. Възникване и развитие на цивилизацията*, София, 1995.

Флорева, Ел., Кондиката на пловдивския абаджийски еснаф като извор за етногенетично и историческо проучване. В: *Известия на Етнографския музей*, 1972, кн. 14.

Хартомацидис, П., Принос на българите за гръцкото образование и култура в края на XVIII и началото на XIX век. В: *Народна просвета*, 1972, кн. 1.

Хобсбаум, Е., *Нации и национализъм от 1780 до днес. Програма. Мит. Реалност*, София 1997.

Шивачев, Ст., Пловдив по пътя на модернизацията в последната четвърт на XIX в. и първото десетилетие на XX в. - опит за паралели с историческото развитие на Солун. В: *Сборник Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век)*, Солун, 2001.

Шишков, Ст., *Пловдив в своето минало и настояще*, Пловдив, 1926.

Щерионов, Щ. Д., Демографски измерения на гръцкото етническо присъствие в Пловдив през Възраждането. В: *Солун и Пловдив и тяхното успоредно историческо, културно и обществено развитие (XVIII – XX век)*, Солун, 2001.

Янчева, И., *Етнология на възрожденския Пловдив върху периодичния печат*, Пловдив, 1996.

Bendrix, R., Strukturgeschichtliche Voraussetzungen der nationalen und kulturellen Identität in der Neuzeit. In: *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt a.M., 1991.

Black, J., *Evropa osmnáctého století*, Praha, 2003.

Dann, O., Begriffe und Typen des Nationalen in der früheren Neuzeit. In: *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt.a.M., 1991.

Eisenstadt, Sh. N., Die Konstruktion nationaler Identität in vergleichender Perspektive. In: *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt a. M., 1991.

- Eriksen, Th.**, *Antropologie multikulturní společnosti*, Praha, 2007.
- Eriksen, Th.**, *Etnicita a nacionalismus*, Praha, 2012.
- Gellner, A.**, *Národy a nacionalismus*, Praha, 1993.
- Gellner, E.**, *Nacionalismus*, Brno, 2003.
- Hering, G.**, Der Konflikt zwischen Griechen und Walachen in der Pesten Orthodoxen Gemeinde. In: *Dimensionen griechischer Literatur und Geschichte. Festschrift für Pavlos Tzermias zum 65. Geburtstag*, Sonderdruck, Hgs.v.G.Hering, Wien, 1993.
- Hroch, M.**, *Evropská národní hnutí v 19. století*, Praha, 1986.
- Hroch, M.**, *Na prahu národní existence*. Praha, 1999.
- Klusáková, L.**, Prostředí a identita. In: *Obraz druhého v historické perspektivě. Philosophica et historica 5-1999*, Praha, 2003.
- Kohn, H.**, Podstata nacionalismu. In: P. Lozoviuk (ed.), *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století*, Praha, 2012.
- Lemberg, E.**, Kritéria tvoření skupin na základě národnosti. In: P. Lozoviuk (ed.), *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století*, Praha, 2012.
- Papanikolaou G. D.**, *Nationalismus und Konservatismus im Wiederstreit. Model Griechenland im 19. Jahrhundert.*, München, 1987.
- Pohledy na národ a nacionalismus*, (Ed.) M. Hroch, Praha, 2003.
- Rychlík, J.**, *Dějiny Bulharska*, Praha, 2000.
- Řezník, M.**, *Formování moderního národa*, Praha, 2003.
- Řezník, M.**, *Pomoří mezi Polskem a Pruskem. Patriotismus a identity v Královských Prusech v době dělení Polska*, Praha, 2001.
- Seton-Watson, H.**, Nationalbewußtsein als historisches Phänomen. In: *Südost-Forschung*, Ld. XLIII, München, 1984.
- Schieder, Th.**, Probleme der Nationalismus-Forschung. In: *Sozialstruktur und Organisation europäischen Nationalbewegungen*, Hsg.v.Th.Schieder, R. Oldenburg-München, 1971
- Schieder, Th.**, Typologie zur Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa. In: *Historische Zeitschrift*, Bd. 202, München, 1996.

Schilling, H., Nationale Identität und Konfession in der europäischen Neuzeit. In: *Nationale und kulturelle Identität. Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewusstseins in der Neuzeit*, Hsg.v.L.Giesen, Frankfurt.a.M., 1991.

Schulze, H., *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha, 2003.